Prof. YAVUZ ABADAN

# MUSTAFA KEMAL VE ÇETECİLİK

VARLIK YAYINLARI

# MUSTAFA KEMAL
# VE
# ÇETECİLİK

# MUSTAFA KEMAL
# VE
# ÇETECİLİK

Yazan:
**Prof. Dr. YAVUZ ABADAN**

İkinci Basılış

VARLIK YAYINEVİ
Ankara Caddesi, İstanbul

FAYDALI KİTAPLAR : 129

Bu kitabın ilk baskısı Ekim 1964 te yapılmıştır.

Varlık Yayınları, sayı : 1699
İstanbul'da İleri Sanat Matbaasında dizilmiş,
Dilek Matbaasında basılmıştır.
Ekim, 1972

## KONUYA GİRİŞ

Atatürk (1881 - 1938) ün kişiliği hakkında, Çanakkale'deki büyük başarısına kumandan sıfatiyle yakından şahit olan Alman Generali Liman V. Sanders'in dikkate değer bir hükmü vardır. O, Mustafa Kemal'i, «sevimli, sempatik, mütevazi duruşlu fakat kararlarında aşırı derecede ısrarlı, dileklerinde sarsılmaz surette sebatlı, görüşlerini açıklamada tereddüde yer bırakmıyacak derecede açık» genç bir subay olarak vasıflandırmaktadır. Bu kısa tanımlama, daha o günlerde askerî dehasını isbat etmiş olan Atatürk'ün şaşmaz karar ve irade kudretini en veciz şekilde dile getirmektedir.

Harp stratejisi üzerinde önemli eserler yazmış olan Clausewitz, dünyada fertler ve milletler için «üstün başarının en kudretli kaynağını sarsılmayan irade» de görmektedir. Yenilmez iradesiyle; bütün hayatı boyunca çok nâzik durumlarda güçlükleri hattâ çaresizlikleri yenerek milletini selâmete ulaştıran Atatürk, bu yargının gerçekliğini isbat

eden nâdir komutan ve liderlerin başında gelmektedir. Atatürk mücadelelerinde, yüzyılımızın ilk yarısını dolduran çeşitli dalgalanmalar, aşırı sağ ve sol akımlar mahşerinde bocalamadan, yurt ve milletinin ihtiyaçları ile devrin sosyal ve siyasî şartlarını bağdaştıran dengeli ve devamlı bir çözüm şekli aramış, yokluklar ortasında daima «hak bellediği yola yalnız» gitmeyi göze almıştır.

Onun bu tutumu, milletinin sonsuz güveniyle desteklenerek, Çanakkale'de, Dumlupınar'da iki kere tarihin akışını değiştiren ve Birinci Dünya Savaşı'nın yıktığı Osmanlı İmparatorluğu'nun harabeleri üzerinde sağlam temellere dayanan yeni bir devlet kuran Mustafa Kemal'in adını, Türk milletinin medenî ve hür bir millet olarak yaşama, ilerleyip yükselme dileğinin bayrağı halinde, dünya ufuklarında dalgalandırmaktadır.

Bu yıl Türk Milleti, bir yandan Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetin 40 ıncı yaşını kutlarken, öte yandan 25 inci ölüm yıldönümünün hicranını bütün varlığı ile yaşadı. Bizimle birlikte bütün dünya, onun aziz hâtırasını, saygı ve hayranlıkla andı. Gerçekten Birleşmiş Milletler ilim ve kültür teşkilâtı olan

UNESCO'nun, dünya büyüklerinin 100 üncü doğum ve ölüm yıldönümlerini anma kararı, Genel Merkezin direktifi ile, Atatürk hakkında 25 inci ölüm yıldönümünde uygunlanmış bulunuyor. UNESCO'ya katılan devletlerin Millî Komisyonlarınca desteklenip yürekten benimsenen bu uygulama, Atatürk'ün millî sınırlarımızı aşarak, insanlık âleminde ulaştığı yüksek değer ve itibarın en canlı ve açık ifadesidir. (1)

Atatürk'ün, dünya çapında başka fânileri aşan bu üstün değer mertebesine ulaşması, tesadüfî ve sebepsiz değildir. Atatürk, vatan ufkuna savaş alanlarında kurtarıcı bir kahraman olarak doğdu. Yeni toplum düzeninin kuruluşunda Millî bir Lider olarak savaşıp başarıya ulaştı. Sonunda millî hayat çerçevesindeki bütün bu başarılı kahramanlık ve liderlik vasıflarının da üstüne yükselerek, «insanlık ideâlinin mümtaz ve âşık siması» (2) halinde ebedîliğe göçtü.

a — Atatürk'ün Millî Mücadeledeki çıkış noktası, hiç şüphesiz, Yeni Çağın siyasî ihtilâllerini yaratan millet anlamına ve milliyetçilik ilkesine dayanmaktadır. Samsun'a ayak basışından bir ay iki gün sonra Amasya'da

21 - 22 Haziran 1919 gecesi, o zamanki yâveri Cevat Abbas'a dikte ettiği ilk İhtilâl Beyannamesi'nin ana çizgileri, şu ilkeler mihrakında toplanmaktadır :

1 — Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir.

2 — İstanbul'daki Hükûmet, sorumluluğun gerektirdiği ödevleri yerine getirememektedir.

3 — Milletin varlık ve bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

4 — Milletimizin vazgeçilmez haklarını savunmak ve dünya halk oyu'na duyurmak için, her türlü dış etki ve kontrolden âzâde bir millî kuruluşa ihtiyaç vardır.

5 — Bu maksatla Anadolu'nun bugün için en emin yeri olan Sivas'da Millî bir Kongrenin mümkün olan çabuklukla toplanması kararlaştırılmıştır.

6 — Bunun için bütün iller ve livalardan (3), milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan çabuklukla yola çıkarılması ve «her ihtimale karşı» olayın «millî bir sır» olarak saklanması gereklidir. (4).

Yukarıda ana çizgileriyle özetlediğimiz bu bildiri, ikiyüz yıldanberi her gün daha çok

çökmekte olan ve Mondros Mütarekesiyle birlikte sadece yabancı emel ve ihtirasların âleti derecesine düşmüş bulunan şahsî saltanat (5) rejimine karşılık, millet egemenliği tezinin, yeni devletin kuruluşunda temel ilke olacağını ve olması lâzım geleceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Millî Mücadelenin ilk yıllarında — merhum Ziya Gökalp'in sosyolojik etüdlerindeki terimlere dayanan — millî vicdan, içtimaî dayanışma, mâşerî şuur ve benzeri kabilinden parolaların, o günlerin siyasî değişme ve hareketlerine ışık tutması da, bu görüş açısından değerlendirilmek gerekir.

b — Aslında Atatürk'ün milliyet ve millet anlayışı, her türlü ırkçı ve tecavüzcü eğilimleri reddederek, devlet varlığını tesis eden siyasî birliğin temel ilkelerini dil, kültür ve ülkü birliği faktörlerine dayandıran hümanist bir renk ve mâna taşımaktadır. Atatürk'ün ömrü boyunca savunduğu milliyetçilik doktrininin bu özelliğini, daha önceki bir etüdümüzde, «Millî Hümanizma» terimiyle vasıflandırmış ve gerekçesini belirtmiş bulunuyoruz (6). Bu anlayış, Atatürk'ün partiler üstü müşterek bir siyaset hedefi olarak telkin ettiği ve Türk Milletince kayıtsız, şartsız benimsenen «Yurdda

Sulh, Cihanda Sulh» ilkesinin fikrî temelini teşkil etmektedir. Bu ilke, 1961 Anayasası başlangıcında (Preambel), 2 nci ve 156 ncı maddeler delâletiyle, bir müsbet hukuk hükmü değerine kavuşmuş bulunmaktadır.

c — Atatürk'ün, millî bağımsızlık hareketi, herşeyden önce Türk Milletinin varlık ve bütünlüğünü koruyup kurtarma hedefine yönelmişti. Bu mücadelenin ikinci merhalesi, Türkiye'yi, bir yarı sömürge olmadan kurtarma amacını güdüyordu. Nitekim dış kuvvetler istilâsına karşı savaşın kazanılıp memleketin kurtarılmasından sonra, millî hükûmetin ele aldığı ilk problem, iktisadî gelişme ve kalkınma konusu olmuştur. Bu bakımdan Atatürk'ün Kurtuluş Mücadelesini, önce milletin bağımsızlığını sağlama, sonra da sömürgelikten kurtulma hedefleriyle özetlemek mümkündür. Atatürk İnkılâbının, siyasî bağımsızlıklarını, sosyal ve iktisadî kalkınmalarını gerçekleştirme yolunda çetin mücadelelere atılmış bulunan gelişme yolundaki Asya'lı ve Afrika'lı milletlerin ümit ve cesaretlerini kuvvetlendirdiği, artık şüphe götürmeyen bir gerçek olarak ilgili millet temsilcilerinin şahitliğiyle senetlenmiş bulunmaktadır. (7)

d — Atatürk fikir ile aksiyonu, ulaşılacak hedefte birleştirme maharetinde idealizm ile realizmi kendi varlığında toplayan kudretli bir devlet ve siyaset üstadıdır. Onun idealizmi, yüksek vasıf ve kaabiliyetlerine inandığı milletinin sonsuz hürriyet ve bağımsızlık aşkından kaynak almıştır. Mustafa Kemal, — kendi deyimiyle — «milletin vicdan ve istikbâlinde ihtisas ettiği büyük tekâmül istidadını millî bir sır gibi vicdanında taşıyarak» (8), 19 Mayıs 1919 da Samsun'a ayak basmış, bu inançla millî mukavemeti teşkilâtlandırma misyonunu üstün bir başarıya ulaştırmıştır. Ona göre, «haysiyetli ve şerefli bir varlık olarak yaşama imkânını» tüketmiş bir milletin, «medenî insanlık arasında yeri yoktu». (9)

Milleti uğrunda bütün varlığını vakfettiği bu ülkünün gerçekleşmesi yolunda Mustafa Kemal'in uygulama metodu, tamamen gerçekçi bir temele dayanıyordu. Ona göre, Birinci Dünya Savaşı galiplerinin, Türk Milletini, Dünya haritasından silme emelleri, — 1915 yılında İtilâf Devletleri arasındaki gizli anlaşmaların teyit ettiği gibi — hiç bir tereddüde yer bırakmayan bir açıklıkta idi. Bu görüş açısından, Türk Milletinin bağımsızlığına kas-

tedenler, hangi gurup ve zihniyete mensup olurlarsa olsunlar, onlara karşı dayanma gücünü de aşan amansız bir savaşa girişme zorunluğu vardı.

Ancak savaş dilek ve plânının önceden açıklanması, ana dâvanın kazanılmasını önleyecek taktik bir ihtiyatsızlık olurdu. Bu sebeple Türk Milletinin bağımsızlığı için mücadele kararının, bütün «icap ve zaruretlerini incelik ve derinliğine» tetkik süzgecinden geçirip, kesin sonuçlara ulaştırma, millî kurtuluşun ilk karar ve **uygulamaya geçiş** safhasını teşkil ediyordu. Bu konuda en isabetli davranış ise, «uygulamayı belli safhalara ayırıp olayların gelişim ve imkânlarından faydalanma; bu yoldan milletin duygu ve düşüncelerini hazırlama; sonra adım adım ilerleyerek amaca ulaşma» yolu olabilirdi. (10)

Atatürk Kurtuluş Mücadelesini, Türk Milletinin varlık veya yokluk dâvası olarak ortaya koymuştu. Bu kadar ciddî ve hayatî bir mesele karşısında tereddüt ve kararsızlığa, özellikle günün şartlarıyla bağdaşmayan yarım tedbirlere yer yoktu. Bir ölüm - kalım savaşının felsefesi, ancak durumun ağırlığını idrâkten doğan ve aslâ tâviz kabul etmeyen bir for-

müle bağlanabilirdi. Mustafa Kemal, tek isabetli çözüm şeklini, her ne bahasına olursa olsun millî bir kurtuluş mücadelesini cesaret ve enerji ile yürütmede buluyordu. Bu kararın gerekçesi, Büyük Nutkunda en kuvvetli şekilde ifade edilmektedir :

«Muhasım devletler, Osmanlı Devlet ve memleketine maddeten ve mânen tecavüz halinde; imha ve taksime karar vermişler... Padişah ve Halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka birşey düşünmüyor. Hükûmeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyata muntazır... Felâketin dehşet ve sıkletini idrâke başlayanlar, bulundukları muhit ve hissedebildikleri tesirlere göre halâs çaresi saydıkları tedbirlere mütevessil... Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Kumandanlar, zabitler, Harbiumumînin bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle dilhun (kalpleri yaralı), gözleri önünde derinleşen felâket uçurumu kenarında dimağları çare, kurtuluş çaresi aramakla meşgul..» (11)

Bu durum karşısında tek kurtuluş çaresinin, «Hakimiyet-i Milliye'ye dayanan, kayıt-

sız şartsız yeni bir Türk Devleti kurmak» olduğu kararına varan Mustafa Kemal, daha İstanbul'dan çıkmadan önce tasarlayıp Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya giriştiği bu kararın dayandığı düşünce ve muhakeme seyrini aşağıdaki şekilde özetlemektedir :

«Esas, Türk Milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas, ancak tam bir istiklâle sahip olmakla temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, medenî insanlık karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye liyakat kazanamaz. Ecnebî bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek, insanlık vasıflarından mahrumiyeti, âcz ve meskeneti itiraftan başka birşey değildir.»

«Halbuki Türkün haysiyet ve izzet-i nefsi ve kaabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Şu halde memleketin gerçek kurtuluşunu isteyenlerin parolası, ya istiklâl, ya ölüm olacaktır.» (12)

Mustafa Kemal, verdiği kararın gerçekleşme güçlüğünü pek iyi biliyor; hattâ başarısızlık ihtimalini de gözden ırak tutmuyordu.

«Ordu, ismi var cismi yok bir halde» olduğuna göre askerî kuvvetler yeniden teşkilâtlanıncaya kadar, kendisinin temsil ettiği «millî mücadele ruhu» nu benimsemiş dağınık kuvvetlerden faydalanılacaktı. Elverir ki «milletin haklarını ve bağımsızlığını» savunma ve koruma emrinde ölüm tehlikesini de göze alarak, her türlü fedakârlığa katlanacakların sayısı çoğunlukta bulunsun. Varlığını ve haklarını maddî, fikrî ve mânevî bütün kuvvetleriyle korumak için ayaklanan bir milletin, hiç bir baskı ve cebre boyun eğmediği, en kötü bir ihtimalle kanını kutsal bir gaye uğrunda akıtarak bütün insanlığın hayranlık duyguları önünde tarihin şeref sahifesine gömüldüğü, yine tarihin şahadetiyle sabit olmuş bir gerçekti.

Oysa ki istiklâli uğrunda ağır fedakârlıkları göze almayan milletlerin mukadder âkıbetleri, mutlaka esaretti. Zillete katlanmayan Türk Milleti, bütün tarihi boyunca, hürriyet ve istiklâli için, insanlık haysiyet ve şerefinin icabı olan hiç bir fedakârlıktan çekinmemişti. Hayatına kasdolunan bu nâzik durumda da, «millî mücadele ruhunu» benimseyerek elinden geleni yapmaktan geri kalmayacaktı.

Nitekim vatan topraklarının haksız işgal ve istilâ teşebbüslerine karşı, daha Mustafa Kemal Samsun'a ayak basmadan Gerilla şeklinde yer yer mukavemet hareketleri başlamış bulunuyordu. Bu mukavemet hareketleri, zamanla «Kuvayı Milliye» müşterek adı altında toplanmış ve Millî Mücadelenin ilk iki yılında dış ve iç düşmanlara karşı başarı ile savaşan ana kuvvetleri teşkil ve temsil etmiştir.

Mustafa Kemal, Anadolu'ya ayak bastıktan sonra, işte bu kuvvetleri koordine ederek, onları engin dehasından ve savaş meydanlarındaki tecrübelerinden kaynak alan bilgili ve sistemli bir metod ile Millî Mücadelenin hedeflerini gerçekleştirmeye sevk eden birleştirici ve toplayıcı lider olmuştur (13). Atatürk çeşitli konuşmalarında «siyaset ideâlini» ve liderlik vasıflarını şu şekilde dile getirmiştir :

«Ben taşıdığım ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatle ifa edilmiş bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur. Ben aradığım büyük fikre, pek genç yaşımda sahip oldum.»

«Memleket ve milletin kurtuluş ve saade-

ti için çalışmaktan başka bir maksadım yoktur. Bu insan için kâfi bir sürur ve haz temin eder. Şahsî, ailevî huzur ve saadet, milletin huzur ve saadetiyle kaimdir.»

«Milletler gam ve keder bilmemelidirler. Liderlerin vazifesi, hayatı neş'e ve şevkle karşılama hususunda milletlere yol göstermektir.» (14).

Mustafa Kemal, öğrencilik devrinden başlayarak, ısrarla izlediği «vatan ve millete hizmet» fikrinin gerçekleşmesi uğrunda, yüzyılımızın başlangıcından ölümüne kadar önce savaş meydanlarında, sonra da sosyal, kültürel, siyasî ve iktisadî değişme ve gelişmelerde, prensiplerine sadık kalarak didindi, çalıştı, başarılara ulaştı. Bu başarılarda milletine ve yukarıda belirtilen prensiplere bağlılık ve inancının payı, şahsî vasıflarına kat kat üstün bir rol oynamıştır. O'nu, en ümitsiz görünen bir mücadelede, yirminci yüzyılın eşsiz bir vatan kurtarıcısı ve devlet kurucusu yüksekliğine ulaştıran, her zaman milletiyle beraber olması ve beraber kalmasını bilmiş olmasıdır. Bu beraberlik duygusu, en büyük sıkıntı ve imkânsızlıkları hiçe saydıran yenilmez millî mücadele ruhunu ateşleyerek Türk Kurtuluş Sa-

vaşını, devrimizin modern bir mûcize belirtisi halinde zafere ulaştırmıştır.

Ama başlangıçta Mustafa Kemal'in, «büyük fikri», O'nun sırrına nüfuz basiretinden mahrum olanların şahsî çıkarlarını millet yararına üstün tutmaları yüzünden güç aşılır engellerle karşılaşmış; fakat zamanla aydınlık, karanlığı; inanç, şüpheyi; güven tereddüdü yenmiştir. Millî Kurtuluş Mücadelesinin meş'alesini alevleyen Mustafa Kemal'in dâvası etrafında, gün geçtikçe kalabalıklaşan halk kitlelerinin, gaye uğrunda herşeye katlanma karar ve imaniyle, mücahitlerin saflarına bir an önce katılma özleminin psikolojisini, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, mistik ve edebî hüviyetinin üstünde yükselen bir hayat felsefesi ve ideal bağlanışı ile ne kadar heyecanlı bir güzellikle canlandırıyor :

«İşte o bîtaraf şehrin o cehennemî atmosferi içinde birgün, yılgın ve çekingen dolaşırken, gözlerim ansızın bir gazete satıcısının sergisinde, bir sürü gazete adı ve serlevhaları arasında, iri harflerle dizilmiş şu satıra ilişiverdi : «Bir Türk Cenerali İtilâf Kuvvetlerine karşı yeniden harbe hazırlanıyor.» Titreyerek

gazeteyi aldım. Yürürken okuyordum : «Mustafa Kemal Paşa isminde bir Türk Cenerali..»

«Hosanna, Hosanna» (15) O dakikadan itibaren artık büsbütün başka bir adamdım. O dakikadan itibaren artık benim Martyre'imin, benim çektiğim azap ve işkencenin bir gayesi, br mânası, hattâ **rûhanî** zevki vardı. Kendi kendime : gideceğim; diyordum. Onun bayrağı altına; onun bayrağı altına... Ve bu kararı verirken gene ilk defa olarak dinî menkibelerin naklettikleri korkunç şahadet vak'alarının tadını, güzelliğini anlıyordum. Bir îman yoluna ateşte yananların, eti cımbızla koparılanların veya bir çarmıhta gerilenlerin veya Hüseyin gibi Kerbelâ'da susuzluktan can verenlerin yüzündeki merdâne sükûnetle semavî tebessümün sırrı, artık bana da âyan olmuştu. Gidecektim; onun bayrağı altına gidecektim.»

«İşte mehip irtifâların rüzgârları kulaklarımda uğuldamağa; işte duyulmamış bir kahramanlık senfonisinin orkestrası içerimde çalmağa başladı. İşgal ordularının kasketleri, kepileri, şapkaları ve serhoş tayfalarını beyaz takkeleri arasından ve medeniyet pişdarı yamyam askerlerinin kara yüzleri ve Franchet

D'Esperay'nin Kır-atı ve Arapyan hanı önünden, sesimin en yüksek temposuyla onun şanına şarkılar çağırarak geçiyordum. Yürüyüşüm, gitgide bir destanî dans hâline giriyordu.»

«Vatan müdafaası için fertlerin kendi gönüllerinde ayrı ayrı besledikleri ümitler, verdikleri kararlar, onun ifade ve iradesinde en kat'i sentezini buluyordu... Bir adam nasıl bir millet haline girer? Bir millet, kendini bir tek adamda nasıl bulur? Fert ile kollektivite arasında, bu «eriyip meczoluş» hâdisesi, ne gibi esrarlı cemiyet kanunlarının tesirleri altında vukubulur? Bütün bu noktaların izahını, bilgiç ve tahsilsever müverrihlere bırakıyorrum.» (16)

Oysa ki, Sayın Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun çözümünü gelecek bilgin kuşaklara bıraktığı sorunlar, Mustafa Kemal'in yukarıda belirtilen prensiplerinde çok önceden kesinlikle cevaplandırılmış bulunmaktadır. Gerçekten yukarıda işaret olunan prensipleriyle, liderlerin ana görevlerini, milletlerine gam ve keder çektirmemeleri, en sıkıntılı anlarda yarına ümitle bakma hususunda neş'e ve şevkle yol göstermeleri mihrakında toplayan; bu il-

keyi yalnız bir tez olarak savunmakla yetinmeyip, bütün ömrü boyunda uygulayarak ebediliğe göçen büyük bir devlet adamının hayatında ve ölümünden sonra, milletinin ve insanlığın kalbinde haklı olarak kavuştuğu ölçüsüz hayranlık ve itibarın sırrını araştırmaya lüzum olmasa gerektir.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## A — ANADOLU İHTİLÂLİ ve GERİLLA.

1881 yılında Selânik'te doğan Mustafa Kemal, Türk Milletinin kader ve geleceğinde oynıyacağı Dünya çapında tarihî görevi, kendine has bir iç sezişle, daha genç yaşında bütün varlığıyla duymuştur. Küçük Mustafa'nın seçkin yaradılış ve üstün kaabiliyetini, ilk önce kavrayan, onun küçük adına «Kemal» ismini de ekleyen adaşı, Selânik Askerî Rüşdiye'sindeki Matematik Öğretmeni Mustafa Efendi olmuştur.

Mustafa Kemal, II. Abdülhamit'in korkunç istibdat idaresinde, İstanbul Harp Akademisi'nin henüz yirmi yaşında genç bir subay öğrencisi olarak, vatan ve milletini kurtarma yolunda üstün kuvvetlere karşı girişeceği amansız savaşın gerektireceği mücadele ruhunu, bütün varlığıyla duymuş ve yaşamıştır. Kendi ruhunda, «mâna ve mahiyetini» kesin şekilde kavrayıp değerlendiremediği çeliş-

meli duyguların çatışması yüzünden, gecelerini uykusuz geçiren genç subay, aslında bütün varlığına hâkim olan tarihî kurtarıcılık ve devlet kuruculuk «önsezisi» nin psikolojik etkisi altındadır.

Bütün gecesini, geleceğin matematik kesinlikle belirtilmesi imkânsız ihtimallerini düşünmekle geçiren genç subayın, «kalk borusunu» duymayıp, ancak Dahiliye Zabitinin karyolayı sarsmasiyle uyanabilmesi, yakın arkadaşlarının — haklı olarak — dikkat ve ilgisini çekmiştir. Mustafa Kemal'i, belli ve mûtad konuların sürüklediği «kafa ve vücut yorğunluğu» ndan sıyırıp, onun yaradılış ve mizacına uygun canlılığa sürükleyen Akademi' nin bilgili, değerli Tâbiye öğretmeni Trabzon' lu Nuri Bey olmuştur.

Nuri Bey, Türk Ordusuna yıllardanberi Kurmay yetiştiren Harp Akademisi'nde değeri herkesçe bilinip tanınan, centilmenliği nisbetinde cesur ve gerçekçi bir hocadır. Mustafa Kemal'in, bütün öğrencilerle birlikte hayranlık ve saygı duyguları ile bağlı oldukları Tâbiye Öğretmeni, bir gün normal askerî teşkilâtça yönetilen harp hareket ve kaidelerinin dışına çıkarak, «Gerilla» konusuna (17) şu söz-

lerle temas etmiştir : «Efendiler, harp, muharebe, artık bunlar sizce malûm şeylerdir. Fakat Gerilla nedir biliyor musunuz? İşte en müşkülü budur. Gerilla, kolay bir askerî hareket değildir. Gerilla'yı bastırmak da onu yapmak kadar güç bir harekettir.»

Mustafa Kemal taktik ve stratejideki (18) engin bilgisine, takrirlerindeki derin vukufla yakından şahit olduğu hocasının bu sözlerini içten bir ilgi ile izlemiştir. Bu konuda daha etraflı bilgiler edinme arzusu ile yanıp tutuşan genç subay, bir gün Nuri Bey'den, verdiği dersin Türkiye'nin belli bir bölgesinde olmuş gibi ele alınıp uygulanacak tedbirlerin canlı bir şekilde anlatılmasını rica etmiştir.

Sevgili ve dikkatli talebesinin, kendi tabiat ve mizacına uygun bir duygululukla yaptığı ricayı, derhal yerine getiren Nuri Bey, hemen ertesi derste sayısı elli kişiyi aşan sınıf öğrencilerine şu meselenin çözüm şeklini soruyor :

«Efendiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Devlet Merkezi İstanbul'dur. Hükûmet İstanbul'dadır. Meçhul sebeplerden dolayı Boğaziçi'nin doğu kıyısından İzmit ve onun Kuzeyinde Karadenize çekilen takribî bir hat da-

hilinde bulunan mıntakadaki Türkler, Payitahta isyan etmişler ve Gerilla'ya başlamışlardır.»

«1 — Bu küçük mıntıka halkı, bu isyanı niçin yapabilir? Nasıl idâme ettirebilir?

2 — Osmanlı İmparatorluğu Devleti, bütün hükûmeti ve ordusu ile bu isyanı nasıl bastırabilir? Vazife : 1 ve 2 numaralarda gösterilen vaziyetin halli...»

Talebesine Gerilla taktiği konusunda ilgi çekici bir mesele vermiş olan hocanın, yüzü gülüyordu. Buna karşılık, bu çetin ve nâzik soruyu nasıl bir çözüme bağlayabileceklerini kaygılı kaygılı düşünen öğrencilerin yüzleri çatıktı.

«Onların içinde yalnız bir kişi, sabahları kalk borusu ile bir türlü uyanamıyan zâbit, işte O, aradığına kavuşmuş **âşık gibi**, çok memnun görünüyordu. Çünkü O, zaten kendisinin tahriki üzerine, Tâbiye Hocası tarafından ortaya atılan meseleyi halletmek için **uğraşmış** bulunuyordu.»

«Hoca gittikten sonra, sınıfta bir münakaşa başlıyor : Sanki buna ne lüzum vardı? Durup dururken sorucu bu işi niçin kurcala-

mıştı? Bu sitemler, elbette o **genç zâbite** karşı yapılıyordu.» (19)

Bu tutum ve davranışta Mustafa Kemal'in, yüzyılımızın başında daha bıyıkları yeni terlemiş genç bir subay iken, devrinin şart ve gerçeklerini aşarak ilerilere, günümüzün olay ve sorunlarına yönelen uzak görüşlü idealizmi, inkâr götürmez bir kesinlikle en açık şekilde belirmektedir. Dehânın esas vasıflarından biri, hiç şüphesiz, «önceden seziş» (Intuition) ve ona dayanan uzağı görüştür. Buna karşılık dehâyı geliştiren «hikmet», Delph mâbedindeki «kendini bil» prensibine dayanmaktadır. Mustafa Kemal, herşeyden önce, bu derin felsefenin sırrını, önsezişle kavrayarak, ilk ödevin, «kendi kendini bilme, tanıma ve gereğini öğrenme» mihrakında toplandığı kanısını, bir yaşayış ilkesi olarak, bütün varlığı ile benimsemiştir. (20)

Bu inanç sıcaklığı ile Mustafa Kemal, İkinci Meşrutiyet devrinin hazırlık ve yerleşme çabalarına katılmış, II. Abdülhamit istibdadına karşı elinde ve kudretinde olan bütün imkânlarla amansız bir savaşa girişmiştir. Milletinin yapıcı ve yaratıcı kuvvetleri arasında denge unsurlarını; matematik metod ve man-

tıkî genellemelerle aydınlığa kavuşturma hedefini güden Mustafa Kemal, başarı için ilk şartın, fikirde ve aksiyonda, daima ileri amaçlara yönelen bir hamlecilikte çiçek açacağı prensibini savunmuştur.

Mustafa Kemal, yaratıcı dehâsiyle, yalnız yaşadığı devre değil, geleceğe de ışık tutmuştur. Nitekim onun, kendisini vatan kurtarıcılık hedefine ulaştıracak askerî bilgi hamulesini toplamaya başlarken, Gerilla konusu ile yakından ilgilenmesi, sonradan Tobruk'da, Derne'de, Anadolu'da giriştiği çetin mücadelelerin önsezisini, ruhunun derinliklerinde duyup yaşamış olduğunu göstermektedir. Günümüzde Gerilla taktiğinin kazandığı önem de, hürriyet ve istiklâl uğrunda mücadele eden milletlere, ilke ve ülküleriyle rehberlik eden Mustafa Kemal'in, istikbâli aydınlatan uzağı görüş ve duyuş kudretine yeni bir delildir.

Gerçekten en modern silâhlarla mücehhez büyük ve teşkilâtlı askerî kuvvetlerin karşı karşıya bulunduğu dünyamızda, çoktan modası geçmiş olması gereken Gerilla savaşı, yeniden rağbet edilen tek mücadele vasıtası haline gelmiştir. Doğu Asya'da, Vietnam'da, hatta Küba'da Dünya barışını tehdit eden bütün

çıban başları, Gerilla savaşı için özel şekilde yetiştirilmiş bulunan Komünist çetelerinin eseridir. Bütün dünya için, büyük ve önlenilmez bir felâket teşkil edeceği muhakkak bulunan üçüncü bir Dünya Harbine sürüklenme endişesi, bunlara karşı büyük çapta yeni bir dünya harbini doğuracak muvazzaf kuvvetlerın sevkini önlemektedir. Esasında Gerilla hareketlerine karşı başarılı mücadele imkânı, yine aynı usule başvurmakla sağlanabilmektedir. Mustafa Kemal bunu çok genç yaşında, bütün açıklığiyle anlamış ve gerektiği yer ve zamanda da, uygulamıştır. Kıbrıs Türklerinin maruz kaldıkları alçak ve şenî tecavüz, millî mücadele ruhunu, «fikir, moral» tedbir ışığı ve bir enerji kaynağı halinde varlığımızda taze ve canlı tutarak, bu türlü ihtimallere karşı, her zaman uyanık ve hazırlıklı bulunmamız gerektiğini meydana koymuştur.

## B — HÜRRİYET MÜCADELESİNE HAZIRLIK

Mustafa Kemal'in ordu hayatı, 29 Aralık 1904 de Kurmay Yüzbaşı olarak mektepten çıkmasiyle başlamıştır. O tarihte kurmay ye-

tiştirmek üzere ayrılan dershane, İstanbul'daki eski Harbiye binasının arka bahçesine açılan kapının tam karşısına rastlıyordu. Boyu 7, 7.5, eni ise 3.42 metre olan bu dershaneye, 1901 de Mustafa Kemal'le birlikte Harbiyenin Piyade Topçu sınıflarından yüksek derecede diploma almış otuzsekiz mülâzim-i sâni (bugünün terimiyle, astteğmen), geleceğe yönelen yüksek ümit ve ülkülerle girmişlerdir. Üç yıllık bir öğretim hayatından sonra Mustafa Kemal ile birlikte bu sınıftan Kurmaylığa yükselenler oniki kişiye çıkmıştır.

Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları, Osmanlı İmparatorluğu'nu günden güne çökerten dertler üzerine, daha ilk günden eğilmişlerdi. İstibdat idaresinin memleketi bir uçuruma götürmekte olduğunu kavrayan Mustafa Kemal, hürriyet özlemiyle yanıp tutuşuyordu. Teneffüslerde, haftalık izinden dönülen cuma akşamlarında, güvenilir arkadaşlar arasında istibdada karşı mücadele konusu, Tâbiye ve Harp Tarihi üzerindeki münakaşalar kadar geniş yer alırdı. Özellikle Mustafa Kemal, mütalâa saatlerinde de, önündeki küçük masada oturan, İttihat ve Terakki hakkında ha-

berler getiren Halil Efendi Yenimahalle ile sıksık başbaşa verip konuşur dertleşirdi.

O günlere ait anılarında Mustafa Kemal, mektepteki siyasî faaliyetini şu cümlelerle özetliyor : «Erkân-ı Harp sınıflarına geçtik. Mutad derslere iyi çalışıyordum. Bunların fevkinde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peyda oldu. Memleketin idaresinde ve siyasetinde bazı fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık. Binlerce kişiden ibaret Harbiye talebesine bu keşfimizi anlatmak hevesine düştük. Mektep talebesi arasında okunmak üzere el yazısı ile bir gazete tesis ettik. Sınıf dahilinde ufak teşkilâtımız vardı. Ben Heyeti İdareye dahildim. Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum.»

Mustafa Kemal'in hürriyet ve istiklâl mücadelesi için ilk hazırlık faaliyetlerine katılan sınıf arkadaşlarından Ali Fuat Cebesoy, General Âsım Gündüz, Müfit Özdeş, Cemil Uybadın (Eski İçişleri Bakanı), sonradan Millî Mücadelede Liderin safında yer almışlardır. Genç Kurmay adaylarının, mektep sıralarındaki faaliyetleri, özellikle çıkarttıkları gazete ile gizli gizli okudukları bazı memnu risâleler, gerek devrin Askerî Mektepler Nazırı, gerek

mektep idaresince haber alındığından, Mustafa Kemal ile birkaç arkadaşı, Yıldız'a çağrılıp sorguya çekilmişlerdi. Bu olaydan sonra Mustafa Kemal'in sınıfı, Yıldız'ın gözünde, hürriyetçi olarak damgalanmıştı. Bu yüzden mektepten mezun oldukları zaman, önce Edirne ve Selânik'e gönderilen genç kurmaylar, çok geçmeden Şam ve Erzincan'a sürülmüşlerdi. Mustafa Kemal'in hürriyet aşkı ile tutuşan kalbi, kendi emellerinin gerçekleşmesi için en elverişli muhit olan Selânik'e bir an önce dönmeyi istiyordu. Genç Kurmay, bir gün bu hedefe ulaşma fırsatını buldu. Ondan sonra, Selânik İslâhiye Caddesindeki baba evi, Makedonya'daki Türk hürriyet savaşçılarının, toplantı mihrakı haline geldi.

## 1. ŞAM - ŞEMİSKİN MACERASI

Osmanlı İmparatorluğu'nda Beşinci Ordu'nun merkezi Şam'dı. Mustafa Kemal yakın arkadaşı Müfit (Özdeş) ile birlikte bu ordunun 29 ve 30 uncu Süvari Alaylarına stajyer olarak gönderilmişti. Şu kadar ki, merkezden alındığı aşikâr bir talimat gereğince, her ikisinin görevlerinin tabiî sonucu olan yetkileri-

ni kullanmaları engelleniyordu. Bu arada bir gün Müfit, Şam'ın iki odalı mütevazi bir evinde oturan Mustafa Kemal'e gelerek, hizmet gördükleri alayların, kendilerinden habersiz hareket emri aldıklarını bildirdi. Mustafa Kemal'in hayreti, hiddetinden daha üstündü. Görevli olduğu 30 uncu süvari alayından, kendisine herhangi bir tebliğde bulunulmamıştı. Arkadaşının getirdiği habere, bir türlü inanmak istemiyordu.

İki arkadaş, atlarına binerek önce Mustafa Kemal'in staj gördüğü 30 uncu Süvari Alay Kumandanına başvurdular. Kumandanın cevabı, İmparatorluk durumunun gerektirdiği ciddî sorumluluk duygusunu benimseyen heyecanlı genç kurmayları, şaşkınlıktan donduracak bir mâna ve karakter taşıyordu : «Siz bu alayda stajyerlersiniz. Kumanda ettiğiniz bölüğün idaresini, gerçek komutanı ele almıştır. Siz kurmaysınız. Böyle çetin işlere gelemezsiniz. Ben sizin Şam'da kalıp istirahat etmenizi tercih ettim. Maaşınız verilecektir, telâş etmeyiniz.»

Bu inanılmaz durum karşısında, iki kurmay yüzbaşı, Mustafa Kemal'in teklif ve inisiyatifi ile Ordu Kumandanı Müşir Hakkı Paşa

ile görüşme kararına vardılar. Ordu Komutanı ile, yaveri delâletiyle görüşmek dilekleri Ordu Kumandanı tarafından küstahça bir hareket olarak vasıflandırılıp, kesin şekilde reddedildi. Mustafa Kemal'in mevcut sistem, usûl ve şartlara karşı, ilk isyanı, bu davranış karşısında aldığı şu kesin kararla belirmiştir : «Müfit, şimdi atlarımıza binmiş bulunuyoruz. Emirber neferlerimiz de var. Derhal olduğumuz gibi Havran'a giden kuvvetlere biz de katılırız.»

Karar tatbik olundu. İki arkadaş, iki süvari alayının topçu bataryaları ve piyade taburları ile büyük bir kuvvet halinde giriştikleri harekete, şahsen katıldılar. Bu arada komutaları ellerinden alınmış olan bölükleri aşarak, atlarını doğruca, bu kuvvetlerin başının yanına sürdüler ve komutana «biz de beraberiz, efendim» dediler. Komutan o vakte kadar tanımadığı iki genç kurmayın selâmını askerce karşılamakla yetinip sessizce yoluna devam etti. Lûtfi adını taşıyan bu kumandanın sonradan ihtilâl ve inkılâp konusunda genç subaylarla işbirliği yaptığı görülecektir.

Kuvvetler, o günün akşamı, Şemiskin'de-

ki çadırlı ordugâhta son neferine kadar yerleştirildi. Yalnız iki kişi, Mustafa Kemal ile Müfit, açıkta kalmışlardı. Ancak gece yarısına doğru, emirber neferleri, yatak yerine içlerine saman doldurulmuş iki çuval getirerek, erlere ayrılmış olan kendi yerlerini iki arkadaşa teklif edip dışarıda gecelediler. Ertesi sabah ise, 30 uncu Süvari Alayının Bölük Komutanlarından bir Yüzbaşı, geceyi aç geçirmiş olan iki genç Kurmay'a bir çay ziyafeti verdi.

Bu yüzbaşı, gerçek durumu ve onu devam ettirenlerin gizli niyetlerini, geçmiş tecrübeleriyle pek iyi biliyordu. Mustafa Kemal ile Müfit'e dönerek şüpheli bir teklifte bulundu : «Arkadaşlar, görüyorsunuz ve anlıyorsunuz ki, size aslâ kumandanlık görevi verilmiyecektir. Bunun sebepleri bence malûmdur. Ancak bana özel bir vazife verilmiştir. Eğer siz bu işin başarılmasında, bana yardım etmek isterseniz, ben bunu temin ederim. Yalnız bu kontrol neticesini kimseye söylemiyeceğinizi bana namusunuz üzerine temin etmeniz gerektir.» İmparatorluk hesabına utanç verici bir dolabın dönmekte olduğunu anlayan Mustafa Ke-

mal, işin esasını öğrenmek ve elden geldiği ölçüde kötülükleri önlemek için, istenilen sözü vermiştir.

## 2. HAVRAN'DA TALAN

Aslında Mustafa Kemal'i, her ne bahasına olursa olsun bu seyahate katılmaya sürükleyen başlıca sebep, Şam'dan ayrılacakları sırada rastladıkları bir süvari teğmeninin şu ikazı olmuştu : «Beyim, size büyük hürmetim vardır. Bu sefere katılmamanızı tavsiye ederim. Çünkü hayatınız tehlikeye girebilir. Sizi öldürebilirler. Bilemezsiniz ve düşünemezsiniz. Bugün bütün Suriye ordusuna şâmil müşterek bir menfaat vardır. Siz bu menfaate engel olacak tabiattasınız. Bunu kimse kabul etmez. Hayatınız bahis konusudur.»

İşte şimdi Mustafa Kemal, Şam'dan çıkan mürettep büyük kuvvetin Havran'da İmparatorluk ve ordu namına yaptığı talâna, tiksinti ile şahit oluyordu. Soygun en ince teferruatına kadar önceden plânlanmıştı. Havran çeşitli bölgelere ayrılmış, her birine ayrı ve

özel bir kuvvet tahsis olunmuştu. Köylüler, her gün ve her gece baskına uğruyor; çapulcu gruplar haline gelen gözü dönmüş insanlarla, bindikleri hayvanların yemek ve yem ihtiyaçlarını sağlama yolunda sömürülüp süpürülüyordu. Üstelik herkesten devlete beş senelik vergi borcu, toptan isteniyor, köylüler malî imkânlarına göre, bir veya beş mecidiye (Sultan Abdülmecit adına bastırılmış el ayası büyüklüğünde bir gümüş para olup bir Mecidiye altın liranın beşte biri değerinde idi) yahut bir iki altın lira ödeyip yakalarını güçlükle kurtarıyorlardı.

Özellikle, 30 uncu Süvari Alayının bahsi geçen bölük kumandanı, Osmanlılık adı altında yapılan bu hayâsız haydutluk işinde üstün bir gayret ve maharet gösteriyordu. Ona göre, Havranlılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun can düşmanı âsilerdi. Bu sebeple bütün varlıklarını yok edip köklerini kurutmak lâzımdı. Plaânını uygulama kararı ile geceledikleri ilk Havran köyünde Mustafa Kemal ile Müfit'i, piliç kızartmaları ve diğer nefîs yemeklerle misafir etti. Mustafa Kemal'in buna karşı ilk tepkisi, seyahat boyunca kendi paylarına düşen masrafı, ya peşin ödemek, yahut

toptan hesap görmek üzere bir deftere kaydetme teklifi oldu.

Mustafa Kemal bu hesaplaşma işini, vazgeçilmez bir prensip konusu olarak benimsemişti. Devleti temellerinden yıkmakta olduklarını gördüğü, menfaatçi zümreye hiç bir tâviz vermeme kararında israrlı idi. Karşı taraf ise, iki genç Kurmayı, halktan haksız olarak sızdırdıkları altınlardan ayıracakları büyük çapta hisselerle uyutacakları kanısında idiler. İki arkadaşa teklif edilmek istenen paylar, Mustafa Kemal'in aslâ şaşmayan demir iradesi karşısında eridi. Mustafa Kemal'in, arkadaşı Müfit'e yönelttiği ve alacağı cevabın kendi düşüncesini aksettireceğinden emin bulunduğu kesin soru şu idi : «Müfit, sen bugünün adamı mı, yoksa yarının adamı mı olmak istiyorsun?» Müfit, arkadaşına beklediği cevabı, hiç tereddüde yer bırakmıyan bir açıklıkla bildirdi : «Elbette yarının adamı olmak isterim.»

Bundan sonra Mustafa Kemal'in ilk karşılaştığı ciddî ve çetin olay, bir gece ordugâhtaki çadırının sarılması ve ölümle tehdit edilmesidir. Bu komployu hazırlayanlar, vergi adı altında halktan hesapsız, kitapsız para topla-

yan soyguncılardır. Mustafa Kemal, hesapların ordu merkezindeki en büyük muhasip tarafından kontrol edilmesini istemişti, Resmî talâncılar ise, foyalarının meydana çıkmasını önlemek üzere Mustafa Kemal'i korkutmak ve talebinden vazgeçirmek hülyasına kapılmışlardı. Oysa ki, genç kurmay kötü niyetlerini önceden sezdiği hesap sahtekârlarının mukavemetlerini kıracak tedbirleri almıştı. Onların karşısına dikilerek, «eğer hesapların ordu merkezinde kontrolünden çekinmiyor ve kendinize güveniyorsanız, yarın Müfit'i Şam'a gönderelim,» dedi. Bu kesin teklif karşısında muhatapları boyun eğmekten başka çare bulamadılar.

Gerek bu hadise, gerek Mustafa Kemal'in Kuneytara ordugâhını basma kararında olan çerkeslere karşı almış olduğu tedbirlerle bu hareketi önlemesi, sonra da civar köyler halkını sevgi ve saygı duyguları ile bağlamasını bilmesi (21), onun arkadaşları arasında itibarını son derece yükseltmişti. Artık Mustafa Kemal, her mühim işte mütalâası aranan, fikrinden faydalanılan bir adam olmuştu.

## 3. VATAN VE HÜRRİYET

Mustafa Kemal, Havran harekâtını idare etmiş olan Lûtfi'nin, maiyetindeki bazı subayların kötülüklerini önleyememekle beraber, afif ve namuslu bir kumandan olduğunu yakın müşahadeleriyle tesbit etmiş ve ona gönülden bağlanmıştı. Lûtfi de yüksek meziyetlerini takdir ettiği Mustafa Kemal'in ve arkadaşı Müfit'in dostluklarını kazanmış olmaktan memnundu. Bir gün, bu üç Türk subayı, Kuneytara Doğusunda halkı, Mustafa Kemal'e bağlılık sözü vermiş olan bir çerkes köyünde, Mustafa Kemal'in teklifi ile «bir hedefe, bir emele yürüyeceklerine; bu hedefte, bu emelde beraber kalacaklarına» namus üzerine yemin ettiler. Böylece inkılâp ve ihtilâl yolunda mücadele edecek bir teşekkülün ilk nüvesi kurulmuş oluyordu.

Aynı üç Türk subayı, bir gün Şam'da; Hamidiye çarşısında buluştular ve bir köşede içine ancak birkaç kişinin sığabileceği küçük bir dükkânın önünde durdular. Dükkân sahibi, kendilerini karşılayıp dışarıya taşıttığı bir-

kaç iskemleye ziyaretçileri oturttu. Dükkânın içini görmek isteyen Mustafa Kemal'in dikkatini, özellikle ortadaki uzun bir masa üzerindeki felsefeye, inkılâba, sosyalizme, tıbba ait fransızca eserler çekmişti. Raflardaki eşyanın azlığıyla çelişkin olan bu hal karşısında Mustafa Kemal, kendisini tüccar Mustafa (22) diye tanıtan dükkân sahibine şu soruyu sormuştur : «Siz tüccar mısınız, filozof musunuz, doktor musunuz, nesiniz?» Aldığı cevap : «Tüccarım, bu kitaplar eskiden kalmış şeylerdir. Unutmamak için arasıra okurum.»

Bu tanışmadan bir müddet sonra, bir gece, üç Türk subayı, Mustafa Kemal'in aşırı devrimci arkadaşlarından biri olan Mahmut'la birlikte Tüccar Mustafa'yı Şam'ın karanlık bir çıkmazında bulunan evinde ziyarete gidiyorlar. Evin bir odasında geçen hararetli bir sohbet Tüccar Mustafa'nın gerçek kişiliğini aydınlığa çıkarıyor. Ateşli bir dille ihtilâl ve inkılâp yapmak gerektiğini tekrarlıyan ev sahibi şunları söylüyor : «Ben Tıbbiyenin son sınıfında iken bu emeli takip ettiğim için, evvelâ Mehterhane'de yattım. Sonra sürüldüm. Çok kıymetli arkadaşlarımız vardır. İnkılâbı mutlaka yapmalıyız.» Müfit ayakta heyecanla,

bu fikri destekliyor : «Behemehal yapmalıyız.»

İnkılâp kararının elle tutulur şekilde kesinleşmesi karşısında cesareti kırılan Lûtfi Bey : «Ben çoluk çocuk sahibiyim, size tâbi olurum, fakat benden birşey beklemeyiniz,» deyince, Mustafa Kemal şu sözlerle onu derhal odayı terke dâvet ediyor : «O halde siz buradan derhal gidiniz; bizim bundan sonra konuşacağımız şeyleri sizin dinlemeniz caiz değildir.» O gittikten sonra, odada kalanlar, inkılâptan, inkılâpçılıktan bahsetmeğe devam ediyorlar. Bu arada inkılâp yolunda ölmek sözü ortaya atılınca, Mustafa Kemal'in sert tepkisi şu hükümde düğümlenmiştir : «Mes'ele, ölmekte değil; ölmeden idealimizi yaratmak, yaymak ve yerleştirmektedir.»

Bunun üzerine sözle vakit geçirilmeden, hedefe ulaştıracak tedbirlerin müzakeresine geçildi. Herşeyden önce, teşkilât meselesini ele almak lâzımdı. Hemen o gece, orada inkılâbı gerçekleştirme amacıyla çalışmak üzere gizli bir cemiyetin kurulup faaliyete geçirilmesi ve buna «Vatan ve Hürriyet» adının verilmesi kararlaştırıldı.

Cemiyetin adını teşkil eden «Vatan ve

Hürriyet» kavramlarının birbirile olan fikrî bağlılığı, sonradan bizzat Atatürk tarafından açıklanmıştır. Atatürk'ün «hürriyet» anlayışı, dışa karşı istiklâl düşüncesini de kapsamaktadır. Atatürk başlangıçta belirttiğimiz gibi, iki kavram arasında içli ve kopmaz ilgiyi, Millî Mücadeleye girişte hareket noktası olarak Büyük Nutuk'ta çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. «Hürriyet ve İstiklâl benim karakterimdir» prensibini kendisine şiâr edinen Atatürk'e göre, «bir millette şerefin, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve beka bulabimesi, mutlaka o milletin hürriyet ve istikbâline sahip olunmasiyle kaimdir.»

«Hürriyet olmıyan bir memlekette ölüm ve çöküntü vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun esası hürriyettir,» diyen Atatürk, — Fransız İnkılâbının ideolojisini kuran J. J. Rousseau ile birlikte— «Hürriyetsiz vatan, erdemsiz hürriyet, vatandaşsız erdemlilik» olamıyacağı inanç ve kanısındadır. Şu halde birbirini tamamlıyan «Hürriyet ve Vatan», erdemlilik temeli üzerinde yükselir. Bu bakımdan bir siyasî toplumun en yüksek gayesi, vatandaşların hürriyet ve erdemliliğini geliştirmek olmalıdır.

Aslında erdemlilik, esas gıdasını hürriyet şuurundan alır. Atatürk'e göre, fikir cevherinden kaynak alan hürriyetin «temeli, düşünce hürriyeti» dir. İnsanı hür olarak düşünmekten alıkoyan engeller kaldırılmadıkça, vatandaşların sahip bulunduğu siyasî hürriyetlerin teminatı da yok demektir. Bütün bu düşünceler, Atatürk'ün inkılâp hareketine önce vatanı kurtarıp istiklâle kavuşturma savaşıyla başlamasının; zaferden sonra hemen devrimcilik ve lâiklik ilkelerine sarılarak düşünce ve vicdan hürriyetini engelliyen kayıtlar ve müesseselere karşı cihad açmasının sebeplerini pek açık bir şekilde izah etmektedir.

## C — 1908 İNKILÂBI

«Hürriyet ve Vatan» Cemiyetinin kuruluşu ile, 1908 İnkılâbına giden yolun açıldığı tarihî bir gerçektir. Artık ihtilâl kararı, nazarî hazırlık safhasından çıkmış, icraat ve uygulama alanına intikal etmiş bulunuyordu. O devirde, Şam, gizli teşkilât için, İstanbul'un kontrolünden uzak olması sebebiyle, oldukça elverişli bir ortamdı. Mustafa Kemal, böl-

gedeki prestijinden ve hareket serbestisinden faydalanarak, hummalı bir faaliyete girişti. Yafa ve Kudüs'e giderek teşkilâtı yaydı. Bu arada Selânik'te ihtilâlci olarak tanınan bazı kimselere mektuplar yazarak temas kurmaya ve vasıtalı yoldan da olsa, mukaddes gaye uğrunda yardımlarını sağlamaya çalışıyordu.

Ancak, uzak mesafeden yapılan bu sondajların neticesinden memnun değildi. Kendi çalışma bölgesindeki teşkilâtın tesir kudreti sınırlı idi. İhtilâli başaracak gizli bir teşkilâtın merkezi mutlaka çeşitli cereyanların kaynaştığı Makedonya'da olmalı idi. Kafasını dolduran ve varlığını saran bu düşünce ile bir gün Mustafa Kemal, Yafa'dan gizlice Mısır'a kaçtı. Hedefi Selânik'ti. Fırtınalı bir havada bindiği bir vapurla, önce Pire'ye çıktı. Oradan Atina'ya geçti. Nihayet Yunan bandıralı bir gemi ile Selânik'e hareket etti. Geleceğinden haberdar edilen arkadaşlarının yardımiyle, tehlikeli kontrolleri atlatarak Selânik'e çıktı.

Mustafa Kemal doğruca Sanayi Mektebi karşısındaki evlerine gelerek, annesiyle karşılaşıyor. Oğlunun başına bir felâket gelmesi endişesiyle şaşkına dönmüş olan anne : «Ne ce-

saretle buraya geldin oğlum, hem nasıl geldin?» sualini soruyor ve genç kurmaydan, «Merak etme anne, müsterih ol.. Benim buraya gelmem lâzımdı. Onun için geldim,» cevabını alıyor. Bununla beraber, Selânik'te hiç de emniyet verici bir durum yoktur. Bu sebeple Mustafa Kemal bir müddet evinden dışarı çıkmadı. O süre içinde pek az kimsenin Mustafa Kemal'in Selânik'te olduğundan haberi vardı.

## 1. MUKADDES TABANCA

Mustafa Kemal, bu devre içinde gizli gizli gaye uğrunda faaliyette bulunmaktan geri kalmadı. Gerçi bazı teşebbüslerinde umduğu neticeyi alamadı. Fakat hiç bir zaman hayal kırıklığına uğramadı. Kendisine yardım için müracaat ettiği eski hocalarından birinin tavsiyesiyle, Müşirlik makamına bir istida ile başvurarak hava tebdili için izin istedi. Selânik Askerî Hastanesindeki tanıdık doktorların delâletiyle düzenlenen dört aylık hava tebdili raporu, İstanbul'a gönderildi.

Mustafa Kemal için artık saklanmaya ve

hüviyetini gizlemeye lüzum kalmaksızın, inkılâp yolunda daha faal şekilde çalışma imkânı doğmuştu. Derhal işe koyuldu. Arkadaşlarından Hatip Ömer Naci'yi, Topçu Zabitlerinden Hüsrev Beyi, Hakkı Baha'yı (23) bularak bunlara tasavvurlarını anlattı. Onlar delâletiyle de Selânik Askerî Muallim Mektebi Müdürü Hoca Mahir ve yine Selânik Askerî Rüştiyesi Müdürü Bursa'lı Tahir Beylerle tanıştı. Bunlar Mustafa Kemal'in gizli cemiyetine Makedonya'da ilk giren zatlardır.

Mustafa Kemal'in arkadaşlariyle beraber Şam'da kurduğu İhtilâl Komitesinin Makedonya Teşkilâtı, Hakkı Baha Beyin Selânik'te Çınarlı mahalledeki evinde kurulmuştur. Bir masa etrafında toplanan arkadaşlarına Mustafa Kemal, Cemiyetin ana gayesini tesbit eden birkaç maddeyi sunmuş ve izahını yapmıştır. Bütün orada bulunanlar, programı olduğu gibi ve oybirliği ile benimsemişlerdir. Bundan sonra sıra, varılan mutabakata riayeti sağlıyacak bir teminat şeklinin tesbitine gelmiştir.

Bu konuda Mustafa Kemal, anlaşmaya sadakat yemininin silâh üzerine yapılmasını teklif etmiştir. Bu teklifin gerekçesini açıkla-

maya bile lüzum yoktur. Çünkü inkılâp ve ihtilâl, mevcut düzeni değiştirmeye yönelmiş bir harekettir. İktidarda bulunan müstebitler, elbette bunu zorla ve silâh kuvvetiyle engellemek için ellerinden geleni geri koymıyacaklardır. Onların mukavemetini kıracak tek vasıta ise, yerinde ve gereğinde kullanılması zarurî olan silâhtan başka birşey değildir.

Bu düşünce hazır bulunanlar tarafından hararet ve heyecanla tasvip edildikten sonra, Topçu Zabiti Hüsrev Beyin çıkardığı tabanca masanın üstüne kondu. Mustafa Kemal, törenin önemini belirtmek üzere, «Arkadaşlar, İnkılâp için bu silâh üzerine yemin ediyoruz. Unutmayınız ki, burada birbirimize verdiğimiz söz, inkılâp sözüdür ve onun olması için icabında silâh kullanmaktan da çekinmiyeceğiz,» dedi. Hazır bulunanlar birer birer silâhı öperek yemin ettiler. Tören sonunda Mustafa Kemal, silâhı sahibine geri verirken, «Al, bu mukaddes tabancayı sakla.. Bir gün bana verirsin,» demiştir. Genç Kurmayın bu arzusu, sonradan Hüsrev Bey tarafından yerine getirilmiştir.

## 2. İNKILÂP VE ÖTESİ

Mustafa Kemal artık II. Abdülhamid'e «dur» diyen ve İkinci Meşrutiyeti (24) getiren hareketin plânlanması çalışmaları içindeydi. 23 Temmuz 1908 de «İttihad ve Terakki» adını alan Hürriyet Cemiyeti, ordu ile birlikte yeniden Meşrutiyeti ilân etti. İkinci Abdülhamid bu karara boyun eğmekle yetinmeyip, Meşrutiyete yemin ederek tahtını koruma emeline sarılmıştı. Bu arada fırsattan faydalanarak Avusturya - Macaristan İmparatorluğu Bosna - Hersek'i ilhak etmiş, Bulgaristan bağımsız olmuş ve Giritli Rumlar Yunanistan'a bağlanmıştı.

Mustafa Kemal (25), Meşrutiyetin köklü devrimlere gitmesini istiyordu. Abdülhamid'in Meşrutiyeti istemiye istemiye kabullenmesi, Halifeliğin kaldırılması kâfi değildi. Ana hedeflere ulaşılmak gerekti. Ancak İttihat ve Terakki liderleri, iktidarı elde etmenin verdiği tatmin duygusu içinde eski düzenin kendileri tarafından devam ettirilmesi hevesine kapılmışlardı.

İhtilâl inisiyatifini herkesten önce almış

ve bütün varlığıyle benimsemiş olan Mustafa Kemal, ilk hedefe ulaşıldıktan sonra, ordunun politikadan uzaklaştırılmasını, bir bütün halinde mukaddes vatanı koruma görevine yöneltilmesini istiyordu. Bu yüzden, İttihat ve Terakki liderleriyle sert çatışmalara girdi. Günlük politika ihtirasına kapılan particiler karşısında fikirlerini yürütemedi. Bu durumda, belli bir süre içerisinde meslekî çalışmalarına hız vermeyi en faydalı bir yol olarak seçti. (26)

O günlerde irtica (Karşı ihtilâl) havası, İstanbul ufuklarını günden güne karartmaya başlamıştı. Her yönde ve her bakımdan gericiliğin tehlike çanları, korkunç uğultularla yükseliyordu. Sonunda Meşrutiyet tarihinde «31 Mart Olayı» (27) diye adlandırılan meş'um yobaz isyanı patlak verdi. Bu durumda Mustafa Kemal, parti liderleriyle olan çatışmalarını unutarak, yine ön plâna geçti. Osmanlı İmparatorluğu'nu içinden kemiren gerici akımlara dayanan inkılâbı baltalama teşebbüsünün karşısına dikildi.

Aslında Meşrutiyetin ilânından sekiz buçuk ay sonra patlak veren gerici ayaklanmada, ordunun aşağı tabakalarında mayalaşan

bir askerî isyan karakterini taşımakta idi. Şu kadar ki, bu hareketin başları, hiç bir şekilde başçavuş mertebesi üstüne yükselmemiş kimselerdi. Bununla beraber, İkinci Meşrutiyet hareketinin, henüz yerleşme başlangıcında patlak veren bu ayaklanma, Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesinde korku, heyecan ve şaşkınlık doğurmuştur. O kadar ki, saygılı Parlâmento üyeleri ile aydın ve yetkili siyaset ve devlet adamları, kısa bir süre için kaçma veya saklanma tedbirlerine başvurmuşlardır.

Oysa ki, o günlerde Selânik Redif Fırkası Kurmay Başkanı Mustafa Kemal'in kararlı davranışı bambaşkadır. O, ne yapılacağını, ne yapılması gerektiğini iyice tasarlamış, irticaa karşı bir teşkilât ve harekât plânıyla Ordu Karargâhına koşarak, düşünce ve tekliflerini açıkça belirtmiştir. Mustafa Kemal'in hazırladığı teşkilât plânı, şu esasları kapsamakta idi :

1 — Hareket Ordusu adı verilen bir tedip kuvvetinin teşkili; 2 — İkinci ve Dördüncü Ordularla muhabere edilerek yardımlarının sağlanması; 3 — Demiryolları kumpanyalariyle temas suretiyle nakliyatın kolaylaştırıl-

ması ve sür'atle uygulanması; 4 — Silâhlı ve silâhsız her türlü mukavemetin şiddetle yok edilmesi; 5 — Asi kıt'aların silâhsızlandırılması; 6 — Elebaşıların tevkif edilmeleri; 7 — Sefarethanelerle yabancı bankaların ve azınlıkların zarara uğramalarını önliyecek tedbirlerin alınması.

Mustafa Kemal'in teklifi ile, Hareket Ordusunun Kurmay Başkanlığı kendisine tevdi edilmişti. Şimdi mesele, Hareket Ordusunun Komutanını tâyin esasında toplanıyordu. Genç Kurmay, Komutan olarak Üçüncü Süvari Fırkası Kumandanı Tümgeneral Suphi Paşayı teklif etti. Suphi Paşa, Mustafa Kemal'le rütbe farkı gözetmeksizin, çok sıkı arkadaşlık yapar, onu aşırı derecede severdi (28). Ancak Üçüncü Ordu Kumandanlığı, bazı askerî ve siyasî mülâhazalarla Hareket Ordusuna Selânik Redif Fırkası Kumandanı Ferik Hüseyin Paşa'nın kumanda etmesini tercih etmişti.

Daha yaşlı, ağır başlı olan Hüseyin Hüsnü Paşa'nın da Kolağası Mustafa Kemal'in zekâsına, bilgisine, dirayetine son derece güveni vardı. Bütün idareyi Mustafa Kemal'e bırakmıştı. Genç Kurmay Başkanı, güvendiği mahdut sayıdaki subaylarla karargâhını kur-

duktan sonra, sür'atle hareket için hazırlıklara başladı. Başkaldıran irtıcaı ezeceğine emindi. Bu bakımdan bir yandan kumandanın yersiz bazı endişelerini bertaraf etmeğe çalışıyor, öte yandan da asker için, İstanbul halkı için beyannameler hazırlıyordu.

Nihayet Hareket Ordusu, Mustafa Kemal' in keskin zekâsiyle çizdiği plân gereğince çeşitli kollardan İstanbul üzerine yürüyüşe geçti. Yolda herhangi bir mukavemetle karşılaşmaksızın 24 Nisan 1909 da İstanbul'a gelerek «Hürriyet-i Ebediye» tepesinin bulunduğu yerde karargâhını kurdu. Mustafa Kemal büyük çoğunluğu Taksim'deki kışlalarda toplanmış bulunan irtica kuvvetlerine karşı derhal taarruz emrini verdi. Yobazlar birkaç saat içinde çil yavrusu gibi dağıldı. Neticede, Abdülhamit II. tahttan indirilerek, yerine Sultan Reşat (V. Mehmet) geçirildi.

İttihat ve Terakki liderleri, Mustafa Kemal'in yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nda değil, bütün Avrupa'da yankılar uyandıran başarısından, kendi iktidarları hesabına kuşkulanmakta gecikmediler. Hareket Ordusu kahramanının İstanbul'dan uzaklaştırılması için yetkili askerî makamlar nezdinde teşebbüse

geçtiler ve Mustafa Kemal'in 38 inci Piyade Alay Komutanlığına tâyini işini sağladılar. 1908 - 1909, İhtilâlinin bir numaralı şahsiyeti olarak tarihe mal olmuş bulunan Kurmay Kolağası, davet üzerine katıldığı Picardie'deki Fransız ordusunun harp manevralarını izledikten sonra, yeni görevini teslim aldı.

1910 yılı, Osmanlılık için yenilmesi âdeta imkânsız görünen güçlüklerle başlamıştı. Yer yer ayaklanma ve savaşlar birbirini kovalıyordu. İlk isyan, istibdada karşı mücadelede genç Türklerle omuz omuza savaşmış olan Arnavut aydınları arasında patlak verdi. 31 Mart (13 Nisan) olayındaki yobaz ayaklanmasını dirayet ve itidalle bastırmadaki maharet ve başarısı sebebiyle Mustafa Kemal, Mahmut Şevket Paşa'nın Kurmay Başkanı olarak bahsi geçen bölgede emniyet ve asayişi sağlama vazifesiyle görevlendirildi. Ayaklanma, bir yıl içinde tamamen bastırıldı.

Arkasından 1911 de Yemen, Osmanlı İdaresine karşı başkaldırdı. Dertler, dertleri kovalarken, hangi hedef ve gayelere yöneleceklerini düşünmeyen İttihat ve Terakki liderleri, kendi aralarında anlaşmazlık sonucu hiziplere ayrılmışlardı. Yalnız kendilerini dev ay-

nasında görüp devlet ve milletin kaderini en isabetli şekilde tâyin yetkisini yalnız kendilerinde gören bu politikacı grupları, sadece Mustafa Kemal'in kendilerini rahatsız eden üstün yaratıcı dehâsı karşısında, âdeta allerjik bir korunma kaygusu ile bir an önce ondan kurtulma hedef ve taktiğinde birleşmişlerdi.

## 3. MUSTAFA KEMAL TRABLUS'DA

II. Abdülhamid istibdadını irticâla beraber tarihin karanlıklarına gömen Hareket Ordusunun kesin başarısı sonucunda, hürriyet âşıkı olduğu için, Trablusgarb'e gönderilerek orada kumandan ve vali sıfatiyle çalışan Recep Paşa, yeni kabineyi kurmak üzere İstanbul'a çağrılmıştı. İstanbul'da, hürriyet aşkı ile coşan halkın ölçüsüz sevgi ve saygı duygularıyla karşılaşınca, milleti uğrunda sonsuz fedakârlıklara katlanmayı hayatının gayesi olarak benimseyen bu büyük adamın kalbi, tattığı eşsiz heyecana dayanamayıp bir anda durdu.

O günlerde Trablus'da hürriyete karşı bir

ayaklanma teşebbüsü olmuştu. Mustafa Kemal, bundan haberdar olmadığı gibi, gerek isyancılarla ilgili çevreler, gerek bunların hedefleri hakkında herhangi bir bilgiye de sahip değildi. Bu bakımdan bir gün İstanbul'dan aldığı bir mektubu, ilk bakışta mâna ve hedefini lâyıkiyle kavrayamamaktan doğan bir hayretle okudu. Genç Kolağası için en geniş karar ve hareket serbestisi sağlayan bir selâhiyetnâme (yetki belgesi) ye eklenmiş olan bu kısa mektupta şu satırlar vardı : «Trablus'da hürriyete karşı bir isyan olmuştur. Sizin oraya gitmeniz, buradaki bütün arkadaşlarca münasip görüldü. Bir an önce azimetinizi rica ederim.»

O tarihte Mustafa Kemal'in de üyesi bulunduğu «İttihat ve Terakki» komitesinin umumî merkezi «Genel İdare Kurulu» henüz Selânik'te bulunuyordu. Merkez, toplantılarını geceleri yapmayı âdet edinmişti. Mustafa Kemal bir gece mûtad toplantıya katılmak üzere salona girince, kararların yazıldığı kara tahta üzerinde birinci numarada, «Mustafa Kemal Trablus'a gidecek» yazısını âdeta gözlerine inanamıyarak okudu. Anlaşılan heyet, İstanbul'dan aldığı kesin bir direktif üzerine

gece toplantısını beklemeden gündüz Mustafa Kemal'in gıyabında karar vermeyi uygun görmüştü. Bu olup - bittinin Mustafa Kemal'i kuşkulandırması tabiî idi.

Genç Kurmay, meseleyi kendi kendine enine - boyuna düşünüp muhakeme ettikten sonra, şüphe ve tereddüdünü yenerek gitme kararına vardı. İnkılâp, kendisinden hizmet bekliyordu. Bununla beraber, o gece toplantıya başkanlık eden Hacı Âdil Bey ile konuşarak kararın sebebi ve ceryan tarzı hakkında aydınlanma arzusundan da kendini alamadı. Toplantı sonunda karşılaştıkları zaman, aralarında şu muhavere ceryan etti :

M. K. : — «Beyefendi, siz bu işten ne anladınız?»

H. A. : — «Bu, sizden çok şeyler beklenildiğinin işareti, beşaretidir.»

M. K. : — (Tatminsizlik duygusu içinde) «Bütün düşüncelerin bu samimî ve temiz mânada olduğuna emin misiniz?»

H. A. : — «Onu bana sormayınız, siz daha iyi takdir edersiniz.»

Bunun üzerine Mustafa Kemal, bahis konusu memlekete gitme kararını belirterek vedâ için ayağa kalktı. Hacı Âdil Bey biraz da-

ha oturmasını rica ederek o zamana kadar Mustafa Kemal'in hatırına gelmemiş masraf ve para meselesine temasla, emrine bin altının hazır olduğunu bildirdi. Mustafa Kemal, bunun çok olduğunu söyledi. Hacı Âdil Bey ise, «Sarf etmediğinizi iade edersiniz,» diyerek bahis konusu meblâğı ödemek üzere ilgililere emir verdi. (29)

Mustafa Kemal'in bindiği vapur, Trablusgarp şehri önünde, rıhtımsız, bomboş bir kumsaldan ibaret bir kıyı önünde demirledi. Bir kayıkla kumsala çıkan genç Kurmay, sığınacak bir otel aradıysa da, gayretleri boşa gitti. Türk subayı üniformasını taşıyan bir görevlinin, İtalyan kadınlarınca teşkilâtlandırılan şüpheli barakalar serisinde emin ve elverişli bir konut bulamıyacağı meydana çıktıktan sonra, yorgun - argın döndüğü kumsalın bir yerinde bavulunu yastık yaparak, çok muhtaç olduğu dinlenme ihtiyacını gidermeye çalışan Mustafa Kemal, kendini Trablusgarp Sevkiyat Müdürü olarak takdim eden genç bir teğmen ile karşılaştı.

Geleneksel Türk misafirseverliğinin temsilcisi olan genç subayın, aziz misafirini mütevazi evine daveti, Mustafa Kemal'i çok duygu-

landırdı. Uzun yolculuğun yorgunluğunu o gece toprak tabanlı bir odada gidermeğe çalışan inkılâpçı, ev sahibine yük olmaktan çekiniyordu. Bu sebeple ertesi gün, Recep Paşa'nın yâveri Kafkasya'lı Sakallı Hasan Beyin peşine düştü ve ondan kendisini havalinin Liva Kumandanı İbrahim Paşa ile buluşturmasını istedi.

İbrahim Paşa, Mustafa Kemal'e yalnız Recep Paşa'nın ikametgâhını tahsis etmekle yetinmedi; ayrıca kendi küçük kardeşi Murad'ı yâver sıfatiyle onun emrine verdi. Enerjik komutanın ilk icraatı, bütün orduya ve memlekete hâkim görünen devrin belediye başkanı Hasûne Paşayı genç subaylar delâletiyle nezdine celbetti. Yüzyüze uzun bir konuşmadan sonra, belediye reisi merasimle namus sözü vererek artık kendisinin her emrine itaat edeceğini temin etti ve serbest bırakıldı.

Ertesi günü Mustafa Kemal, ziyaretine gittiği İbrahim Paşa'nın odasında Polis Müdürü Cemal Bey'den bütün Trablusgarp ve havalisi aşiretlerinin isyan halinde şehire hâkim bulunduklarını öğreniyordu. Cemal Bey, âsilerin hedefinin sadece Mustafa Kemal'i öldürmek veya en azından bir ecnebî vapuruna

bindirip memleketten kovmak olduğunda israr ediyor, ne İbrahim Paşa'ya, ne de kendisine karşı kötü bir niyetleri olmadığını tekrarlıyordu. Mustafa Kemal, bu konuşma tarzından Polis Müdürünün âsilerle işbirliği halinde bulunduğunu anladı ve bunu açıkça yüzüne karşı söylemekten çekinmedi.

İbrahim Paşa, bu durum karşısında telâşlanmıştı. Mustafa Kemal'e hitaben : «Çocuğum, bütün elimdeki kuvvetler emrindedir. Ne yapmak lâzım gelirse yap,» dedi. Genç inkılâpçı, Paşa'ya teşekkürle, kuvvete ihtiyacı olmadığını, esasen durumun kuvvet kullanmağa elverişli bulunmadığını belirtti. Mustafa Kemal, mevcut kuvvet ve vasıtalarla âsilere karşı silâhlı bir hareketin başarı şansı olmadığını anlamıştı. Bu sebeple, tek çıkar yolun, her tehlikeyi göze alıp şaşırtıcı bir müdahale ile âsiler karargâhını içinden fethetme olduğu kanaatine varmıştı.

Mustafa Kemal bu kararla, yanına iyi Arapça konuşan yâveri Murad'ı alarak doğruca âsilerin karargâhı olan camiye gitti. Dışarıdaki kalabalık âsiler grubuna, tok bir sesle, idarecilerin nerede olduklarını sordu ve onların yanına götürülmesini istedi. Âsiler, tek ba-

şına geldiği için kendilerinden sandıkları bu kudretli adama yol gösterip, medresenin son köşesinde bir kapının önüne getirdiler. Mustafa Kemal, yıldırım hızıyla odaya girip kapıyı kapadı. Bütün gözler şaşkın bakışlarla kendisine dikilmişti. Top gibi bir ses, odanın içindeki sükûtu yırttı : «Ne yapıyorsunuz; siz kimsiniz; ne yapmak istiyorsunuz?»

Kapının önünde bir şehamet heykeli heybetiyle ansızın beliren bir efsanevî şahsiyet karşısında, suçüstü yakalanmışları telâş ve korkusunun şaşkınlığı içinde, âsi elebaşılarının dilleri tutulmuş; kekeliyorlardı. Neticede bunların hemen hepsinin Abdülhamid idaresinde Trablus'un Nahiye Müdürlüğünü, Kaymakamlık, hatta Mutasarrıflığını yapmış kimseler oldukları anlaşıldı. İnkılâptan zarar görmüş, menfaatleri zedelenmiş olduklarından dolayı, yeni rejime karşı idiler. Bütün istekleri şahsî menfaatlerinin korunmasından ibaretti. Halkın, bu eski istibdat idarecilerinin ihtiras ve emellerine körü - körüne âlet oldukları meydana çıkmış bulunuyordu. Mustafa Kemal, onlara; halka yalnızca konuşmasının sağlanması şartiyle şahsî dileklerinin temini yoluna gidileceğini söyledi. Bu teklife yalnız

muvafakat etmekle kalmıyarak, yanına Türkçe ve Arapçayı en iyi bilen eski bir Osmanlı memurunu tercüman olarak kattılar.

Mustafa Kemal, o günün gecesi, âsileri cami avlusundaki havuzun etrafına topladı. Tercüman delâletiyle bildirdiklerinin özet anlamı şu idi : Dünya siyaset ufkunda beliren tehlikeler, Trablus'un varlığını da tehdit etmekte idi. Bu memleket halkının, evi, yurdu, çoluk ve çocuğu ile yabancı boyunduruğundan korunması ve güvenlik içinde yaşayabilmesi için, fertlerin üstüne yükselen üstün bir kudretin bulunması gerekti. Herkes kendi başı buyruğuna yönelip de, memleketin, böylece toplayıcı büyük bir siyasî kuvvetten mahrum kalması halinde, ne kadar karanlık bir âkıbetle karşılaşacağı gözönünde idi. Tarihin aydınlattığı gerçekler karşısında, bir memleket halkının, birbirine düşüp kardeş kavgasına sürükleneceği yerde, dış düşmana karşı birleşip, yurdun bütünlüğünü ve milletin birliğini koruma ve devam ettirme yolunda fikir ve işbirliği yapması şarttı. Bu konuşma, inkılâp düşmanlarının tahrikleriyle, kendi dilek ve yararlarına aykırı hareketlere sürüklenmiş olanları uyardı. Böylece Trablus'da ufukta ilk işa-

retleri belirmekte bulunan yabancı istilâsına karşı, halk mukavemetinin temeli atılmış oldu. Öte yandan bu basiretli olduğu kadar cesaretli davranışı ile Mustafa Kemal, tek başına Trablus'da irticâ isyanını söndürme görevinin en önemli safhasını kansız olarak üstün başarı ile sonuçlandırmış oldu.

Bu konuda dikkati çeken son bir nokta, Mustafa Kemal'e İstanbul'dan gönderildiğini yukarıda belirttiğimiz geniş yetki vesikasının gerçek mahiyetini açıklayan bir karşılaşmadır. Mustafa Kemal, ayaklanma eğilimlerini barışçı yollarla söndürme maksadiyle bölgenin nüfuzlu şahsiyetleriyle başbaşa görüşme yolunu, en tesirli ve faydalı bir usûl olarak benimsemişti. Bu arada bir gün, bölgenin en itibarlı şeyhlerinden biriyle, sedirleri nefis ipek kumaşlarla döşeli zaviyesinde buluştu. Şeyhin kurnaz ve içten pazarlıklı bir adam olduğu her halinden belli oluyordu.

Nitekim şeyhin, kendiliğinden büyük işlere girişen Mustafa Kemal'e ilk sorusu, faaliyetlerine mesnet teşkil eden yetkinin kaynak ve şumûlüne dairdi. Mustafa Kemal, hareketinden önce İstanbul'daki sonradan Sadrâzamlığa (Başbakanlık) kadar yükselmiş es-

ki dostundan aldığı selâhiyetnâmeyi gösterdi. Bunun üzerine şeyh, kahkahalarla, «Aynı damga ve imzayı taşıyan üç vesikayı muhatabının önüne sererek, aynı klişelerle pek çok kimselerin Trablus'a gönderildiğini, gelenlerden üçünün halen yakalanmış ve hapse tıkılmış olduğunu» açıkladı.

Mustafa Kemal, bu durum karşısında İttihat ve Terakki'nin kendisini Trablus'a gönderen kararının, oluşumuna karşı duyduğu kuşkunun ne kadar yerinde olduğunu bir kere daha anladı. Demek ki, İttihat ve Terakki' nin belli kademesindeki yetkililer, —yakın dostları da dahil— ona karşı cephe almışlardı. Başarılarını kıskanıyorlar, çalışmalarını baltalama tedbirleri alarak, çözülmesini imkânsız gördükleri her meselede onun yardım ve delâletine başvurmayı uygun görüyorlardı. Şu kadar ki, genç ihtilâlci, kendisinin haksız olarak düşürüldüğü bu uygunsuz durum karşısında, rakiplerinin davranışlarından utanç duyguları içinde esas dâvasından emin olarak ev sahibine şu açık beyanda bulundu :

«Görülüyor ki, böyle bir vesika çeşitli kimselere gönderilmiş bulunmaktadır. Ancak benim taşımakta olduğum, gerçek makamdan

gelen esas selâhiyetnâmedir. Bununla beraber, buna da ihtiyacım yok. Bu vesikayı size veriyorum. Hemen yırtabilirsiniz. Ben yetkilerini hüviyet ve şahsiyeti belirsiz kimselerin imzalarını taşıyan bir kâğıttan almaya kalkışan bir insan değilim. Buraya seninle konuşmak için vesikasız geldim. Yetkilerimi memleketin içine yuvarlanmakta bulunduğu tehlikeyi, her ne pahasına olursa olsun, önleme azminden alıyorum.»

Bu açık ve sert hitap karşısında, Şeyh efendi sarsılmış, Mustafa Kemal'in nasıl bir adam olduğunu anlamış, bütün dileklerini kabul edip yerine getirmişti. Böylece, Mustafa Kemal'in tereddütsüz davranışı, onun asıl gayelere yönelen teşebbüslerini baltalama çabasında olanların bütün emel ve gayretlerini boşa çıkarmıştı.

## 4. BİNGAZİ'DE

Trablus'daki isyanı söndürme görevini başarı ile yerine getirmiş bulunan Mustafa Kemal, tekrar Makedonya'ya dönme hazırlıklarına başlamıştı. Tam bu sırada Bingazi'de bu-

lunan Dr. Mustafa Şevket'ten oraya uğramasını dileyen bir mektup almıştı. Davetin önemli bir sebebe dayandığını tahmin eden Mustafa Kemal, Trablusgarp dönüşü Bingazi'ye uğramayı bir vazife bildi. Koy'da kendisini insanlarla dolu kayıklar karşıladı. Trablus kahramanı, karşılayıcıların sevgi gösterileri içinde karaya çıktı.

Mustafa Kemal'in bu şahâne karşılanmasını, bir aralık gölgeye düşüren bir olay geçti. Sonradan Büyük Millet Meclisinde Elâzığ Mebusu olan o devrin Polis Komiseri Hüseyin Bey, telâşla Mustafa Kemal'e tahsis edilen mütevazi otel odasına gelerek heyecanla, «Şeyh Mansur Hazretlerinin (!) teşrifini» müjdelemişti. Aradan birkaç dakika geçince, o günlerde Bingazi şehri ve çevresinin Taçsız Kralı olarak tanınan Şeyh Mansur'un, kudretinden emin bir pervasızlıkla ve mahallî şartların kendisine sağlamış olduğu emniyetle ağır ağır salona girdiği ve başta bahsi geçen Başkomiserce içli bir ihtiramla karşılandığı görüldü.

Mustafa Kemal, Şeyh Mansur'un kimliğini ve bölgede rakipsiz nüfuzunu ince bir eleme ile önceden işitip öğrenmişti. Osmanlı İda-

resi mensuplarının bu garip davranışını Mustafa Kemal, biraz ibretle, fakat daha çok üzgünlükle izliyordu. Şeyh'in salona girişinden sonra, karşılaştığı yüksek itibarı, Mustafa Kemal, kesin bir prensibi ileri sürerek sıfıra indiren bir tavır takındı.

Aslında Şeyh Mansur'un, devrin Osmanlı iktidarınca fiilî otoritesi benimsenmiş, dolayısiyle Osmanlı İdaresi üzerinde hâkimiyeti zımnen kabul edilmiş bir şahsiyet idi. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun, Bingazi'de başta Mutasarrıflık olmak üzere, hükûmet teşkilâtı, polis ve jandarması, hatta bir piyade alayı vardı. Şu kadar ki, mahallî idare, fiilen Şeyh Mansur'un eline düşmüştü. Mustafa Kemal, şımartıldığı açıkça görülen Şeyh Efendiye haddini bildirme zamanının geldiği kanısında idi. Bu yüzden Şeyh Efendinin azametli ve heybetli bir eda ile salona girip etrafında bir saygı hâlesi yaratma gayretine karşı, yerinden kımıldamamayı tercih etti. Hattâ daha ileri gitti.

Oturmak için yer göstermeye lüzum görmediği Şeyhe karşı şu açık soruyu yöneltti: «Şeyh Mansur; sen hiç sıkılmaz mısın? Buradaki devlet teşkilâtını, polisi, jandarması, di-

ğer imkân ve kuvvetleriyle hiçe sayarak, sana boyun eğeceklerini sanıyor, küstahça hareketlerle memlekette istikrar ve düzeni baltalıyorsun. Ben sana haddini bildiririm.»

Bu muamele karşısında, Mansur derhal salonu terketti. Bu beklenmiyen olay sebebiyle, bazı idarecilerle polis ve jandarmalar, şaşkınlık ve telâş içinde idiler. Bu endişeye kapılanların bir kısmının da iyi niyet sahibi olduklarına şüphe yoktu. Bunlar, bölgenin kayıtsız şartsız hâkimi, Şeyh Mansur'dan Mustafa Kemal'e herhangi bir kötülük gelme ihtimalini önlemeye çalışıyorlardı. Bu durum karşısında, herşeyden önce Mustafa Kemal, memleket idaresine hâkim kuvvetlerin mahiyet ve cevheri üzerinde kafa yormağa başlamıştı.

Gerçekten Mutasarrıf başta, hemen bütün devlet memurları, bütün faaliyetlerini Şeyh Mansur'un dilek ve arzularına ayarlamış bulunmakta idiler. Mustafa Kemal, ilk iş olarak, devrin Galip Bey isminde genç ve kibar görünüşlü Mutasarrıfı ile yüzyüze açık bir konuşmayı lüzumlu gördü. İdare adamını davet sahibi Mustafa Şevket'in de bulunduğu oteldeki odasına çağırdı. Bu ilk karşılaşma, Binga-

zi'deki gerçek durumun fecaatini açıkça ortaya koydu. Galip Bey, Mustafa Kemal'in şehre geleceğinden haberli olduğunu, ancak kendisini davet edenlerle hasım olması sebebiyle, misafiri karşılamaya gelmediğini söylemekten çekinmiyordu.

Bunun üzerine Mustafa Şevket'le Mutasarrıf arasında kopan fırtınalı çatışmayı, Mustafa Kemal yatıştırdı. Onun maksadı, Bingazi'deki ayrılıkları önleyip huzur ve hürriyeti kurtarmaktan ibaretti. Bu gaye ile mahallî durumu bütün yönleriyle inceleyen Mustafa Kemal, Kurban Bayramı vesilesiyle şehrin Piyade Alayı Kumandanı Albay Arif Bey'den, kendisinin de katılacağı bir bayramlaşma töreninin tertibini rica etti. Mustafa Kemal'in hatırasını daima takdirle andığı çok anlayışlı ve gerçekten kahraman Türk komutanı, bu teklifi sevinçle kabul etti.

Bu suretle Bayram günü, Bingazi dışındaki kışlada bütün ordu mensuplarının hazır bulunduğu bir bayramlaşma töreni yapıldı. Mutasarrıf Galip Bey'le Doktor Mustafa Şevket de bu merasimde hazır bulundu. Alay Komutanının anlayışlı davranışı ile bazı alaylı subayların homurtularına rağmen, Mustafa

Kemal hem alayı teftiş, hem de Bingazi güneyinde arazi üzerinde bir tatbik yaptırma fırsatına kavuştu.

## 5. BİNGAZİ'YE YÖNELİŞ

Piyade Alayının tatbikat hedefi, soldan gelecek bir düşmana karşı yürümekti. Hareket sonucunda hayalî düşmanın bertaraf edilmesi sırasında, hiç tahmin edilmeyen yeni bir düşman kuvvetinin Batı'dan ilerlediği farz edildi. Asıl hedefe ulaşılıp esas kuvvetler imha edildikten sonra, sağdan beliren yeni düşmana karşı harekete geçildi. Gerçekte askerliğin siyasî meseleleri halletmesine mâtuf bir manevradan ibaret olan bu tatbikat, çok geçmeden bir cephe değişikliği ile, Şeyh Mansur'un evine ve karargâhına yönelmiş bulunuyordu. Bunun üzerine Şeyh Mansur, beyaz bayrak açmış bir adamını göndererek teslim olma kararını verdi.

Mustafa Kemal'in yarı şaka bu askerlik oyunu, bir yandan Bingazi'de devlet otoritesinin kuvvetlenmesini, öte yandan hürriyet rejiminin yeniden kurulmasını sağladı. Şeyh

Mansur maiyeti ile birlikte Mustafa Kemal'den «aman» dilemiş, bütün dileklerini yerine getirmeğe hazır olduğunu belirtmişti. Bu durum karşısında Mustafa Kemal, kendisine teslim olmuş Şeyh Mansur ve maiyetine, diğer hazır bulunanlara hiç bir zorlamaya dayanmıyan insanî bir davranışla, Osmanlı İmparatorluğu'nda artık kaçınılmaz bir olup - bitti değerini kazanmış olan inkılâbın mâna ve gelişim ihtimallerini anlatmağa çalışıyordu. Bu konuda Şeyh Mansur'un Mustafa Kemal'e sunmakta direndiği tek bir dileği vardı. Elinde tuttuğu bir Kurân-ı Kerîm'i, genç Kurmaya uzatarak şunu soruyordu :

Ş. M. — «Siz Halife-i Zîşan Efendimiz Hazretlerine fenalık yapmıyacağınıza dair, bu kitap üzerine yemin eder misiniz?» (30)

Mustafa Kemal'in buna karşı cevabı, hayatı boyunca bağlı kaldığı inanç ve prensiplere uygundu. Uzatılan mukaddes kitabı eline aldı. Onu öperek tebcil ve takdis etti. Heyecanlı bir ses ve maksadını açıkça belirten fakat muhatabı tarafından bambaşka bir mânada anlaşılan şu beyanda bulundu : «Bu mukaddes kitap üzerine yemin ederim ki, Halife denilen adama bu kitabın dışında hiç bir fe-

nalık yapmıyacağım.» (31). Mustafa Kemal'in bu sözlerle belirtilen maksat ve hedefi açıktı. O, inkılâp yolunda idi. Kur'ân hükümlerini din sömürücülerine âlet etmeden, gerçek anlamında uygulamada hiç bir tereddüdü olmadığını belirtiyordu. Şeyh Mansur ise, bu anlaşma sonucunda hürriyet düşmanlığı ile damgalanan şahsını kurtarmış olmanın ferahlığını duyuyordu.

Törende hazır bulunanların şahit oldukları bu anlaşma, Bingazi'de devlet ve hükûmet otoritesinin hâkimiyetini sağladı. Artık Bingazi'de nüfuz ve itibarı kırılmış olan Şeyh değil, devlet otoritesini temsil eden organlar hâkimdi. Mustafa Kemal bir arkadaşının daveti üzerine, herhangi bir resmî sıfata dayanmıyan Bingazi ziyaretinde tamamen şahsî kabiliyet ve inisiyatifine dayanarak, devlet ve hükûmet otoritesinin hâkimiyetini sağlamıştı.

## 6. İTALYANLARA KARŞI GERİLLA

1911 yılında İtalyanlar, Trablus'a asker çıkardılar. Bu, aslında beklenmiyen bir olay değildi. Şu kadar ki, Osmanlı Hariciyesi tam bir gaflet içinde ihraçtan 48 saat önce, Me-

buslar Meclisinde diplomatik temaslar sonucunda İtalyan Hükûmetinden alınan teminatı tam bir inanç ve gönül ferahlığı ile açıklıyordu : İtalyan Hariciyesi, Trablus'a bir çıkartma konusunda dünya siyasî çevrelerinde dolaşan rivayetleri kesin şekilde yalanlamıştı. Bab-ı Âli, bu sahte beyana dayanan emniyet duygusu içinde herhangi bir tedbir alma lüzumunu duymadan rahat bir uykuya daldığı saatlerde İtalyan Donanması, en üstün sür'atle Trablus'a doğru yol almakta idi.

Bu durum karşısında Mustafa Kemal, İtalyanlara karşı mücadele etmek üzere birkaç arkadaşı ile kıyafet değiştirerek önce Mısır'a, oradan da Tobruk'a geçti. Ethem Paşa kuvvetlerinin Kurmay Başkanı olarak savaşa katıldı. Kurmay Başkanı olarak cephenin Doğu kesimi olan Seytabdülaziz'de üstün düşman kuvvetlerine karşı uyguladığı mukavemet taktiği ve gösterdiği yararlık, Ethem Paşa'nın dikkat ve takdirini çekti. 27 Kasım 1912 de Binbaşılığa yükseltildi. Ancak düşman donanması, deniz muvasala hatlarını kesmiş bulunuyordu. Dolambaçlı kara yolundan mücahitlere tesirli bir silâh ve erzak yardımı imkânsızdı.

Bu yüzden, İtalyanların denizden devamlı surette takviye edilen üstün kuvvetlerine karşı mukavemetin, tesirli olmasını sağlayacak tek çare, Mustafa Kemal'in mektep sıralarında ön plânda ilgilendiği Gerilla taktiğine başvurulması olabilirdi. Nitekim, Mustafa Kemal, önceki icraatı ile Trablusgarp'ta kazandığı prestijden faydalanarak, şeyhlerin ve halkın yardımiyle düşmana karşı imkânlarını aşan başarılı bir mücadele yaptı. Derne Osmanlı Kuvvetleri Komutanı sıfatiyle, kendi cephesinde İtalyanlara sahil şehirlerinden içeri bir adım bile attırmadı.

Yokluklar ve imkânsızlıklar içerisinde geçen bu çetin mücadelede Mustafa Kemal'in insanüstü kudretini ve katlandığı fedakârlıkları canlı bir şekilde belirten bir hâtıra ile kendisinin kaleminden çıkmış iki mektubu buraya aktarıyoruz. Sanıyoruz ki, o devrin mahrumiyetlerle çerçevelenmiş ağır mücadele şartlarını bu vesikalar, gelecek kuşaklara en emin ve mevsuk kaynaklar halinde aksettirecek değer ve önemdedir.

Yemen'deki nizamî hizmet müddetinin bitmesi üzerine Aden yolu ile British India Kumpanyasının İngiliz bandıralı bir vapuru

ile Trablus'a hareket eden ve kendisine Bingazi mıntıkası Sıhhıye Reisliği vazifesi verilen gönüllü İbrahim Tâli Öngören, o güne kadar tanımadığı Mustafa Kemal ile mücadele meydanındaki ilk karşılaşmasını şu şekilde tasvir ediyor :

«Arkadaşlarımızla "Sellum" dan sonra bir gece, yolu şaşırmak, bir iki gün susuzluğa katlanmak gibi küçük ârızalarla, 1911 Kasım ayının başlangıcında bir akşamüstü Derne karargâhına vâsıl olduk. Bir gün sonra bir kılavuz alarak kendisini ziyarete gittim. Yâveriyle haber gönderdim. Yâver : "— Kumandan Bey rahatsız, yataktadır. Sizi öyle kabul edecek. Kusura bakmamanızı rica ediyor," diyerek beni mahrutî bir çadıra götürdü. Mustafa Kemal Bey, portatif karyolasında oturuyor. Eşyası, bir seyyar masa, iki seyyar sandalye, yere serilmiş bir kurt derisinden ibaret.. Kumandan Beyin bir gözünde kan var. Sık sık nefes alıyor. Elini sıkarken biraz da ateşli olduğunu hissettim. Kendimi takdim ettim ve hemen ateşini ölçmeye davrandım.

«O, bana : "— Hoş geldiniz, nereden geliyorsunuz, seyahat nasıl geçti?" diye soruyor, ben de kendisine : «— Ne zamandanberi ra-

hatsızsınız; neden geride, Mısır'dan gelmiş Kızılay Hastahanesinde istirahat etmiyorsunuz?» gibi sualler soruyorum. Mustafa Kemal, cepheyi bırakmak istemiyor. Bin rica ve minnetle kendisini ikna ediyoruz. Bir iki haftalık ciddi ve lüzumlu bir tedaviden sonra, Derne Cephesi Kumandanlığına sıhhatli olarak tam enerjisiyle döndü.» (32).

Kendisinin en yakın arkadaşı Salih Bozok'a Derne'den gönderdiği iki mektup ise, o sıkıntılı mücadele günlerinin intibaklarını aksettirmektedir :

1 — Mustafa Kemal'in 25 - 26 Nisan 328 (1912) gecesi Aynı Mansur'dan Derne Osmanlı Kuvvetleri Kumandanı M. Kemal imzasiyle gönderdiği birinci mektubun muhtevası, aynen şöyledir :

«Mektuplarınızda, gazetelerde bize ait hissiyatınızı musavver satırları okuduğum zamanlar, kalbimin pek derin hislerle çarptığını duyuyorum. Birkaç kardeşinizin Akdeniz'i aşarak, çöllerde uzun mesafeler katederek, donanmasına dayanan düşmanın karşısına çıkması ve buradaki vatandaşları kucaklıyarak düşmanı, sahil noktasına hapsetmesi, şüphesiz sizi memnun eder. Fakat biz vatana borç-

lu olduğumuz fedakârlık derecelerini düşündükçe, bugüne kadar yapılabilen hizmeti pek nâçiz buluyoruz.»

«Bilirsin ben, askerliğin herşeyden fazla sanatkârlığını severim. Burada sanatın bütün icaplarını tatbik edecek kadar zamana ve bu zamanın doğuracağı vasıta ve vesilelere malik olunursa, işte o zaman milletin arzusuna uygun bir hizmeti, yerine getirmiş olacağım.»

«Ah, Salih, Allah bilir, hayatımın bugününe kadar orduya yararlı bir uzuv olabilmekten başka bir vicdan emeli edinmedim. Çünkü vatanın muhafazası, milletin saadeti için herşeyden evvel, ordumuzun, eski Türk ordusu olduğunu dünyaya bir daha isbat lüzumuna çoktan kani idim. Bu kanaate ait emellerimizin şiddeti, ihtimal beni, pek ziyade ifratsever göstermişti. Fakat zaman saf ve nezih dimağlardan sanih olan fikrî hakikatleri, — kabulünden çekinilse de — tatbik ettirir.»

«Bu gece Derne kuvvetlerimizin bütün kumandanları ve zâbitleriyle bir müsamere yapmıştık. Bu satırları çadırıma dönüşümde yazıyorum. Bu güzel kalpli, kahraman bakışlı arkadaşlarımın; bu küçük rütbeli, fakat düşmanı titreten büyük kumandanların samimî

nazarlarında, vatan için ölmek iştiyakını okuyordum. Bu tetebbu, dimağımda sizin, bütün Makedonya muhitinde tanıdığım arkadaşların, bütün ordumuzun kahraman evlâtlarının hatıraşını canlandırdı. Kalbimde büyük bir hissî sevinç ve gurur hasıl oldu. Arkadaşlarıma şunları söyledim : "Vatan mutlaka selâmet bulacak, millet mutlaka mes'ut olacaktır. Çünkü kendi selâmetini, kendi saadetini memleketin ve milletin saadet ve selâmeti için feda edebilen vatan evlâtları çoktur." Cümlenize selâm ederim kardeşim.»

2 — Mustafa Kemal'in Derne'ye hareketi sırasında yine vefalı arkadaşı Salih Bozok'a, Urla tahaffuzhanesinde Rus vapurundan gönderdiği 4 Ekim 327 (1911) tarihli mektup sureti ise şudur :

«Bilirsin ki, Trablusgarp meselesinin ortaya çıkışındanberi oraya gitme teşebbüsünden geri durulmadı. Bir defa Şam vapurunda üç gece kalındıktan sonra döndürüldük. Ondan sonra Tarsus veya Mısır tarikiyle gitmeye teşebbüs ettik. Harbiye Nazırı (devrin Savunma Bakanı) ümidini kesmiş olduğu için vazgeçirdi. Bu sefer Ömer Naci ve daha bir iki kişi ile Mısır üzerinden hedefe yürürdek

üzere 2 Ekim 1911 de İstanbul'dan hareket olundu. Harbiye Nazırı da, ister istemez muvafakat etti. Lüzum ve fayda görürsem bazı arkadaşları isteyeceğim. Şimdilik temin edilecek noktalar var. Benim nerede olduğumu ifşa etmeyin. Daha bir müddet için annemi dahi haberdar etmeyin. Arasıra benim tarafımdan İstanbul'dan mektup gönderin.»

«Eyüp Sabri sizi görecek. Ona, muhaberelerim ve borçlarım hakkında malûmat verdim. Ruşen ve Necati Beylere mahrem olarak söyleyin; İl muhaberelerimin Beşinci Kolordu İdaresinde kalması, maaş ve tahsisatımdan borçlarım ödenmekle beraber, geri kalanının valideme verilmesi lâzımdır. Bunu Harbiye Nazırı da yazacak, eğer unutmazsa.»

«Senin vasıtanla anneme verilmek üzere Kerim Beye (sonradan Abdülkerim Paşa unvaniyle tanınan zat) kırk lira bıraktım.»

«Mısır'a vardıktan sonra sana adres ve malûmat vereceğim. Sen de bana yazarsın. Şayet sen bir yere gidersen, senin namına mektuplarımı alacak ve açacak bir arkadaş tayin edersin. Arkadaşlar ne âlemdedir? Vatanı kur-

tarmak için şimdikinden çok gayret ve fedakârlık gerekmektedir. Endülüs Tarihinin son sahifelerini okuyunuz. Faydalı musahabelerinizde hazır bulunamadığıma üzgünüm. Beni unutmayın. Alay'daki arkadaşlara çok selâm.»

«Beraber yaptığımız talim programını takipte çok güzel sonuçlar vardır. Yorulmasınlar; eski tembellikle hiç birşey olmaz. Başka kâğıdım yok. Nuri'ye (Nuri Conker) ayrıca mektup yazamıyacağım. İstersen bu mektubu aynen gönder. Yahut bundan bahisle bir mektup yaz ve o kıymetli arkadaşımıza de ki : benim için hâtırası kalp ve vicdanımdan çıkmayacak bir öz kardeş varsa, Nuri'dir. Bu karanlık seferi, onunla beraber yapmak isterdim. Allah nasip ederse mücadele alanlarında birleşiriz (33). Eğer mukadderse ahirette kavuşuruz.»

«Salih, senin de gözlerinden öperim. Kalbinin vefasına, vicdanının saffet ve nezahatine medyunu-şükranım. İstanbul'da kalan Kerim Beye mektup yazın. O zavallı oradaki mücadelede yalnız kaldı. Mektuplarınız ona kalp kuvveti verir. Allah'a ısmarladık.» (34).

İtalyan ihracının başlangıcındanberi, en küçük bir yardım imkânından mahrum kalan İstanbul Hükûmeti, Trablus'dan büsbütün elini çekerek, mücahitlerin kahramanca mukavemetine seyirci durumda kalmıştı. Buna karşılık ana vatanla her türlü rabıta ve muvasalası kesilmiş bulunan Mustafa Kemal, kalplerini fethettiği yerli halkın yardımından faydalanarak, iki yıl süresince İtalyanları — kendi veciz ifadesi ile — «sahil noktasına hapsetmişti». Nihayet 1913 de Balkan Harbinin patlak vermesi ve akla durgunluk veren bir yenilgi ile sonuçlanması üzerine, Osmanlı Hükûmeti Trablus-Garbı İtalyanlara büsbütün terk etmek zorunda kaldı.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, Mısır yolu ile 24 Ekim 1913 de İstanbul'a döndü. Başkent yeis ve ümitsizlik içinde çalkanıyordu. Mustafa Kemal'in doğup büyüdüğü, 1908 İhtilâlini hazırladığı güzel Selânik şehri de kaybedilmişti. Bab-ı Âli yedi mâmur vilâyete mal olan büyük kayıplarla Balkan Sulhunu imzalamıştı. Mustafa Kemal, önce Bolayır Kolordu Kurmay Başkanlığına, sonra da Sofya Ataşemiliterliğine tâyin olundu. Oradan Avrupa

Devletlerinin Osmanlı Asya'sını paylaşmak için giriştikleri pazarlıkları, yakından takip edebiliyordu.

## 7. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Gün geçtikçe kararmakta olan siyaset ufkunda Cihan Harbinin yaklaşmakta olduğunu belirten emareler çoğalmıştı. Bu arada Osmanlı ordusunu, Alman Kurmayının idaresine götürecek olan görüşmeler hayli gelişmişti. Mustafa Kemal, Sofya'dan İstanbul'a gönderdiği raporlarda bir savaş ihtimalinde, Almanya'nın kaybedeceği kanaatını açıkça belirtiyor, bu memleket ile kader birliği etmenin doğuracağı büyük tehlikeye işaretle ilgilileri uyarıyordu. Nihayet 28 Temmuz 1914 de Birinci Cihan Savaşı başladı ve Mustafa Kemal' in ısrarla uyarmalarına rağmen 29 Ekim'de Osmanlı Devleti de harbe sürüklendi.

Mustafa Kemal, artık Sofya'da kalmak istemiyor, bir an önce cepheye gitmeyi tasarlıyordu. Başkumandan Vekili Enver Paşa ise, ona cephede vazife vermekten kaçınıyordu. Nihayet 1915 yılının başlangıcında Mustafa

Kemal, Tekirdağ Tümen komutanlığına tayin edildi. Düşmanın Çanakkale'ye karşı taarruza geçeceği hesaplanıyordu. Bu ihtimâle binaen Mustafa Kemal, kumanda ettiği tümeni yirmi gün içinde savaşa hazır bir hale getirdi.

12 Şubat'ta beklendiği üzere, oniki harp gemisi Çanakkale Boğazı'na karşı taarruza geçti. Fakat Türk bataryalarını susturamadı. 25 Şubat'ta hücum tekrar olundu. Fakat bütün bunlar esas taarruza hazırlık mahiyetini taşıyan hareketlerden ileri geçmemişti. Nitekim Donanma Kumandanı Amiral Karden, Bahriye Nâzırı Churchill'in bir talimatına verdiği cevapta, Boğaz'ı geçebilmek için son derece takviyeli büyük ve şiddetli bir taarruza geçilmesi gerektiğini bildiriyordu. Nihayet 18 Mart 1915 sabahı saat onda, İngiliz ve Fransız donanması tarihte eşi görülmemiş bir armada halinde Çanakkale'yi denizden aşmaya teşebbüs etti. Fakat Türk Birliklerinin şanlı mukavemeti karşısında, bu teşebbüs de akamete uğradı. Bölgede sür'atle 5. Ordu kuruldu. Mustafa Kemal de tümeniyle bu orduya geçti.

25 Nisan'da İngilizler, Seddülbahir'e çıkartma yaptılar. Mustafa Kemal emir bekle-

meden derhal taarruza geçti. Askerlerden bir kısmı cephanesizlik sebebiyle çekingenlik göstermeğe kalktı. Kumandanın ısrarı kat'i idi. «Cephaneniz yoksa, süngüleriniz var» diyerek, tümeni ateş hattına soktu. Devamlı düşman çıkartmasının sağladığı sayı üstünlüğü karşısında da tarihî emrini verdi : «Yurttaşların kanlarıyla yoğrulmadan bir karış toprak düşmana terk edilemez. Size hücumu değil, ölümü emrediyorum.»

Bu kesin emir, doğuştan vatanseverlik ve fedakârlık hasletlerine inanıp güvendiği Türk halkının ruh ve irade kudretinden kaynak alıyordu. Dileğinin yerine getirileceğinden en küçük bir şüphesi yoktu. Gerçek lider, milletinin nabzını her an elinde tutan, onunla özellikle buhran günlerinde haşır ve neşir olmasını sağlayabilen kimsedir. Mustafa Kemal, öğrenim yıllarından başlayarak, millet ve devlete hizmet sırrının hangi desteklere dayandığını Makedonya'dan Suriye'ye, Selânik'ten Afrika çöllerine uzanan devamlı hürriyet ve istiklâl mücadelesinde kazandığı tecrübeleri değerlendirme maharetiyle keşfetmiştir. O, askerlik hizmet ve mesleğindeki erişilmez hünerini, her zaman ve her vesile ile isbat etmiştir.

## İKİNCİ BÖLÜM

### A — MİLLÎ MÜCADELEDE GERİLLA

Çanakkale başarısından sonra Mustafa Kemal'in askerî dehâsı ve şöhreti, orduda olduğu kadar, millete de yayılmıştı. Kısa bir istirahatten sonra 1916 Sonbaharında sıkışık durumda bulunan Kafkas Cephesinin Sağ Cenahında bulunan İkinci Ordu Kumandanlığına — Mirliva (Tuğgeneral) lığa terfi ettirilerek — tâyin olundu. İlk iş olarak Erzurum'u aşmış bulunan Rus taarruzunu durdurdu. 6/7 Ağustos'da Bitlis'i ve Muş'u kurtardı.

1917 başlangıcında — yeni bir macera hevesiyle — Hicaz'a inmek üzere yeni teşkil edilecek bir ordunun başına geçmesi teklifini, «Önce vatanı kurtaralım» cevabıyla reddetti. Temmuz başında Enver Paşa'nın direktifi ile Halep'de Alman Generali Falkenhayn'ın idaresinde «Yıldırım Orduları Gurubu» kurulmuştu. Mustafa Kemal de, bu guruba bağlı 7 nci Ordunun başına getirildi. Genç komutan,

cepheyi teftiş eder etmez, durumun ağırlığını anladı. Hemen kaleme sarılarak Başkumandanlığa tarihî raporunu yazdı.

Bu raporda Mustafa Kemal, «Sina'da biriken geniş takviyeli İngiliz Birlikleri, Türk topraklarını tehdit ederken, Bağdat'ı geri alma tasavvurlarına girişmenin mânasızlığını, cephe şartlarına yabancı Alman subayları kumandasında ordunun sebepsiz yere ağır zayiata uğratıldığını» açıkça belirtiyor ve kapıyı çalan büyük tehlikeye dikkati çekiyordu : «Saltanat dahi ansızın çökebilir.» Ancak bütün bu uyarmaların Başkumandanlıkça dikkate alınmaması karşısında affedilmesini dileyerek Ekim ayında İstanbul'a döndü.

1918 yılı, cephelerden yağan kötü haberlerle girdi. Mustafa Kemal, Veliaht Vahidettin'le birlikte Almanya Kayser'inin ziyaretini iadeye memur edildi. 21 gün süren seyahat esnasında en çok cephelerdeki gerçek durumu izledi. Genel Kararagâhta Başkumandan Hindenburg ve Genel Kurmay Başkanı Ludendorf ile konuşma ve tartışmalarda bulundu. Görüp öğrendikleri, daha Sofya'da Ataşemiliter iken Bab-ı Âli'ye gönderdiği rapordaki kanaatı teyit ediyordu : Almanya harbi kazana-

mazdı; hatta şimdiden kaybetmiş sayılırdı. Bu müşahedesini Veliahda bildirince, mütalâası, İttihat ve Terakki'yi sevmeyen Vahidettin tarafından da tasvip ve sempati ile karşılandı.

Mustafa Kemal, Almanya'dan hasta döndü. Tedavi için Viyana'ya gitti. 5 Temmuz'da ölen Sultan Reşat'ın yerine Vahidettin Padişah olmuştu. İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemal Paşa, 18 Eylül'de yeniden Filistin cephesindeki 7 nci Ordu Kumandanlığına tayin edildi. Ancak cephede düşmanı durdurmak için vakit geçmişti. Mustafa Kemal, ordusunun kumandasını ele aldığı gün, İngilizler üstün kuvvetlerle taarruz ederek cepheyi 8 inci Ordunun tuttuğu merkezden yardıkları için 7 nci Ordunun yanı açılmış, toptan esir düşme tehlikesi başgöstermişti. Bu durum karşısında Mustafa Kemal, ordunun kısmî küllîsini kurtarmak üzere çekilme kararı verdi.

Mustafa Kemal'in, — daha sonra Sakarya'da da başarı ile uyguladığı — plânlı, stratejik çekiliş hareketi başladı. Tedbirli kumandanın esas hedefi, ordusunu yıpranmadan korumaktı. Bunun için de bu hali, mümkün kılacak bir basiret, soğukkanlılık ve cesarete

cepheyi teftiş eder etmez, durumun ağırlığını anladı. Hemen kaleme sarılarak Başkumandanlığa tarihî raporunu yazdı.

Bu raporda Mustafa Kemal, «Sina'da biriken geniş takviyeli İngiliz Birlikleri, Türk topraklarını tehdit ederken, Bağdat'ı geri alma tasavvurlarına girişmenin mânasızlığını, cephe şartlarına yabancı Alman subayları kumandasında ordunun sebepsiz yere ağır zayiata uğratıldığını» açıkça belirtiyor ve kapıyı çalan büyük tehlikeye dikkati çekiyordu : «Saltanat dahi ansızın çökebilir.» Ancak bütün bu uyarmaların Başkumandanlıkça dikkate alınmaması karşısında affedilmesini dileyerek Ekim ayında İstanbul'a döndü.

1918 yılı, cephelerden yağan kötü haberlerle girdi. Mustafa Kemal, Veliaht Vahidettin'le birlikte Almanya Kayser'inin ziyaretini iadeye memur edildi. 21 gün süren seyahat esnasında en çok cephelerdeki gerçek durumu izledi. Genel Kararagâhta Başkumandan Hindenburg ve Genel Kurmay Başkanı Ludendorf ile konuşma ve tartışmalarda bulundu. Görüp öğrendikleri, daha Sofya'da Ataşemiliter iken Bab-ı Âli'ye gönderdiği rapordaki kanaatı teyit ediyordu : Almanya harbi kazana-

mazdı; hatta şimdiden kaybetmiş sayılırdı. Bu müşahedesini Veliahda bildirince, mütalâası, İttihat ve Terakki'yi sevmeyen Vahidettin tarafından da tasvip ve sempati ile karşılandı.

Mustafa Kemal, Almanya'dan hasta döndü. Tedavi için Viyana'ya gitti. 5 Temmuz'da ölen Sultan Reşat'ın yerine Vahidettin Padişah olmuştu. İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemal Paşa, 18 Eylül'de yeniden Filistin cephesindeki 7 nci Ordu Kumandanlığına tayin edildi. Ancak cephede düşmanı durdurmak için vakit geçmişti. Mustafa Kemal, ordusunun kumandasını ele aldığı gün, İngilizler üstün kuvvetlerle taarruz ederek cepheyi 8 inci Ordunun tuttuğu merkezden yardıkları için 7 nci Ordunun yanı açılmış, toptan esir düşme tehlikesi başgöstermişti. Bu durum karşısında Mustafa Kemal, ordunun kısmî küllîsini kurtarmak üzere çekilme kararı verdi.

Mustafa Kemal'in, — daha sonra Sakarya'da da başarı ile uyguladığı — plânlı, stratejik çekiliş hareketi başladı. Tedbirli kumandanın esas hedefi, ordusunu yıpranmadan korumaktı. Bunun için de bu hali, mümkün kılacak bir basiret, soğukkanlılık ve cesarete

cepheyi teftiş eder etmez, durumun ağırlığını anladı. Hemen kaleme sarılarak Başkumandanlığa tarihî raporunu yazdı.

Bu raporda Mustafa Kemal, «Sina'da biriken geniş takviyeli İngiliz Birlikleri, Türk topraklarını tehdit ederken, Bağdat'ı geri alma tasavvurlarına girişmenin mânasızlığını, cephe şartlarına yabancı Alman subayları kumandasında ordunun sebepsiz yere ağır zayiata uğratıldığını» açıkça belirtiyor ve kapıyı çalan büyük tehlikeye dikkati çekiyordu : «Saltanat dahi ansızın çökebilir.» Ancak bütün bu uyarmaların Başkumandanlıkça dikkate alınmaması karşısında affedilmesini dileyerek Ekim ayında İstanbul'a döndü.

1918 yılı, cephelerden yağan kötü haberlerle girdi. Mustafa Kemal, Veliaht Vahidettin'le birlikte Almanya Kayser'inin ziyaretini iadeye memur edildi. 21 gün süren seyahat esnasında en çok cephelerdeki gerçek durumu izledi. Genel Kararagâhta Başkumandan Hindenburg ve Genel Kurmay Başkanı Ludendorf ile konuşma ve tartışmalarda bulundu. Görüp öğrendikleri, daha Sofya'da Ataşemiliter iken Bab-ı Âli'ye gönderdiği rapordaki kanaatı teyit ediyordu : Almanya harbi kazana-

mazdı; hatta şimdiden kaybetmiş sayılırdı. Bu müşahedesini Veliahda bildirince, mütalâası, İttihat ve Terakki'yi sevmeyen Vahidettin tarafından da tasvip ve sempati ile karşılandı.

Mustafa Kemal, Almanya'dan hasta döndü. Tedavi için Viyana'ya gitti. 5 Temmuz'da ölen Sultan Reşat'ın yerine Vahidettin Padişah olmuştu. İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemal Paşa, 18 Eylül'de yeniden Filistin cephesindeki 7 nci Ordu Kumandanlığına tayin edildi. Ancak cephede düşmanı durdurmak için vakit geçmişti. Mustafa Kemal, ordusunun kumandasını ele aldığı gün, İngilizler üstün kuvvetlerle taarruz ederek cepheyi 8 inci Ordunun tuttuğu merkezden yardıkları için 7 nci Ordunun yanı açılmış, toptan esir düşme tehlikesi başgöstermişti. Bu durum karşısında Mustafa Kemal, ordunun kısmî küllîsini kurtarmak üzere çekilme kararı verdi.

Mustafa Kemal'in, — daha sonra Sakarya'da da başarı ile uyguladığı — plânlı, stratejik çekiliş hareketi başladı. Tedbirli kumandanın esas hedefi, ordusunu yıpranmadan korumaktı. Bunun için de bu hali, mümkün kılacak bir basiret, soğukkanlılık ve cesarete

ihtiyaç vardı. En yenilmez görünen güçlük, ordunun tek çekiliş istikameti olan Doğu Cephesinde, Şeria nehrinin köprüsüz, dolayısiyle geçit vermez durumda olması idi. Mustafa Kemal Dera ile Şam arasında bitip tükenmeyen mesafeyi, at üzerinde geçti. Maddî ve manevî bütün engelleri yenerek ordusunu Halep'e kadar çekti ve karargâhını burada kurdu.

Çok zahmetli ve muhataralı geçen çekiliş hareketi sırasında, Mustafa Kemal'in aslâ sarsılmayıp gittikçe alevlenen ümidini kuvvetlendiren, iradesini çelikleştiren kudret ve enerji kaynağı, ileriye ait düşünceleri idi. Tarihî bilgisi, gerçekçi görüşü ile O, artık Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerini yaşamakta olduğunu seziyor ve biliyordu. Bu bakımdan çözülmesi gereken problemin ağırlık mihrakı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve dağılışını önlemede değil, Türk Milletinin varlık ve istikbâlini her ne bahasına olursa olsun, sağlamada toplanıyordu.

Mustafa Kemal, bütün yol boyunca, kafasında bu badireden kurtuluşun plânını çizmekle meşguldü. Durum vahim, fakat ümitsiz değildi. Kurtuluşun çözüm anahtarını, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskûn

topraklarında yeni, millî bir devletin kurulmasında buluyordu. Bunun nasıl gerçekleşeceğini, yeni devletin kuruluşuna esas teşkil ederek fikir ve prensipleri, meşakkatli yolculukta kader birliği ve arkadaşlık ettiği subaylara, özellikle Ali Fuat Cebesoy'a (35) uzun uzun, içli ve ateşli anlatıyordu. Mustafa Kemal'in bu sözleri, kendisinin daha 1908 de Selânik'te beyaz kule karşısında askerî bir kulüpte savunduğu yeni bir devlet kurma karar ve teklifini gerçekleştirme zamanının yaklaştığını bir ön sezişle duyduğunu göstermektedir. (36)

## 1. SAMSUN'A ÇIKIŞ HAZIRLIKLARI

Nihayet 30 Ekim'de imzalanan Mondros Mütarekesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı sona eriyordu. Gerçekten 24 maddelik Mütareke, ruhu itibariyle İkinci Dünya Harbi sonunda Almanya'ya tatbik olunan «Kayıtsız Şartsız Teslim» müessesesinin bir dikta ile sözde bir anlaşma şekline uydurulmuş ilk provası mahiyetini taşıyordu. Nitekim Mustafa Kemal (37), Osmanlı Hükûmetinin bu müta-

reke ile «kendini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmekle kalmıyarak, onlara memleketin baştan başa istilası için yardım vâdinde bulunmuş» duruma düştüğünden acı acı yakınıyordu. Bu seziş ve görüşün isabeti, daha Mustafa Kemal'in raporu Bab-ı Âli'ye ulaşmadan fiiliyatla belirdi.

İngilizler, Mütarekenâmenin imzası üzerinden yirmidört saat geçmeden 1 Ekim 1918 de Musul'u işgal ettiler. 3 Kasım 1918 de, İskenderun'u, Mütarekenâmenin mahut 7 nci maddesine dayanarak işgal talebinde bulundular (38). Bereket ki Mustafa Kemal, 23 Ekim'de Arapların yardımıyle tazelenen İngiliz taarruzuna karşı, Halep'de sokak muharebeleri vererek dağlık bölgeye çekilmiş ve bugünkü millî hudutlarımızı o hareketiyle tayin etmişti. Bu sebeple Millî Misakın Coğrafyası, Yıldırım Orduları gurubunun tedbirli ve cesaretli davranışı ile, o tarihte değişmez bir kesinlikle tesbit edilmiş oldu. (39)

Mütareke hükümlerinin haksız tatbikatına karşı, tavsiyelerine kulak asmayan aciz ve merkezî hükûmetin tutumu, Mustafa Kemal'i Adana'da boşuna beklemektense, İstanbul'a

dönüp, vatan ve milletin kurtuluş çare ve imkânlarını araştırmağa sevketti. 1908 den başlayarak on yıllık vatan ve hürriyet mücadelesinde, olağanüstü başarılar sağlayan genç komutan için, İstanbul'a dönüşte karşılaştığı manzara, hazin, ümit kırıcı, her türlü kurtuluş ihtimalini yıkıcı bir karakter taşıyordu : Çanakkale'de süngü kuvvetiyle yendiği düşman armadası «bütün dünyada emsâli görülmemiş bir galibiyetin mümessili olarak» İstanbul Limanında demirlemiş bulunuyordu.

Mustafa Kemal'in üzüntüsü, bütün ölçüleri aşan büyüklük ve ağırlıkta idi. Haydarpaşa'dan İstanbul'a geçerken, Anafartalarda komutası altında çalışanların mukaddes kanları bahasına kurtardığı Başkent, şimdi denize döktüğü kuvvetlerin işgal ve hâkimiyeti altında idi. Şu kadar ki O, milletinin istiklâl ve kurtuluş azmini, irade ve vicdanında taşıyan bir ruh kudretine sahipti. İstiklâl ufuklarını aydınlatan iç duygusu, bütün varlığını dolduran ümit ve beşareti, İstanbul'a çökmüş karanlığı yırtan bir ışık halinde en kudretli bir ifadeye kavuşturdu : Yâverine dönerek, «geldikleri gibi gidecekler» dedi.

## 2. İSTANBUL'DA TEMASLAR

Mustafa Kemal, gelenlerin kendiliklerinden gitmeyeceklerini biliyordu. Bu neticeyi sağlamak için millî mukavemet kuvvetlerini, tek hedef olan Millî Kurtuluş mihrakında toplamak, gayeyi gerçekleştirme imkânına sahip bir teşkilâtlanma çabasına, vakit kaybetmeksizin girişmek lâzımdı. Bu inançla, başta Parlamentodaki aydın mebuslar olmak üzere, devrin siyasî ve sosyal hayatında tesirli şahsiyetlerle temasa geçti. Bütün temaslarında, vatansever çevrelerde destekleyici ve teşvik edici bir anlayışla karşılaştı.

Bununla beraber, hükûmet çevrelerinin, durumun ciddiyet ve nezaketini lâyıkiyle idrâk edemediklerini, üzüntü ile tesbit etmede gecikmedi. Özellikle Padişah ve Sadrazamı Ferit Paşa'nın, İngilizlere yaranarak kendi hasis menfaatlerini korumaktan başka kayguları olmadığı anlaşılıyordu. Nitekim bu kadar nâzik tarihî bir dönüm noktasında, devlet mukadderatının Ferit Paşa gibi dünyadan, memleketten, Türk Milletinin hasletlerinden, yüklendiği sorumluluğun ağırlığından habersiz bir

damadın eline bırakılması da, bu karanlık zihniyetin en açık delilini teşkil ediyordu. Bu durum karşısında Mustafa Kemal'in, kurtuluş hareketinin İstanbul'da değil, Anadolu'da millî iradeye dayanacak bir ihtilâlle sağlanabileceği konusundaki eski kanaatı, büsbütün kökleşmiş, kesinleşmişti.

Mustafa Kemal, annesinden de gizli tuttuğu yeni teşebbüs ve temaslarına, o tarihlerde ikamet ettiği Perapalas Otelinin elverişli olmadığını anlayınca, eski arkadaşı Tahsin Uzer'in Şişli'deki evine taşındı (40). Bundan sonra bu ev, Anadolu İhtilâlinin plânlama merkezi haline geldi. Mustafa Kemal, kurtuluş için mücadele idealinde birleşen eski ve yeni arkadaşları ile burada buluşuyor. Anadolu'da girişilecek ihtilâl hareketinin fikrî hazırlığını yapıyordu. Bu sıralarda, Doğu Anadolu'da Erzurum ve Trabzon'dan başlayarak Ege ve Trakya'ya yayılmaya başlayan «Müdafaayi Hukuk-u Milliye» cemiyetlerinin kuruluşu, işgallere karşı yer yer mukavemet hareketlerinin başlaması, Mustafa Kemal'in düşüncelerini uygulamak ve Kurtuluş Savaşını teşkilâtlandırmak üzere, Anadolu'ya geçme kara-

rını kesinleştirdi. Çok geçmeden bu kararın tatbiki için elverişli bir fırsat da doğdu.

Samsun havalisi, Mütareke Türkiyesinin en çapraşık çete faaliyetlerine sahne olan bölgesi idi. Çoğunluğunu Pontusçu Rumların teşkil ettiği elliye yakın çete, gerilla taktiğine dayanan amansız bir mücadele ile bölgenin huzur ve emniyetini alt-üst etmişti. Bu arada Samsun'daki birliklerden bir makineli tüfek bölüğüne mensup teğmen Hamdi'nin, bir makineli tüfek ve bir avuç askerle dağa çıkarak, nefis ve vatan müdafaası halinde bulunan Türk çetelerine yardıma koşması, İngilizleri canevinden vurmuştu. Bu olayda istiklâl mücadelesinin ilk çekirdeğini teşhis eden İngiliz makamları, telâşlı müdahalelerle Bab-ı Âli'den Mütareke hükümlerinin yerine getirilmesini sağlayarak tedbirlerin alınmasını ısrarla istediler. (41)

O günlerde yine Mütareke hükümlerine göre, orduyu sefer halinden hazar haline sokmak için plân hazırlamakta bulunan Türk Genel Kurmay Başkanlığı, İngilizlerin devamlı talep ve ısrarları karşısında, kaldırılan ordu kumandanlıkları yerine geniş yetki ile Ordu Müfettişlikleri ihdası kararına varmıştı. Bu

müfettişlikler, ordunun normal talim ve terbiye görevleri yanında, dağınık silâh ve cephanenin depolarda toplanması ve asayişin sağlanması sorumluluğunu da taşımakta idiler.

Bunlardan en önemlisi olan Samsun havalisindeki 9 uncu Ordu Müfettişliğine Mustafa Kemal'in atanmasında Cevat (Çobanlı) ile Fevzi (Çakmak) paşaların yardımı olduğu muhakkaktır. Hatta devrin Sadrâzamı Damat Ferit ile Vahidettin'in de tayini iyi karşıladıkları anlaşılmaktadır. Şu kadar ki gerek Sadrâzam, gerek Padişahın üstün komutanlık ve idarecilik vasıflarını kabul ve teslim ettikleri Mustafa Kemal'den bekledikleri, İngilizlerin dileklerine uygun olarak, özellikle Türk Gerillasından gelen mukavemet hareketlerini yatıştırmasıdır. Oysaki Mustafa Kemal, tamamen bunun aksini düşünmekte, millî vicdandan kaynak alan savunma teşebbüslerini tek mihrakta toplayıp bir an önce Millî Kurtuluşa, — her ne bahasına olursa olsun — ulaşma hedefini gütmektedir.

14 Mayıs 1919 da, Damat Ferid'in Nişantaşı'ndaki konağında verdiği akşam yemeği, iki tarafın bu çelişmeli hedefini açıkça ortaya çıkarmıştır. Cevat (Çobanlı) Paşanın da hazır

bulunduğu bu üç kişilik toplantıda; Damat Paşa'nın bütün gayreti, önceden hazırlattığı Kipert Atlasının Anadolu Haritası üzerinde, Müfettiş Paşa (Mustafa Kemal) nın yetki sahasını öğrenip daraltmaya yönelmiştir. Sadrâzamın kuşkulu sorularına karşılık Mustafa Kemal, İngilizler tarafından verilen bilgilerin mübalâğalı olması ihtimalini belirttikten sonra, yerinde yapılacak incelemelerin, gerekli en iyi tedbirlerin alınmasını sağlayacağını; yetki alanının sınır ve şumûlünü henüz bilmediğini, herhalde geniş bir bölgeyi kapsamıyacağı kanısında olduğunu ifade etmiştir.

Damat Paşa'nın endişelerini heyecanından anlayan Cevat Paşa ise, «gerçek durum, ancak yerinde anlaşılabilir. Müfettiş Paşa elbette bölgesindeki kuvvetlere komuta edecektir. Ancak Mütarekeden bu yana o bölgede "Kuvvet" denebilecek bir mevcudun kalmamış bulunduğunu da esefle belirtmek gerekir» diyerek Mustafa Kemal'in düşüncelerini destekledi ve Sadrazamı rahatsız ettiği anlaşılan ileriye ait kayguları bir dereceye kadar yatıştırdı. Halbuki Mustafa Kemal, 9 uncu Ordu Müfettişliğinin yetki alanını bir yandan merkezi Ankara'da bulunan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa kumanda-

sındaki 20 nci Kolorduya, öte yandan bölgesindeki Mülkî İdare âmirlerine genişleten bir selâhiyetnâmeyi, Harbiye Nazırı Müşir (Mareşal) Şakir Paşa'ya imzalatmıştı.

O gece Damat Ferit, misafirlerini uğurlarken Mustafa Kemal'e ne zaman hareket edeceğini sordu. Hemen harekete hazır olduğunu söyleyen Müfettiş Paşaya, ertesi günü, «Zâtı Şâhaneyi» ziyaret etmesi için «İrade» çıktığını belirtti. Konaktan ayrılan iki General kolkola, Nişantaşı caddesinin piyade kaldırımı üzerinde Teşvikiye'ye doğru hızla giderlerken, Cevat Paşa arkadaşına içli ve ümitli bir sesle sordu :

— Bir şey mi yapacaksın Kemal?

M. K. — Evet Paşam, birşey, çok mühim birşey yapacağım.

— Allah muvaffak eylesin.

M. K. — Mutlaka muvaffak olacağız. (42)

## 3. ANADOLU YOLUNDA

16 Mayıs'ta Cuma namazı selâmlığından sonra Vahidettin'e vedâ eden Mustafa Kemal aynı gün Bahriye Nâzırı Avni Paşa'nın kendi-

si ve maiyeti için tahsis ettiği Bandırma vapuru ile, «icabında bütün rütbe ve memuriyetlerini üzerinden atarak teşkil edeceği Millî İhtilâl ordularının başına geçip bütün işleri düzeltmeden İstanbul'a dönmeme» karar ve azmiyle Anadolu yolculuğuna çıktı. Son dakikada o zaman Jandarma Umum Kumandanı sıfatını taşıyan merhum Refet (Bele) Paşa da, önceden kararlaştırdığı üzere, aynı gayeye hızmet maksadı ile vapura yetişip yerleşmişti. (43)

Mustafa Kemal Paşa, hareketinden önce, Anadolu İhtilâlinde işbirliği yapacağı başlıca arkadaşları ile görüşmüş, Millî Mücadele konusunda anlaşmıştı. Daha 1919 Şubatında, 20 nci Kolordu Kumandanlığı görevine hareket etmeye hazırlanan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile Rauf Beyi akşam yemeğine davet edip dertleşmişti. Konuşma sonunda Ali Fuat Paşa kendisine, «Paşam, ben ve kolordum emrinizdedir» demişti. Rauf Bey de, deniz albayı olduğundan Anadolu'da resmî bir vazife alamıyacağı için, istifa ederek kurtuluş hareketine katılacağını söylemişti. 6 Mayısta, Ordu Müfettişliğine tayin kararı Heyeti Vükelâdan çıkar çıkmaz, İsmet (İnönü) Beyin Süleymaniye'-

deki evine gitmiş, «Ben Anadolu'da yerleşinceye kadar sen de bana yardım edeceksin ve iş başladığı zaman yanıma geleceksin» demişti. Samsun'a hareketinden bir gün önce de, Bekir Ağa Bölüğünde mevkuf bulunan Ali Fethi (Okyar) beyi ziyaret ederek durumdan kendisini haberdar etmişti. Yıldırım hızı ile yayılan bu haber, bütün mevkufların kalplerini ümit ve sevinçle doldurmuştu. (44)

Bandırma'nın hareketinden önce Rauf Bey kanaliyle vapurun İngilizler tarafından batıılması ihtimaline dair bir haber gelmişti. Mustafa Kemal gerekli tedbirleri almakla beraber, hiç bir tereddüte kapılmadan gemi personeline ve arkadaşlarına cesaret, celâdet ve dikkat tavsiye etti. Hadisesiz Boğaz'ı geçen vapur, Mustafa Kemal'in direktifi ile sahile yakın bir seyir takibediyordu. Deniz dürbinle nöbetleşe devamlı olarak sıkı bir tarassuda tâbi tutuldu. Eğer denizde yabancı torpido, bot veya benzeri birşey görülürse, vapur verilen talimat gereğince baştan-kara ediverecekti.

Bandırma, bu ihtiyatlı seyir içinde tehlikeli bir durumla karşılaşmadan 19 Mayıs'ta Samsun'a ulaştı. Mustafa Kemal ve arkadaş-

ları hemen karaya çıktılar. O çevredeki Kolordunun başında bulunan Albayın, o sırada Mustafa Kemal'e karşı olduğu, hatta emrindeki kuvvetlerle civar birlikleri kışkırtıp harekete geçmeğe hazırlandığı biliniyordu. Bu sebeple, Refet Beyin ilk işi, bir olup-bitti halinde kendi kendini kumandan tayin ederek Kolordunun idaresini ele almak oldu. Bu suretle de bir tehlike, zamanında önlenmişti.

Gerçekten ertesi gün, Samsun'a bir torpido ile bir İngiliz Binbaşısı, çıkageldi. Doğruca kumandanlık makamında Refet Beyi buldu. Aldığı talimat gereğince bir gün önce Samsun'a çıkanların İstanbul'a dönmeleri gerektiğini, bunun için de torpidonun emre ve harekete hazır olduğunu söyledi. Bu talebe karşılık, Binbaşı ile aralarında geçen konuşmayı Refet Beyin kendisinden dinleyelim :

İngiliz Binbaşısını dikkatle dinledim ve konuşması bittikten sonra şöyle dedim : «Gösterdiğiniz alâkaya teşekkür ederim ama, ben deniz yolculuğunu hiç sevmem ve rahatsız olurum. Zira biliyorum ki, beni evvelâ İstanbul, oradan da Malta'ya göndereceksiniz.»

«Adam bu cevap karşısında şaşırıvermişti. Bana (Galiba siz alay ediyorsunuz) dedi.

(Evet, tabiî alay ediyorum) cevabını yapıştırdım ve arkadan şunu ilâve ettim : (Bana bak Binbaşı, derhal burasını terk edecek ve gemine binerek geldiğin yere gideceksin. Yoksa seni hemen tevkif eder ve asarım.)»

«Aslına bakarsanız bu bir blöf değildi. Nasıl olsa, her şeyi yapmaya karar vermiştik.» (45).

## B — KUVAY - İ MİLLİYE

Millî Mücadelenin İkinci İnönü Savaşına kadarki seyrine hâkim olan kuvvetler, o günlerin terimiyle «Kuvay-i Milliye» adını taşımaktadır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden duyulan millî isyanın tepkisi olarak kurulmaya başlanan «Millî Kuvvetler», mukavemet hareketinin ilk çekirdeği, Ödemiş'te filizlenmiştir. «Ödemiş Kuvay-i Milliyesi»-nin kuruluşu, o günlerde ilçenin kaderine hâkim olan üç vatanseverin fikir ve işbirliğine dayanır. Bunlar, İlçe Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Tahir Fethi, Şube Reisi Ali Rıza, Kaymakam Bekir Sami Beylerdir.

Gerek kasaba halkından, gerek mukave-

met hareketine dışarıdan gönüllü olarak gelip katılanlardan gördüğü teşvik ve destek üzerine Tahir Fethi, Ödemiş deposundaki 1600 silâhı, halka dağıtarak ilk teşkilât nüvesini kurdu ve kumandasını ele aldı. «Kuvayi- Milliye» adı verilen bu körpe, fakat zinde ve dinamik teşekkül, başlangıçta, gönüllü, ateşli 120 genç milisten ibaretti. Birkaç gün içinde bunlara yenileri katıldı.

Bu kuruluşu takip eden günlerde mukavemet hareketi, yıldırım hıziyle her tarafa yayıldı. Anadolu'nun işgal tehlikesiyle karşı karşıya kalan her bölgesinde köy, kasaba ve şehirlerden akın eden gönüllülerle sayıları düzineleri aşan küçüklü, büyüklü gruplar teşekkül etti. Bunlar, kuruluş özelliklerine göre, «Kuvay-i Milliye», «Kuvay-i Seyyare», «Çeteler», «Millî Müfrezeler», «Mücahitler», «Milis Kuvvetler» gibi çeşitli vasıflar taşıyorlar, ya kendilerine kumanda eden kimselerin yahut geldikleri bölgelerin adını taşıyorlardı.

Anadolu İhtilâlinin teşkilâtlanmasında temeli atan bu birlik ve grupların kurulmasında Batı Anadolu'daki efradı mütareke hükmüne göre terhis edilmiş askerî birliklerin Albay ve daha aşağı rütbedeki subayları çok

önemli ve faal bir rol oynamışlardır (46). Bununla beraber, «Kuvay-i Milliye» genel vasfı altında toplanan bu birliklerin, bünye itibariyle mütecanis bir karakter taşıdıkları da iddia edilemez (47). Bu bünye değişikliği, birliklerin kumandasında, teşkilâtında, disiplininde farklılıklar yaratmıştır. Nitekim bazıları tasfiye olunmalarına rağmen, Kuvay-i Milliye, 15 Mayıs 1919 da İzmir'in işgalinden Milli Mücadelenin geniş zaferiyle sonuçlanan 26 Ağustos 1922 deki Büyük Taarruza kadar, farklı usûllerle aynı hedeflere yönelen bir faaliyet göstermiştir :

I — Kuvay-i Milliye'nin yabancı işgale karşı mukavemetinde en tesirli kudreti, Milislerle gönüllü vatanseverlerden kurulan birliklerin dinamizmidir. (47 nci notta 7 ve 8 sayıları ile belirtilen gruplar). Bu birliklere komuta edenler, genel olarak subaylardır. İçlerinde genç teğmenlerden general rütbesine kadar yükselen görevli, emekli, ordudan kendi dileğiyle çekilmiş değerli elemanlar vardır. Bunlar, ihtilâlin hedef ve gayelerini derinliğine kavrayıp bütün varlıklariyle benimseyenlerdir. Bu sebeple, kumanda ettikleri birlikle-

re hâkim olan ruhu, kurtuluş mücadelesi ile ilgili usûlleri, ana hedefe ayarlamışlardır.

Bahsi geçen birlikler. dünya halk efkârı önünde Türk halkının haksızlık ve zulme karşı isyanını temsil etmek, Yunan işgal kuvvetlerinin ilerlemelerini engellemek ve durdurmak, ordunun teşkilâtlanmasına vakit ve imkân kazandırmak, yeni ordunun kurulmaya başlanmasından sonra da, onun bütün hareketlerine yardımcı olarak katılmak suretiyle, Anadolu İhtilâlinin başarı ile gerçekleşmesine ön plânda hizmet etmişlerdir. Denebilir ki, bu birlikler olmasaydı, Millî Mücadele olmaz, kurtarıcı Mustafa Kemal, kanatsız ve desteksiz kalırdı.

II — «Kuvay-i Milliye» ye, şahsî, ailevî veya zümrevî kaygılarla katılan veya katılma zorunda kalan diğer birliklerde kumanda ve teşkilâtlanma konusu, iki ayrı yönde bir çözüm şekli bulmuştur. Bilindiği üzere, bu guruba giren mücahitler, «Kuvay-i Milliye» hareketine şu veya bu şekilde katılanların oldukça önemli bir orantısını temsil etmektedir. Normal devlet idaresi düzeni ile ilgisiz, siyasî toplumda başarılı çalışmanın en önemli şart-

larından biri olan disiplin düşüncesinden habersiz ve yoksun bu gurubun (47 nci notta 1-6 sayılı guruplar), çok karışık ve o derecede önemli bir yapı özelliğine sahip olması, bu alanda da yeni bir ayırma zorunluğu yaratmaktadır. Ayırmayı gerekli kılan ana sebep ise, birlikleri yöneten komutanların kişilik ve özellikleridir.

a — İlk kategoriye giren birlikler komutanlarının çoğunluğunu efelerle dağlardan inen eşkiya reisleri teşkil etmektedir. Efeler, Nazilli, Aydın ve Denizli havalisinde birlikler halinde toplanıp Yunan ilerleyişine karşı gerilla savaşı yapan zeybek çetelerinin başkanlarıdır. Bulundukları bölgede geniş nüfuz ve itibara sahip bu çete reislerinden ikisi, Yörük Ali Efe ile Demirci Mehmet Efe, Kuvay-i Milliye hareketinin şöhretli simalarıdır. Millî Mücadelenin Egeli bir kısım sivil şöhretleri, Demirci Efe'nin desteğiyle takip ve tevkif olunmaktan kurtulmuşlar ve ona müşavirlik etmişlerdir. Kendi bölgesindeki karşı ihtilâl teşebbüslerini şiddet ve sür'atle tenkil başarısını gösteren Demirci Mehmet Efe'nin Yunanlılara karşı mukavemet cephesinin kurulmasında da tesirli yardımları dokunmuştur. (48)

Çerkes Ethem ve kardeşi Tevfik Beylerin, sayıları altı bini bulan ve bazen de aşan kuvvetlerle yer yer patlak veren karşı ihtilâl hareketlerini bastırmadaki başarıları, o günün şartları içerisinde gerilla taktiğinin en maharetli ve kesin sonuçlu uygulamaları olmuştur. Özellikle 1920 Yaz'ında Yozgat'ta patlak verip Ankara'ya sirayet tehlikesi gösteren Çapanoğlu İsyanının şiddetle ve kanlı bir şekilde tenkili, Çerkes Ethem Birliğinin dehşet ve şöhretini bütün memlekete yaymıştır. Bundan sonra Çerkes Ethem, hemen her isyan bölgesine yıldırım hızıyla yetişmiş ve âsileri çil yavrusu gibi dağıtmıştır.

Kuvay-ı Seyyare adını bu hareketlilikten alan Çerkes Ethem kuvvetlerine mensup efradın çoğunluğunu — belli bir deyimle — ipten kazıktan kurtulmuş olanlar teşkil ediyordu. Bu sebeple her başarılı tenkil hareketinden sonra, isyan bölgesinde yağma ve talân, âdeta zaferin tabiî neticesi olan bir hak sayılıyordu. Esasında, Kuvay-ı Seyyare, diğer çeteler gibi masraflarını, bu yağmalar veya bir nevi salma vergisi şeklinde halktan topladıkları paralarla karşılıyordu. Örneğin, Yozgat İsyanını bastırdıktan sonra cepheye dönüşünde

Eskişehir'de konaklayan Kuvay-ı Seyyare adına artık Umum Kumandan adını taşıyan Çerkes Ethem, şehrin zenginlerini toplıyarak kendisine 6 saat içinde seksen bin altın verilmesini emretmiş, bu dileği mahalle heyetleri delâletiyle derhal yerine getirilmişti.

Olağanüstü durumun icabı sayılan bu keyfî ve usûlsüz hareketlerine rağmen, Kuvay-ı Seyyare Umum Kumandanı, birlikleri üzerinde şahsî ve münferit çapulculukları önleyen şiddetli bir disiplin ve otorite kurmuştu. Komutanın emri ve bilgisi ile yapılan müşterek talânlar dışında birliğe mensup çetelerden birinin disipline aykırı en küçük hareketi şiddetle cezalandırılırdı. Bu türlü bir hal karşısında, Kumandan, birlik mensuplarının kaderi üzerinde mutlak hâkim yetkisi ile re'sen ölüm cezasına hükmetmekten çekinmez ve devamlı olarak yanında bulundurduğu özel cellâdı delâletiyle idam hükmünü infaz ettirirdi. (49)

İsyanların bastırılmasından sonra Kuvay-ı Seyyare karargâhını, devamlı olarak Kütahya havalisine naklederek, Garp Cephesinin sol kanadına yerleşti. Çerkes Ethem, hiç bir makama bağlı olmaksızın birlikleri üzerinde bağımsız olarak kumanda yetkisini kullanıyor-

du. Heyeti Temsiliye ile temaslarını ya Büyük Millet Meclisinde Mebus olan kardeşi Reşit Bey delâletiyle, yahut re'sen yapıyor; bu maksatla arasıra Ankara'ya gidip geliyordu. İsmet Beyin Garp Cephesine kumandan tayininden sonra, Ethem Beyin davranışı, hissedilir şekilde değişti.

Bir yandan emrinde bulunan birlikleri belli bir siyasî temayülün hizmetine kaydırma niyetleri ortaya çıkmaya başladı. Kuvay-ı Seyyare'de büyük bir birliğe kumanda eden kardeşi Tevfik Beyin, Eskişehir'de Arif Oruç tarafından yayınlanan «Yeni Dünya» adlı gazeteye mülâkatlar verdiği ve «memleketimiz sosyal şartlarına en uygun rejimin Komünizm» olduğunu belirtmeğe çalıştığı görüldü. Öte yandan, Ethem Bey, kuvvetlerinin bulunduğu bölgede yalnız bir kumandan gibi değil, aynı zamanda müstakil bir bölgenin idaresine hâkim bir siyaset ve devlet adamı gibi tavırlar takınmaya başladı. Kütahya ve Eskişehir'de idarî müesseseleri, mektepleri sık sık ziyaret ediyor, yüksek bir idare âmiri gibi karşılanıyor, hediyeler dağıtarak gönül avlamaya, taraftar kazanmaya çalışıyordu (50). Artık eski usûlsüz tasarruflarından da eser kalmamıştı.

1920 yılının Aralık ayında Kuvay-ı Seyyare Umumi Kumandanının karanlık niyetlerini açığa vuran olay ve belgeler çoğaldı. Ethem Bey'in Haymana, Kalecik civarında asker ve cephane toplamaya memur ettiği kimselere yardım edilmesi için idare âmirlerine yazdığı mektuplar ele geçti. Kardeşi Tevfik Bey, Garp Cephesi Kumandanının bir sorusunu, 11 Aralık 1920 de Kuvay-ı Seyyare Kumandan Vekili imzasiyle şu dürüst şekilde cevaplandırıyordu : «Bu yazışınızdan bize emniyet etmediğinizi anlıyorum. Cephane ne yenir, ne içilir. Ancak düşmana atılır. Bu emniyet meselesi varid-i hatır ise, cephane göndermiyebilirsiniz.» (51).

Bu arada Demirci Efe'nin de Ethem Bey'le muhabere ve işbirliği halinde şüpheli faaliyetlere giriştiği görülmüş, buna karşılık, Albay Refet (General Bele) komutasındaki birlikler, 15-16 Aralık 1920 gecesi harekete geçerek, Dinar civarında İğdecik köyünde bir baskınla Efenin kuvvetlerini dağıtmıştır. Bu baskından beş-on kişi ile kaçıp kurtulan Efe, çok geçmeden Hükûmet otoritesine sığınarak affedilmiştir. Bu arada hükûmetin kanunlarını tanımıyarak Yunanlılara iltihak eden Çer-

kes Ethem çetesi de, teşkilâtlanmış millî ve askerî kuvvetlerce tasfiye olunmuştur. Kuvay-i Milliye'nin ilk gelişim safhalarında müşterek gaye uğrunda yararlı gayretlerde bulunan Kuvay-ı Seyyare Komutanının, şahsî duygu ve etkilerle sürüklendiği bu hazin âkıbet, siyasî liderlik dâvasının gerektirdiği vasıflar bakımından gelecek kuşaklar için ibret verici bir örnek teşkil etmektedir.

b — Kuvay-i Milliye'nin, isim yapmış komutanları arasında, Osmanlı İmparatorluğu' nun çöküş yıllarında İkinci Abdülhamid'e karşı hürriyet mücadelesine girişmiş Balkan ve Makedonya Komitecilerinden bazı temsilcilere de rastlanmaktadır : Kuşçubaşı Eşref, Parti Pehlivan, Bulgar Sadık çeteleri, bu grubun en önemli ve ileri gelen temsilcileridir. Şu kadar ki, bu ikinci grubun etki sahası, daha çok mahallî, dolayısiyle sınırlı kalmıştır. Bununla beraber, Millî Mücadele süresince, bu grup vatanın kurtuluşu hedefinde Kuvay-i Milliye ülküsüne sonuna kadar sadık ve bağlı kalmıştır.

Kuvay-i Milliye'yi temsil eden bu kuvvetlerin, — bazı yanılma ve yanlış yollara sapmalarına rağmen — Millî Mücadelede oyna-

dıkları etkili rolü küçümsemeye kalkmak, sosyal ve siyasî gerçeklerle bağdaşmıyan bir teşhis olur. Millî Mücadelenin temeli, bu kuvvetlerle atılmıştır. Bahsi geçen teşekküller, herşeyden önce kendilerine özel görev alanı olarak ayrılan karşı ihtilâl hareketlerini bastırmada, bu arada yurdun belli bölgelerinde Mütareke hükümlerinden faydalanarak faaliyete hız veren Rum ve Ermeni çetelerinin baskınlarından Türk halkını ve köylülerini korumada, Türk vatanının bağrına bir hançer gibi saplanan bu hiyanet yuvalarını temizlemede, dolayısiyle Millî Mücadelenin hedefine ulaşmasında millet ve memleketin şükranına hak kazanan hizmetleriyle yeni Türk Devletinin kuruluş tarihinde lâyık oldukları yeri almışlardır.

## C — KONGRELER

Başlangıçta da belirtildiği gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın İhtilâli (52) halka mal etme kararı, 21-22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi ile uygulama alanına girmiştir. Kendi ifadesiyle Millî Mücadeleyi başarıya ulaştıra-

cak «teşebbüsat ve icraatın bir an evvel şahsî olmak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin vahdet ve tesanüdünü temin ve temsil edecek bir heyet namına olması» lüzumunu vazgeçilmez bir prensip olarak benimseyen Mustafa Kemal Paşa, o günün şart ve imkânları içerisinde millet iradesini temsil edecek organı Kongrelerde aramış ve bulmuştur. Bu bakımdan, Erzurum ve Sivas Kongrelerini 23 Nisan 1920 de toplanan ilk Büyük Millet Meclisinin oluş ve hazırlanış safhaları olarak kabul etmek yerinde olur.

Aslında Millî Mücadelenin ilk yıllarındaki harekâtın ordudan ziyade «Kuvay-i Milliye» ye dayanması da ihtilâli halka mal etme prensibinin tabiî bir sonucudur. Gerçekten harpten yorgun ve itibarı sarsılmış olarak çıkan orduyu, siyasî bir karar olan ihtilâle âlet etmenin, askerî bir junta ile idareyi ele almanın o günlerde halk tarafından sempati ile karşılanması ve destek görmesi imkânsızdı. Esasen ordu, hukukî bakımdan Padişaha ve İstanbul'daki hükûmete bağlı idi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın kendisi de Erzurum Kongresinin açılışından önce 8 Temmuz 1335

(1919) tarihli bir tamimle ordudan istifasını ilân etmeyi zarurî ve lüzumlu gördü :

«Mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni âmaline kurban etmemek için açılan Mücadele-i Milliye uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmağa sıfatı resmiyem ve askeriyem mâni olmaya başladı. Bu gaye-i mukaddese için milletle beraber nihayete kadar çalışmağa mukaddesatım adına söz vermiş olduğum cihetle, pek âşıkı bulunduğum silki celil-i askeriyeye bugün vedâ ve istifa ettim. Bundan sonra, gaye-i mukaddesei Milliyemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sinei millete bir ferd-i mücahit sûretiyle bulunmakta olduğumu arz ve ilân eylerim.»

Bu tamimi iki gün ara ile Rauf (Orbay) Bey'in istifası takip etti (53). Bu istifalar, ihtilâl felsefesi ve halk psikolojisi bakımından özel bir mâna ve değer taşımaktadır. Artık ihtilâl, askerî bir isyan olmaktan çıkıp halka mal olmuştur. İhtilâlin liderleri, kendilerini halktan ayıran unvan ve memurluk sıfatlarından, resmî yetkilerinden sıyrılarak, siyasî toplumda her kudretin kaynağı olan millet varlığında erimişlerdir. Bunun tabiî sonucu,

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının milletin tam güveniyle kuşatılması ve bir halk hareketinin liderleri olarak benimsenmeleri olmuştur.

Bundan sonra Mustafa Kemal, liderlik kuvvet ve yetkisini Padişahın kendisine verdiği bir rütbe ve unvandan değil; milletin kalbinde ve bağrında, millî egemenlik ve ülkülerin gerçekleşmesi uğrunda halkla fikir, gönül ve işbirliği etmekten alacaktır. Bu demokratik kuvvet ve güven kaynağının Mustafa Kemal'i, Ordu Müfettişi olmaktan çok daha sihirli ve tesirli mûcizevî bir kudretle teçhiz ettiğini ihtilâlin başarısını sağlayan olaylar göstermiştir.

Mustafa Kemal, halk lideri olarak —yukarıda da belirtildiği üzere— ordunun zinde kuvvetleri olan vatansever subaylar tarafından geniş ölçüde desteklenmiştir. Yeni ordu birliklerinin teşekkülüne kadar Milis Kuvvetlere de kumanda eden bu subaylardan karargâhı Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya Sivas Kongresince «Garbî Anadolu Kuvayı Milliye Umum Kumandanı» unvan ve görevi verilmiştir (54). Ali Fuat Paşa, bir yıl müddetle bu görevini mükemmel bir gerillacı olarak başa-

rı ile ifa ettikten sonra, Moskova'ya sefir tâyin olunmuştur. Bu devrede Kuvayı Milliye ile çalışan subayların çoğunluğu resmî üniformalarını bırakıp, çete reisleri gibi giyinerek halk kuvvetlerinin başına geçmişlerdir. Bu psikolojik eğilim o zaman Yarbay olan İzzettin (Çalışlar) Bey'in anılarında şu şekilde canlanmaktadır :

«Gediz taarruzuna karar vermek için Ali Fuat Paşa'nın riyasetinde toplandık. Benden başka, yakası kapalı kimse yoktu.» (55).

## 1. ERZURUM KONGRESİ

«Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaayı Hukuk-u Milliye Cemiyeti» tarafından toplantıya çağrılan «Erzurum Kongresi» nin 10 Temmuzda toplanması kararlaşmıştı. Fakat araya giren bazı zorlayıcı sebepler yüzünden açılış 23 Temmuz'a kaldı. Mustafa Kemal Paşa'nın delege olarak Kongreye katılması için Dursun Zâde Cevat (Dursunoğlu) Bey murahhaslıktan çekildi. Başkanlığa seçilen Mustafa Kemal, Kongreyi o günkü durumu açıklayan bir nutukla açtı. Ondört gün süren Kongre'de ha-

zırlanan nizamname (tüzük) bir beyanname ile halk oyu'na duyuruldu. Tüzüğün ana hatları, şu şekilde özetlenebilir :

a — Millî sınırlar içinde bulunan vatan kısımları bölünmez bir bütündür.

b — Millet, her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı, birlik olarak karşı koyacaktır.

c — Vatanın ve istiklâlinin korunup sağlanması için, geçici bir hükûmet kurulacaktır. Bu hükûmet heyeti, Millî Kongre'ce seçilecektir. Kongre toplantıda değilse, seçim «Temsil Heyetince» yapılacaktır.

d — Teşkilât olarak, 1 — Millî Kongre, 2 — Temsil Heyeti, 3 — Geçici Hükûmet olmak üzere üç organ kurulacaktır.

e — Gaye uğrunda mücadelenin prensibi, millî kuvvetleri âmil, millî iradeyi hâkim kılmaktır.

f — Manda ve himaye kabul olunamaz. Yabancı unsurlara siyasî hâkimiyet ve sosyal dengeyi bozacak imtiyazlar verilemez.

g — Hükûmet, derhal toplanması sağlanacak olan Millî Meclisin mürakabesine vazedilecektir. Bu esaslar, Millî Misak'ın temelini teşkil etmiştir.

## 2. SİVAS KONGRESİ

Amasya Tâmimi ile Mustafa Kemal tarafından toplantıya çağrılan Sivas Kongresi, Erzurum Kongresinin kararlarını daha fazla genişletip bütün vatana şumûllendirerek teyit etti :

a — «Şarkî Anadolu Müdafaayı Hukuk Cemiyeti» nin adı, «Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti» ne çevrildi. «Temsil Heyeti, Şarkî Anadolu'nun heyeti umumiyesini temsil eder» yerine, «Temsil Heyeti, Vatanın heyeti umumiyesini temsil eder» prensibi kabul edildi.

b — Erzurum Kongresince seçilen 9 kişilik Temsil Heyetine 6 üye daha ilâve edildi. (56)

c — «Her türlü işgal ve müdahale» kavramı, dıştan ve içten gelecek her tecavüzü kapsıyacak şekilde genişletildi.

d — Geçici idarenin kurulmasında yabancı devletlerin manda ve himayesinden faydalanılmıyacağı konusu çetin çatışmalara sebep oldu. Erzurum Kongresinin aksine, Sivas Kongresine Manda taraftarlarının hâkim ol-

ması tehlikesi belirdi. Bunun sebeplerini önce devrin ağır şartlarında, istikbal ufkunun karanlığında, bu yüzden başka kurtuluş çaresi göremiyenlerin düştükleri ümitsizlik ve kötümserlik havasında aramak gerekir. Bu ruh hâletinin en karamsar ifadesini Kara Vâsıf Bey'in borçlarımızdan, fakirliğimizden, dışarıdan gelecek tecavüzlere karşı koyma imkânsızlığından uzun uzun bahsederek, ileri sürdüğü, «Bize tam istiklâlimizi bağışlasalar bile, biz yine mandayı tercih etmeliyiz,» teklifi teşkil etmektedir.

Bunun yanında, bazı aydınların Yenidünya hakkında hayranlık duyguları, Vilson Prensiplerinin 12 nci maddesine yersiz olarak bağlanan ümitler ve Amerika'nın, — memleketimiz üzerinde doğrudan doğruya siyasî emeller besleyen diğer galip devletlere nisbetle — hakkımızda daha müsamahalı ve hayırsever davranacağı kanaati de yer almaktadır. Bu kanaatin en tipik ifadesini, Halide Edip (Adıvar) Hanımın 10 Ağustos 1919 tarihinde İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği geçici olarak Amerikan mandasını tavsiye eden mektubun son hükmünde buluyoruz : «Onbeş, yirmi sene zahmet çektikten sonra,

yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsili, zihniyeti ile hakikî istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak Yenidünya'nın kaabiliyeti vücûde getirebilir.» (57).

Sivas Kongresine 19 ilden katılan 31 delege (58) içerisinde Amerikan mandasını şiddetle savunanların başında İstanbul Delegesi Albay Kara Vasıf, Tokat Delegesi Albay Bekir Sami gibi Millî Mücadelede yararlı hizmetleri geçmiş olan eski ordu mensupları geliyordu. Bunların temiz mâzileri, günün gerçeklerine dayanan ümitsizlikleri diğer delegeler üzerinde ağır basmağa başlamıştı. Mustafa Kemal yarı Tanrılaşmış bir kurtarıcı heyecaniyle, millet iradesine ve halk dileğine dayanan bir bağımsızlık mücadelesinin bütün zorluklara rağmen mutlaka zaferle sonuçlanacağı tezini imanla savundu. Hangi yabancı kaynaktan gelirse gelsin, manda sisteminin kabulü ile, millî egemenlik ve bağımsızlık dâvasının sona ereceğini inandırıcı delillerle anlattı. Neticede Rauf Bey'in aracı teklifi, manda konusu oya konmadan oybirliğiyle kabul edildi. Amerikan Senatosundan Mütareke sonundaki durumu tarafsız bir görüşle inceleyip tesbit edecek bir heyetin gönderilmesini isteme kararı-

na varılmıştı. Böylece, manda tehlikesi önlenmişti.

Bununla beraber, Anadolu hareketi, Amerika'nın resmî ve gayri resmî çevreleri tarafından Erzurum Kongresinden beri dikkat ve ilgi ile izlenmeye başlamıştı. Bu arada Amerika'nın Yakın-Doğu işleriyle uğraşan Mister Charles R. Grane, önemli kararlar alacağı anlaşılan Sivas Kongresini izlemek üzere, «Chicago Daly News» ın Avrupa muhabiri «Mister Browe» ı memur etmişti. Amerikalı gazeteci, Kuvayı Milliye'ye mensup karşılayıcıların yardımiyle arızasız geçen uzun ve maceralı (o tarihte istasyonlar, İngiliz İşgal Kuvvetlerinin kontrolü altında idi) bir tren yolculuğundan sonra, Ankara'da Ali Fuat Paşa tarafından karşılandı.

Şerefine verilen bir ziyafette Ali Fuat Paşa ile aralarında şu konuşma geçti :

Browne : — Millî mukavemetin gayesi nedir?

Paşa : — Vatanın kurtuluşu.

Browne : — Kolordunuzun kontrolü altında bulunan bölgede İngilizler bir işgal teşebbüsüne girişirlerse tedbirleriniz ne olacaktır?

Paşa : — Böyle bir teşebbüse girişeceklerini sanmıyorum.

Browne : — Ya girişirlerse?

Paşa : — O zaman kendileri zararlı çıkacaklardır.

At üzerinde on günlük zahmetli bir yolculuktan sonra, 2 Eylül'de Sivas'a ulaşan Mr. Browne, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kongre üyeleriyle temaslarda bulunmak ve 7 Eylül gecesi Damat Ferit Paşa'ya ültimatomun gönderildiği anda Kongre Başkanlık Divanıyla beraber o tarihî olaya şahit olmak fırsatına kavuştu. Yukarıda bahsi geçen Türkiye'deki gerçek durumu incelemek üzere bir heyetin gönderilmesi konusunda Amerikan Senatosuna müracaat kararının alınmasında Amerikalı gazetecinin önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir (59).

13 Eylûl 1919 da toplanan Temsil Heyeti, hükûmet işlerinin yürütülmesinde tek yetkili merci sıfatiyle, mevcut kanunlara göre, idareye fiilen el koydu. Böylece ihtilâlin fikrî teşkilâtlanma ve hazırlık safhası sona ermiş, Kongre kararlarını uygulama zamanı gelmişti. İlk iş olarak Temsil Heyeti Başkanı, 11 Eylûl'de Kongre adına Ferit Paşa hükûmetini

istifaya davet eden kampanyayı açtı. Eylûl'ün 12-13 üncü gecesi, her tarafta Kolordu Kumandanları telgraf merkezlerini işgal ederek, kararlaştırıldığı üzere, İstanbul'u telgraf bombardımanına tuttular. İstanbul hükûmeti üzerinde bu siyasî baskı, çeşitli kanallardan 2 Ekim 1919 da Ferit Paşa'nın istifasına kadar aralıksız devam etti. İstifa eden sadrâzamın yerine, Anadolu Temsil Heyeti ile bir anlaşmaya varacağı ümit edilen Âyan'dan birinci Ferit Ali Rıza Paşa getirildi.

## 3. ESKİŞEHİR'İN İSTİRDADI

Damat Ferit'in düşmesinde Eskişehir'in Millî Kuvvetler tarafından geri alınması, önemli bir rol oynamıştır. İstanbul hükûmeti, Sivas Kongresinde (Garbî Anadolu Kuvay-i Milliye Kumandanlığına) atanan Ali Fuat Paşa'nın yerine «Kiraz» lâkabı ile tanınan Hamdi Paşa'yı tayin etmişti. Hamdi Paşa, Eskişehir'de bir müddet kaldıktan sonra, Temsil Heyeti adına kendisine 16 Eylûl'de İstanbul'a dönmesi lüzumu bildirildi. Eskişehir, Mondros Mütarekenâmesinin 7 nci maddesi hükmüne

göre, stratejik (!) bir tren kavşak noktası olarak, önce İtalyanlar, sonra da İngilizler tarafından işgal edilmiş bulunuyordu. Buna rağmen, şehre sızmış bulunan Kuvay-i Milliye mensupları dolayısiyle hayatını emniyette görmiyen Hamdi Paşa, Temsil Heyeti adına yapılan ihtara uymayı gerekli buldu.

Sivas Kongresi sona erince, Garbî Anadolu Kuvay-i Milliye Kumandanı Ali Fuat Paşa, Eskişehir havalisini millî bir bölge sayarak kumandanlığına süvari yarbayı Atıf Bey'i tayin etmişti. Ancak Atıf Bey bir tedbirsizlik eseri olarak İngilizlerin eline düşüp, tevkif olundu. Hamdi Paşa'nın İstanbul'a kaçmayı tercih etmesine karşılık, İstanbul hükûmetince tayin olunan Eskişehir mutasarrıf (60) Hilmi Bey, polis kuvvetlerine ve İngilizlerin desteğine dayanarak, Millî Mücadele aleyhine çalışmada israr ve devam ediyordu. Bu durum karşısında, Ali Fuat Paşa, toplayabildiği küçük bir ekiple Eskişehir'i kurtarma hareketine girişti. 4-5 kişilik karargâhını Eskişehir'in güneydoğusunda 12,5 kilometre mesafede bulunan Kanlıpınar geçit yoluna hâkim İmişehir köyünde kurdu. Paşa'nın maiyeti, yaveri İdris Bey başta olmak üzere, Eskişehir'den Si-

vas Kongresine katılan üç temsilciden biri olan Bayraktarzâde Hüseyin Bey ve bir iki gönüllüden ibaretti.

Eskişehir'in doğusundaki köylerden %95 i arızalı ve dalgalı tepeciklerle çevrili Kanlıpınar vâdisinden geçme zorundadırlar. Bu geçidin millî kuvvetlerce tutulması, bahsi geçen köylerle şehrin ilgisini kesmişti. Millî Mücadeleye karşı olanlar arasında panik havası yaratmış olan bu durum, millî kuvvetlere ümit bağlayanların moralini kuvvetlendirmişti.

Buna karşılık, Millî Kuvvetlerin Eskişehir'i uzaktan da olsa kontrol altına alması, İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı General Salli Kled'in sinirlerini bozmuştu. Takviyeli tümeni ile yalnız Eskişehir bölgesinin değil bütün Anadolu'nun kaderine hükmetme hayaline kapılan General, Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği bir mektupla İstanbul hükûmeti lehine taraf tutarak, Millî Kuvvetler hakkında yersiz ve yakışıksız kelimelerle küçültücü isnadlarda bulunmuştu. Bunun üzerine temsil heyeti başkanlığı, İstanbul'daki İtilâf Devletlerinin dikkatlerini çekmiş, yetki sınırını aşan General Kled'in, Türk halkının bağrından doğan Millî Kuvvetlerin şeref ve haysiyetlerini

zedeleyici hareketlerde bulunmasına müsaade edilmemesini istemişti.

İstanbul'dan aldığı talimat üzerine General Salli Kled, 25 Eylûl 1919 tarihinde Ali Fuat Paşa nezdinde, bir Kurmay Binbaşı ile Eskişehir İngiliz kontrol zabitinden kurulu iki kişilik bir heyet gönderdi. Bunlar, İngilizlerin, içişlerimize ve millî kuvvetlerin hareketlerine aslâ karışmıyacaklarına dair söz verdiler. Bundan sonra olaylar sür'atle gelişti. İstanbul hükûmetine kayıtsız şartsız bağlılıkta direnen Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey, Eylûl'ün son günü öğleyin makamından evine dönerken, eski bir jandarma çavuşu tarafından öldürüldü. Muhafızı olan polis silâhının kurşunlarını önceden meçhul bir kişi tarafından boşaltıldığı için, herhangi bir müdahale imkânından mahrum kalmıştı. Hemen o gün öğleden sonra defterdar Sabri Bey, yayınladığı bir bildiri ile «Millî Misak» prensiplerine dayanarak, şehrin idaresi sorumluluğunu yüklendiğini, halk oyu'na bildirdi. Böylece Eskişehir, fiilen Kuvay-i Milliye idaresine geçmiş oldu.

Bu olup bittinin yarattığı nazik durumdan telâşlanan İngiliz komutanı, Ali Fuat Pa-

şa'yı karargâhında ziyaret için müsaade istedi. Emrindeki kuvvetleri civardaki köylülerle birlikte atlı çeteler halinde bir manevra hareketine geçiren Ali Fuat Paşa, İngiliz heyetini Kanlıpınar sırtlarında karşıladı. Konuşma sırasında devamlı hareket halinde bulunan kuvvetleri göstererek, Anadolu hareketinin halktan kuvvet ve kaynak aldığını, millî iradenin şahlanışı karşısında İstanbul hükûmetinin ergeç boyun eğme zorunda kalacağını, doğudaki Yeşil Ordu'dan yeni kuvvetlerin mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya doğru yürüyüş halinde bulunduklarını açıklayan Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Temsil Heyetinin yakında bütün memleket idaresini fiilen ele alma azim ve kararında olduğunu bildirdi.

İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı, Türklerin içişlerine karışmama kararlarını tekrar ve teyit ettikten sonra, Eskişehir'de yeni kurulan sivil idareye karşı muhalefetleri olmadığını söyledi. Generalin asıl endişesi, millî kuvvetlerin şehre girmeleri halinde doğması mümkün ihtilâtlar mihrakında toplanıyordu. Ali Fuat Paşa, bu konuda anlayış gösterdi. Millî kuvvetlerin karargâhı ile birlikte şehre

girmemeleri onun da işine geliyordu. Bu sayede herşeyden önce millî kuvvetlerin gerçek sayısı ve teçhizat durumu meydana çıkmıyacaktı. Bundan başka, karargâhın Eskişehir'de kurulması halinde, İngilizlerin kötü niyetli bir oyunu ile karşılaşılması ihtimal dışı değildi. Bu düşüncelerle, karargâhını teslim alma sembolü olarak, şehrin kuzey-batısında 10 kilometre mesafede bulunan Yukarı Söğütönü köyüne nakletmekle yetindi. Bu naklin yapıldığı günün akşamı da, artık Anadolu'nun baskısına dayanamıyan Damat Ferit Paşa kabinesi istifa zorunda kaldı.

Bu başarıdan sonra sıra, Eskişehir'i İngiliz kuvvetlerinden kurtarma çabasına gelmişti. Çok geçmeden, Ankara'dan Eskişehir'e sivil kıyafette subay akını başladı. Bunların rehberlikleri ve öğretmenlerin işbirliği ile gizli teşkilâtlanma ilerliyordu. 30-40 günlük bir hazırlıktan sonra, bir hareket halinde İngilizlerin geçecekleri cadde ve sokakların stratejik önem taşıyan köşe binalarına makineli tüfekler yerleştirilmişti. Şehrin güneyindeki tepelerde hazırlanmış mevzilere ise, iki kamasız top ile bir düzine soba borusu dikilmişti. Bu arada bu mevzileri yakından görmek üzere

istasyondan ilerleyen bir İngiliz keşif koluna ateş açılarak, yaklaşması önlendi. Bu olay iki kuvvet arasındaki gerginliği kopma safhasına yaklaştırmış oldu.

Bu durum karşısında, Eskişehir'deki Millî Mücadele öncüleri, çok sür'atle harekete geçme gerekliliğini duydular. En küçük bir tereddüt, bütün plânları alt-üst edebilirdi. Bunu önlemek üzere, Sivas Kongresine katılan delegelerden Siyahîzâde Halil İbrahim Efendinin evinde toplanan idareciler, İşgal Kuvvetleri Komutanına bir an önce şehri boşaltmaları için bir ültimaton vermeyi kararlaştırdılar. Tebliğ görevini, «evlâtlarının muradını gördüğü cihetle, artık ölümden korkusu kalmadığı» gerekçesi ile, Belediye Reisi Bayraktar Hacı Veli Efendi (61) üzerine aldı. Doğruca istasyon civarında karargâh kurmuş bulunan İşgal Kuvvetleri Komutanına giderek, sabrı tükenen Eskişehir halkının harekete geçmesinden önce derhal şehri boşaltmalarını istedi.

Bu sert ihtar karşısında durumun ciddiyet ve nezaketini kavrıyan komutan, İstanbul'la haberleşerek, cevabını bildirmek üzere 24 saatlik mühlet istedi. Hacı Veli Efendi,

daha sür'atli karar alınması gerektiğini belirterek kumandanlığı terketti. İngiliz komutanlığı, İstanbul ile temas sonucunda hemen o gün Eskişehirlilerin talebini yerine getirmeyi faydalı buldu. İngiliz işgal kuvvetleri, yükte hafif, pahada ağır olmıyan eşya ve hayvanları terk pahasına, temin edilen trenlerle ikindi üzeri Eskişehir'i bırakıp İstanbul yolunu tuttular.

Artık İngiliz işgal kuvvetlerini, silâh kullamaya hacet kalmaksızın Eskişehir'den kaçırtan «Gerilla» cı metodun bu başarısı karşısında, yukarı Söğütönü'nde karargâhını kurmuş bulunan Ali Fuat Paşa'nın Eskişehir'e gelmesi için hiç bir engel kalmamıştı. Nitekim, Eskişehir, «Garbî Anadolu Kuvay-i Milliye Kumandanını» (62) bağrına basmak heyecanı içerisinde, bir karşılama töreni programı hazırlamıştır. O zaman mektep idaresinin katıldığı bu törende, Rüştiye ikinci sınıf (bugünkü teşkilâta göre, orta okulun birinci sınıfı) öğrencisi olarak arkadaşlarımın ön sırasında ben de yer almış bulunuyordum.

Uzun bir bekleyişten sonra, Ankara treninden inen, uzun siyah çizmeli, açık yakalı, bej elbiseli, sol omuzunda bir flinta asılı, devrin

«Garbî Anadolu Kuvay-i Milliye Kumandan» ının ruhlara güven aşılayan genç, dinç ve zinde görünüşü, hâfızamda olağanüstü şartlar çerçevesinde muhali mümkün kılma gayret ve metodunun sembolü olarak yerleşmiştir (63). Bu tarihten itibaren Ali Fuat Paşa, Moskova elçiliğine atanıncaya kadar Halide onbaşı, Çerkes Ethem ve diğer Kuvay-i Milliye komutanları ile aynı kıyafet ve şartlar içerisinde Eskişehir istasyonunda sık sık görünmüştür.

## D — İÇ İSYANLARA KARŞI «GERİLLA» SAVAŞLARI

Kabul etmek gerekir ki, Anadolu İhtilâlinin başlangıcında Millî Kuvvetler, Yunan ilerlemesini durdurmaktan daha çok, iç isyanları bastırma zorunluğu ile karşılaşmışlardır. Gerçekten, İstanbul hükûmetinin sırtı sıra yayınladığı fetvalarla kışkırtıp tahrik ettiği gerici kuvvetler, Kurtuluş hareketini felce uğratma yolunda sadece Bab-ı Âli'den değil, yabancı düşman kuvvetlerinden de önemli yardım ve teşvik görmüşlerdir. Bu baltalama gay-

retleri, Millî Kuvvetlerin kurtuluş hedefine yönelen çabaları ve hasma karşı aynı silâhlarla mücadele usûlünü benimseyen «gerilla» taktiği ile önlenip söndürülmüştü. Millî Mücadele savaşını tehdit eden belli başlı iç isyanları şu şekilde özetlemek mümkündür :

## 1. ANZAVUR İSYANI

Millî Kuvvetleri çok nazik bir durumda ciddî ve zahmetli savunma çabasına düşüren isyan, 21 Eylûl 1919 da patlak verip, üç safhada bastırılan Anzavur ayaklanmasıdır. Anzavur Ahmet adını taşıyan maceracının, vaktiyle Çakırcalı Efenin takip ve tenkil hareketlerinde hizmet ve yararlıkları görülmüştü. Bu hizmetleri sebebiyle Anzavur, saraydaki Çerkes hemşehrilerinin desteği ile bir aralık jandarma yüzbaşısı rütbesi ile Kütahya tabur kumandanı olarak görevlendirilmişti. Ancak bu vazifede ehliyetsizliği tecrübe ile sabit olan Anzavur, kadro eksikliği dolayısiyle tasfiyeye uğramıştı. Biga'da oturan ve iki yarış atı ile koşulara katılan Ahmet Anzavur, —büyük ihtimalle yine de saraydaki Çerkeslerin tavsiye-

si ile — birdenbire, İstanbul hükûmetince Millî Kuvvetleri temizlemek üzere «Kuvayi Muhammediye» (64) komutanı olarak Biga'ya gönderildi.

«Kuvayi Muhammediye» başkomutanı Ahmet Anzavur, elinde Kur'ân, millî kuvvetlerin dine karşı olduklarını ileri sürerek, taraftar toplamağa çalışıyordu. 21 Eylûl 1919 ve 16 Şubat 1920 de girişmiş olduğu hareketlerde Balıkesir kuzeyinde mevzii başarılar kazandı. Sonunda askerî kuvvetlerle desteklenen millî müfrezeler karşısında, yenilgiye uğradı. Anzavur'un son ve üçüncü isyan hareketi top ve mitralyözlerle silâhlanmış bir kuvvetle, 11 Mayıs 1920 de zayıf bulduğu bir millî müfrezeye saldırmakla başladı. Millî kuvvetler, derhal harekete geçerek, gönderilen yardımcı kuvvetlerle Anzavur'u perişan ettiler. 1920 de Geyve bozağı civarında kesin bir hezimete uğrayan Anzavur, gece karanlığından faydalanıp kaçarak canını kurtarabildi.

Fakat Anzavur, millî mücadeleye karşı davranışında en küçük bir değişiklik yapmadı. Aksine, 1921 Mayıs'ında bir harp gemisiyle İstanbul'dan gelip, Karabiga'ya çıkan İngiliz Generaline, Anadolu ayaklanmasının bastırıl-

ması için 250.000 kişilik Yunan ordusunun kendi emrine verilmesi isteğinde bulundu. Anzavur'un bu dileği toplantıda bulunan vatansever bir tercüman tarafından Karabiga'daki Kuvay-i Milliyeci Halit Bey'e ulaştırıldı. Halit Bey, Anzavur'u izleyen Arnavut Rahman çetesine haber yolladı. Rahman çetesi, yeni çiftlikli Mehmet Efenin de yardımı ile Anzavur'u pusuya düşürerek, öldürdü. Böylece Ulu Peygamber'in adını bir şekavet hareketine bayrak yaparak, Yunan ve düşman emellerine âlet eden maceraperestin şeametli hayatı sona erdi (65).

## 2. BOLU, DÜZCE İSYANI

13 Nisan 1920 de Bolu, Düzce dolaylarında bir isyan patlak verdi. 4.000 civarında Çerkes ve Abaza'nın katıldığı ayaklanma, Beypazarı'na kadar yayılarak, Ankara için tehlikeli bir durum yarattı. Düzce hapishanesini basıp, mahkûmları salıveren âsiler, oradaki süvari müfrezesini esir edip, subayları ve hükûmet memurlarını hapis ettiler.

Âsiler üzerine sevkedilen kuvvetlerin ko-

mutanı, 27 nci Fırka Kumandanı Yarbay Mahmut Bey ve arkadaşları, savaşlar sonunda şehit düştüler. Fırkanın bütün silâhları âsilerin eline geçti. Ayaklanmayı İstanbul hükûmeti de, bütün imkânları ile destekliyordu. İzmit mutasarrıfı, Çerkes İbrahim adında bir şâki ile Adapazarı'na gelerek, 150 lira aylıkla (o devrede vali maaşı) gönüllü kaydına başladı. Böylece âsi kuvvetler her gün çoğalarak, bütün bölgeyi hâkimiyetleri altına aldılar. Sonunda Ali Fuat Paşa komutasındaki çeteler, gerilla savaşı ile âsileri dağıtıp, ayaklanmayı bastırdılar.

## 3. HİLÂFET ORDUSU

Millî kuvvetlere karşı ayaklanmaları tertipleyip, körükleyen İstanbul hükûmeti, perde arkasında gizlenmeyi bırakıp, Hilâfet Ordusu adı altında teşkilâtlandırılan bir grupla harekete geçti. Ordunun komutasını Süleyman Şefik Paşa ele almıştı. Yardımcıları Süvari Tuğgenerali Suphi Paşa (66) ile Topçu Yarbayı Senayi Bey'di. Bolu, Düzce ve Adapazarı bölgelerinde üç ay süresince hüküm sü-

ren bu karşı ihtilâl, yine millî kuvvetlerin ciddî ve çetin savaşları ile 4 Haziran 1920 de bastırıldı. Hilâfet Ordusunun kılıç artıkları, İzmit'ten İstanbul'a kaçarak, canlarını zor kurtardılar.

## 4. YENİHAN İSYANI

14 Mayıs 1920 tarihinde postacı Nâzım ve Çerkes Kara Mustafa'nın idaresinde bir kuvvet, Yenihan'a bağlı Kaman köyünde isyan ettiler. Âsiler, bir müfreze ve bir taburu esir ederek, Zile'yi işgal ettiler. Boğazlıyan'ı bastılar. Millî kuvvetler, 1920 Temmuz'unun ortalarına kadar tenkil işi ile uğraştılar.

7 Eylûl 1920 de Zile'de yeni bir isyan çıktı. Küçükağa, Deli Hacı ve Ayrancı Oğulları adlarını taşıyan bir kısım haydutların katıldıkları bu isyan da millî kuvvetlerce bastırıldı.

## 5. YOZGAT İSYANI

Yenihan isyanı bu havaliyi ayaklandırmıştı. Orta Anadolu'nun diğer kısımlarındaki fesatçılar da başkaldırdılar. 13 Haziran'da Yoz-

gat civarında bir isyan patlak verdi. İsyanın elebaşıları Çapanoğulları'ndan Celâl, Edip, Salih ve Halit Beylerdi. Bunlar, Deli Ömer ve Aynacıoğulları gibi eşkiyaları da etrafında toplıyarak, hareketi büyüttüler. Yozgat işgal edildi ve âsiler büyük bir mıntıkaya hâkim oldular. Bu havalide isyanın tenkili uzun sürdü. Âsilere karşı bir Kolordu ile Eskişehir'den Çerkes Ethem müfrezesi ve Bolu'dan diğer bir çete gönderilerek ayaklanma bastırıldı.

## 6. KONYA İSYANI

Haziran başlarında Çivril'i basıp Millî Kuvvetlerce tenkil olunan Çopur Musa isyanından önce, 5 Mayıs 1920 de Konya'da bir fesat cemiyeti keşfolundu. İleri gelenler tevkif olunurken, halkı isyana teşvik ettiler ve Konya içinde silâhlı bir toplantıya teşebbüs ettiler. Fakat Konya'da bulunan millî kuvvetler kumandanının basireti sayesinde bu tehlikeli alev söndürüldü.

Fakat aynı yılın Ekim'inde Konya'da ikinci isyan patlak verdi. Bu sırada Millî Kuvvetler, Yunan orduları ile harp etmekte idi-

ler. Bu isyanı hazırlayıp, aralarında Zeynelâbidin'in de bulunduğu, bazı hocalar, Millî Kuvvetleri arkadan vurarak Anadolu İhtilâlini söndürmek niyetinde idiler. İsyanın başı, Delibaş isminde bir şâki idi. Bu haydut, beşyüz kadar asker kaçağı ile, 2 Ekim gecesi Çumra'yı bastı. 3 Ekim sabahı da Konya'yı işgal ederek Vilâyet dairesine elkoydu.

Konya Valisi Haydar ve Kumandan Avni Beyler, ellerinde pek az kuvvetle Alâeddin Tepesine çekilerek kahramanca müdafaada bulundularsa da, gittikçe kalabalıklaşan âsi kitlesi tarafından esir alındılar. Âsiler, civardaki zayıf Millî Kuvvetlerin vazifelerini yapmalarını önliyerek Sultaniye'yi işgal ettiler. Nihayet Derviş ve Refet Beylerin kumandasında harekete geçen Millî Kuvvetler, âsileri dağıttı. Bunlardan bir kısmı, kurtuluş çaresini Millî Kuvvetlere katılmada buldular. Delibaş, Mersin bölgesine kaçarak Fransızlara sığındı (67).

## S O N U Ç

Atatürk'ün ölümünün 25 inci ve onun kurduğu Cumhuriyetin 40 ıncı yıldönümü vesilesiyle hazırlanan bu etüd, sadece Suriye ve Trablus'tan başlıyarak Millî Mücadele'de üstün düşman kuvvetlerine karşı gerilla taktiğinin uygulandığı faaliyet ve hareket safhalarının bir özetini kapsamaktadır. Kurtuluş Savaşında askerî harekâtın geniş tafsilâtı, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesinin görevlendirdiği uzmanlar tarafından ciltler halinde hazırlanmaktadır. Biz burada, esasen ihtisasımız dışında bulunan bu konuya girmeden Atatürk'ün askerî dehasının öngördüğü bir iki prensibe işaretle yetineceğiz.

Atatürk, idare ettiği askerî hareketlerde, daima üstün kuvvetlerle karşılaşmış, gerek müdafaada, gerek taarruzda gerektiği yer ve ölçüde gerilla taktiğini, başarılı bir şekilde kullanmıştır. Onun müdafaa taktiği, çok üstün kuvvetlerle karşılaştığı zaman kıt'alarını yıpratmadan çekerek elverişli gördüğü yer-

de kuvvetle mukavemet prensibine dayanıyordu. Birinci Dünya Harbinin sonunda Suriye'de kumanda ettiği ordunun, millî hudutların korunması maksadiyle tehlikeli bölgeden stratejik çekilişi bu prensibin başarılı bir uygulanışıdır. Diğer bir örnek de, 10 Temmuz 1921 de başlayan, başında bizzat Kostantin'in bulunduğu büyük Yunan taarruzunda, Nâzım Beyin şehit düşmesi üzerine açılan gediğin, kıt'alarımızın toptan sarılması tehlikesini doğurması sebebiyle, cephenin Sakarya gerisine alınmasıdır.

Bu çekilişten sonra, Mustafa Kemal, 5 Ağustos 1921 de «Ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyit ve sevkî idaresini bir kat daha tersin hususunda, Büyük Millet Meclisinin buna müteallik selâhiyetini Meclis namına fiilen istimal» yetkisiyle Başkumandanlığa seçildi. 23 Ağustos'ta Yunanlılar Sakarya boyunca taarruza geçtiler. Muharebe çok çetin oldu ve aralıksız yirmibir gün sürdü. Ankara'nın Cenuptan çevrilmesi tehlikesi başgöstermişti. Fakat Mustafa Kemal'in askerî dehası, kurtarıcı bir çare buldu.

Orduya verdiği bir günlük emirle, «Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. Bu

satıh bütün vatandır» prensibini ortaya koydu, cesaret ve metanetle uyguladı. Yirmibir günlük kanlı ve azimli savunma savaşı sonunda, vatanın her karış toprağını kanı ile sulayan Türk erlerinin şehameti karşısında düşman yenilgiye uğradı.

Atatürk'ün taarruz taktiği, maddî ve manevî bütün kudret ve imkânları tek hedef ve kesimde toplayıp, can alacak noktada düşmana yüklenmekti. 26 Ağustos taarruzu, bu tabyenin en başarılı örneğidir. Aynı günün akşamı, Mustafa Kemal'in Çankaya'da kordiplomatik için bir kabul töreni tertip ettiği işa olunarak, maskelenen bu taarruz, fecirle başladı. Ertesi günü, bir İngiliz Generalin, Türklerin altı ayda sökemiyeceklerini bir raporla temin ettiği Yunan istihkâmları düşmüş, Afyonkarahisar kurtarılmıştı. Demiryollarını ellerinde bulunduran ve elverişli iç ulaştırma şartlarından faydalanan Yunanlılar, bir iki gün cephede yeni bir istikrar kurmaya çalıştılar.

Fakat Başkumandan, 29 Ağustos'ta Dumlupınar'da Yunan küllî kuvvetlerinin artık kurtulmaları imkânsız şekilde sarıldıklarını bizzat tesbit ederek, — kendi deyimiyle —, «Düş-

manı vatanın harimî isteminde boğma» kararını 30 Ağustos'ta tatbik edip, «Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir!» günlük emrini yayınladı. Böylece, dört gün içinde kesin sonuçlu gerçek bir yıldırım harbi, askerlik tarihinde eşsiz bir zafer kazanılmıştı.

Gazi Mustafa Kemal, uzağı gören realist düşüncesinin karanlıkları aydınlatan ışığı ile, ilk defa 1935 de Ludendorf'un ortaya attığı ileri sürülen total (topyekûn) Harp Teorisinin, daha 1921 de Sakarya Harbi vesilesiyle, en özlü tarifini vermiştir : «Harp ve muharebe demek, yalnız orduların değil, iki milletin bütün mevcudiyetleri ile karşı karşıya gelmesi ve birbiriyle vuruşması demektir... Bütün maddî ve manevî varlığını vatan müdafaasına hasretmekte teenni ve müsamaha gösterenler, harp ve muharebeyi cidden göze almış ve başarabileceğine kani olmuş sayılamazlar.»

Atatürk, Hürriyet ve İstiklâl Savaşı için ayaklanan bir milletin, bütün güçlük ve engelleri yenerek başarı kazanacağına bütün varlığı ile inanmıştır. Bunu gençliğe olan hitabında şu sözlerle dile getirmiştir : «Birgün istik-

lâl ve Cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen; vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmiyeceksin.. Bu imkân ve şerait, çok nâmüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsâli görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kal'aları zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. **Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar, gaflet, dalâlet ve hatta hiyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri, şahsî menfaatlerini müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet fakr-ü zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.»**

«Ey Türk istikbâlinin evlâdı, işte; bu ahvâl ve şerait içinde dahi vazifen, Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kuvvet, damarlarındaki asîl kanda mevcuttur.»

Türk Gençliği, bu emanete lâyık olduğunu, Atatürk'ün prensiplerine hiyanet halinde

bulunan bir iktidara karşı, 28 ve 29 Nisan 1960 da şahlanarak belirtti ve bu şahlanış, 27 Mayıs Devrimi ile sonuçlandı. Şimdi 1961 Anayasası, insan haklarına dayanan lâik, demokratik, sosyal bir Hukuk Devleti vasıflariyle, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyeti bütün prensipleriyle yeniden teminata kavuşturmuş bulunuyor.

S O N

# N O T L A R

(1) Dost ve düşman dünya milletleri liderlerinin çoğunluğunca yayınlanan anma mesajları arasında hain bir suikasda kurban giden müteveffa Başkan Kennedy'nin, bu vesile ile yayınladığı mesajın — sembolik bir örnek değerini taşıdığı cihetle — buraya aynen naklini faydalı gördük:

«Kemal Atatürk'ün vefatının 25 inci yıldönümü Anma Törenine iştirak edebilmekten şeref duymaktayım. Atatürk adı, insana bu yüzyılın büyük insanlarından birinin tarihî başarılarını, Türk halkına ilham veren liderliğini, modern dünyayı ileri görüşlü anlayışını ve bir askerî lider olarak kudret ve yüksek cesaretini hatırlatmaktadır.

«Çöküntü halinde bulunan bir İmparatorluktan hür bir Türkiye'nin doğması, yeni Türkiye'nin hürriyet ve bağımsızlığını şerefli bir şekilde ilân ve o zamandanberi muhafaza etmesi, Atatürk'ün ve Türk halkının başarısıdır. Şüphesiz ki Türkiye Cumhuriyetinin doğuşu ve o zamandanberi Atatürk ve Türkiye'nin giriştiği derin ve geniş devrimler kadar bir milletin kendisine olan güvenini, daha başarı ile gösteren bir misal mevcut değildir.

«Atatürk, Türkiye ve Birleşik Amerika arasındaki geleneksel dostluk münasebetleriyle yakından ilgili idi. O, demokratik hükûmetlerimizi, nazarı dikkate almış, ve — bir vesile ile çok ileri bir görüşün ifadesi olarak — "Şimdi dostuz, istikbalde çok daha yakın dost olacağız" demiştir.

«Atatürk'ün bağımsız bir Türkiye'de, hür ide-

allere bağlı bir idare kurulması için hazırladığı sağlam temel, şimdiki sıkı ittifakımızın dayanağıdır. Bizi Atatürk'ün memleketine ve onun Türkiye ve dünyada yerleşmesine hizmet ettiği ideallere bağlayan bir ittifaka, Amerika Birleşik Devletleri'nin ortak olabilmesinden gurur duyuyoruz.» Ayrıca bakınız: Son Çağ, No. 14, 1963, S. 2.

(2) Atatürk'ün ebedi istirahatgâhına tevdi töreni dolayısiyle, ilk halefi İkinci Cumhurbaşkanı İ. İnönü tarafından yayınlanan mesajın bir cümlesi...

(3) Millî Mücadele başlangıcında Osmanlı İmparatorluğu'nda idarî taksimat, a — Vilâyetler, b — Liva veya Sancaklar, c — Kazalar olmak üzere üç kademeye ayrılmıştı. Sonradan Liva veya Sancaklar, idarî hiyerarşi dışında bırakıldı.

(4) Tafsilât ve teferruat için bakınız: Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, S. 22 ve sonrası...

(5) Millî Mücadele, esas kuvvetini, Osmanlı Hanedanını temsil eden şahısların, millet ve devletin kaderine karşı ilgisizliğinden almış, bu yüzden Hanedanın toptan yurt dışına sürülmesiyle sonuçlanmıştır.

(6) Yavuz Abadan: Hukukçu Gözü İle Milliyetçilik ve Halkçılık, Ankara 1938, S. 12-13.

(7) Hindistan'dan başlıyarak Tunus ve Cezayir'e uzanan bağımsızlık hareketlerinde, Atatürk'ün örnek bir ilham ve ümit kaynağı teşkil ettiği, Nehru ve Bourghiba gibi ünlü liderlerin açık beyanlarıyle sabittir.

(8) Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Devlet Basımevi, 1938, S. 12.

(9) Mustafa Kemal Atatürk, op. cit. S. 9.

(10) Mustafa Kemal: Op. cit. S. 11.

(11) Atatürk'ten aktardığımız fikirlerde, mânayı bozmamaya çalışarak, bazı yabancı terkipleri çözüp, mümkün olduğu ölçüde sadeleştirme yolunu tuttuk. Mustafa Kemal, Nutuk, op. cit. S. 6-7-8.

(12) Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, op. cit. S. 9-11.

(13) Atatürk'ün birleştirici liderliği konusunda sayın Rauf Orbay'ın, bir sohbet sırasındaki yargısını tarihe maletmeyi bir vicdan borcu sayıyorum. Bu sohbet, Amerika'nın Basın Ataşesi iken Dışişleri Bakanlığında yeni bir vazifeye atanan Mister Damon'un Rumelihasarı'ndaki ikametgâhında cereyan etmişti. Kalabalık grup içinde, şimdi hatırlayabildiğime göre, Ahmet Emin Yalman, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Vedat Nedim Tör, gibi tanınmış şahsiyetler de vardı. Söz, yeni kurulmuş bulunan Demokrat Parti'yi destekleme konusundan, Millî Mücadele hatıralarına intikal etti. Sayın Orbay bir aralık aynen, «Mustafa Kemal olmasaydı da Milli Mücadele olurdu. Nitekim yer yer mukavemet hareketleri daha önce başlamıştı. Ancak Mustafa Kemal'siz Milli Mücadelenin sonucu, Anadolu'da Tevaifi Mülûk devrinin ihyası, parçalanmış bazı küçük Beyliklerin kurulması olurdu.» dedi. Milli Mücadelenin başlangıcında ikinci lider olan Orbay, bu sözlerine «Milli Birliğin korunmasına her zamandan ziyade muhtaç olduğumuz» mülâhazasını ekliyerek, kendisinin aktif politikaya katılmak istemediğini açıklamakla son vermişti.

(14) Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünce-

ler: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956, S. 132'ye bakınız.

(15) İsrail Kavminin kurtuluş duası. — Genel olarak sevinç ve zafer şarkısı.

(16) Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Atatürk. İstanbul. Remzi Kitabevi, 1946, S. 29.

(17) Gerilla, «Küçük Harp» anlamına gelen, gerek iç, gerek dış savaşlarda uygulanabilen bir hareket tarzı olarak, hemen bütün dillerce benimsenmiş teknik bir terimdir. Türk Halk dilindeki karşılığı «Çete Harbi» dir. Ancak siyasi ve milli maksatlara hizmet eden «çeteciliği», suç işlemekten başka hedefi olmayan «eşkiyalık» dan ayırmak gerekir. Subay ve askerler tarafından intizamsız kuvvetler halinde yürütülen savaşlar da «Gerilla» dır. Nitekim, Napolyon'un İspanya'da giriştiği harp, zamanla Gerilla karakterini almış; harbi yürüten grup ve askerler, devamlı şekilde intizamsız kuvvetler olarak, savaşta yer aldıkları ölçüde ordu dışında çarpışmışlardır. İkinci İnönü Harbine kadar Milli Mücadelenin hâkim vasfı, Gerilla karakterini muhafaza etmesidir.

(18) Taktik, aslında Yunancadan kök alan bir savaş ve mücadele terimidir, ordu veya kuvvetlerini, savaşacakları alanda uygun yerlere yerleştirme ve etkili şekilde kullanma sanatı anlamına gelir. Her ordunun başarıya ulaşmasında kullanılan özel taktiğin önemli rolü vardır.

Strateji terimi ise, kaynağını eski bir Yunan Komutanı olan Stratos'un adından almıştır. Stratos, Atina'nın on koruyucu kumandanından en başarılısı ve ünlüsü idi. Strateji, taktikten daha üstün

bir kabiliyeti gerektirir. Strateg, düşman karşısında ordunun bir bütün halinde toptan sevk ve idaresinde, en iyi, en başarılı sonuca ulaştırmasını sağlayan dâhî kumandandır. Bir Fransız dergisi, Atatürk'ün ölümü dolayısiyle yayınladığı özel sayısında, büyük kumandanın stratejik dehasını şu cümle içinde özetlemişti: «O, kumandasındaki belli ve ölçülü bir kuvvetle, hiç kimsenin hayaline sığmıyacak başarıları elde etmesini daima bilmiştir.»

(19) Mustafa Kemal'in Gerilla ile ilgili anılarını, bazı küçük dil değişiklikleriyle Prof. Āfet İnan'ın önce 1950 de yayınladığı «Atatürk'ten Hâtıralar», S. 2-3; sonra da İş Bankasının yardımıyle bastırılan «Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler» (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959), S. 33-35 ten aktarıyoruz. Atatürk inkılâpçı hareketin başlangıcında yenme zorunda kalacağı güçlükleri önceden gören askeri bir deha olarak, Gerillaya karşı ancak aynı usullerle mukabele zaruretini arkadaşlarından farklı bir anlayışla kavramıştır. Profesör Āfet İnan'a bizzat not ettirip şahsen düzelttiği metinlerin kopyaları da, resimlerle birlikte, «Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler» kitabında (S. 40 ve sonrası, fotokopi halinde) yayınlanmıştır. Atatürk'ün yukarıda olduğu gibi, nakledilen sözlerinden, Gerilla konusuna bir «Âşık» gibi ilgisi ve bu mevzua temasından önce de geceleri uykusunu feda pahasına, bu türlü güç meselelerin halli için kafa yorduğu, buna karşılık, arkadaşlarının bu kabil problemlere kayıtsız kaldıkları açıkça ortaya çıkmaktadır.

(20) Karaosmanoğlu'nun, klâsikleşmiş ve ve-

cizleşmiş «deha daha uzun bir sabırdır» tarifine uygun olarak, Atatürk'ün, şahsiyetinde toplu duran «külli kudret» in ilk sentetik semerelerini vermek için otuzsekiz yıl beklediğini belirtirken, Mustafa Kemal'in Milli Mücadeleden önceki üstün başarılarına da, analitik bilgi toplama yolundan bir olgunlaşma safhası teşhisini koymuş bulunuyor. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu. Atatürk, 65. op. cit.).

(21) Kuneytara olayları hakkında tafsilât için bakınız: Âfet İnan, Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler... op. cit., S. 42 ve sonrası.

(22) Dr. Mustafa Cantekin, uzun yıllar, Büyük Millet Meclisinde Çorum'u temsil etmiştir. İnkılâp hareketlerinin canlı bir tarihi olan Cantekin, çok geniş kültüre sahip seçkin bir düşünürdü. Kendisinden hiç bahsetmiyerek, Hürriyet Mücadelesinin anılarını anlatırken ruhunda eski günlerin heyecanını yeniden yaşadığı belli olurdu.

(23) Mektepte Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşı olan Hakkı Baha, o tarihte Selânik Askeri Rüştiyesi Edebiyat Muallimi idi.

(24) 1876 Kanunu Esasisinin ilânı, siyasi literatürümüzde «Birinci Meşrutiyet» diye adlandırılmıştır.

(25) Atatürk, 30 Haziran 1907 de Kolağası (bugünün terimiyle Kıdemli Yüzbaşı) rütbesine yükselmişti. O günlerdeki resmi sıfatı, bu rütbesinden ibaretti.

(26) Mesleki faaliyetleri arasında en önemli çalışması, Alman Generallerinden Litzmann'dan tercüme edip yayınladığı «Takımın Harp Talimi» adındaki eseridir. Atatürk'ün bu tercümesinden başka, askerliğe, vatan ve millet meselelerine ait beş kita-

bı, «Atatürk'ün Askerliğe Ait Eserleri» başlığı altında yayınlanmıştır. Doğuş Ltd. Şt. Matbaası, Ankara, 1959.

(27) O zaman kullanılan Rûmi tarih ile Milâdi tarih arasındaki fark yüzünden halen bu irtica hareketinin yıldönümleri 13 Nisan'a rastlamaktadır.

(28) Gariptir ki, Suphi Paşa, Millî Mücadelenin başlangıç senelerinde Süleyman Şefik'in yardımcısı olarak «Kuvayi İnzibatiye» (İstanbul Hükûmetinin Anadolu ihtilâlcilerine karşı sevk ettiği kuvvetler) Kumandanlığını üzerine almıştır. Niçin bunu yaptığı kendisine sorulunca da, «Mustafa Kemal'e mağlûp olmak için,» cevabını vermiştir.

(29) Tafsilât için, Âfet İnan, Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler, op. cit. S. 56 ve sonrası.

(30) Tarihin yurdumuzda âdeta tabiat kanunu kesinliği ile tekrarlanan bu acı cilvesi, esefle belirtelim ki, 1964 yılının siyasî havasını da zehirlemeğe başlamıştır. Kur'ân-ı Kerim'i «Halife-i Zişan» adını taşıyan bir müstebidin arzularına âlet etmeğe kalkan yarım yüzyıl önceki zihniyet, bugün «Risâle-i Nûr» parolası etrafında toplanan idrâksiz safsatanın gölgesine sığınarak, yine o mukaddes kitap adına ve hürmetine yalnız fikir ve vicdan hürriyetini boğma mücadelesine girişmiştir.

(31) Türk Tarih Kurumunca yayınlanan Belleten, Cilt: VIII de Âfet İnan tarafından yayınlanan Atatürk Hakkındaki Hâtıralar ve Belgeler'e bakınız. 1944, Sayı 31, S. 387-401.

(32) İbrahim Tâli Öngören: Bingazi'den Anadolu'ya Kadar, Ulus Gazetesi, 10.11.1939, S. 10.

(33) Mustafa Kemal'in bu dileği, Nuri'nin ön-

ce Çanakkale'de Conk Bayırında kendisiyle düşmana karşı savaşması ve oranın soyadını alması, sonra da Milli Mücadeleye katılması ile gerçekleşmiştir.

(34) Atatürk'ün Birinci Ölüm Yıldönümü vesilesiyle Ulus'un 10.11.1939 tarihli özel sayısında yayınlanan bu iki mektubun bazı tâbirleri, — mâna değişikliğine yer vermemek şartiyle — bugünkü dile çevrilmiştir.

(35) O zaman Yedinci Ordunun 20 nci Kolordu Kumandanı olarak, çekiliş hareketinde Mustafa Kemal'le devamlı işbirliği halinde bulunan Ali Fuat Cebesoy, 10.11.1939 da Ulus'da çıkan «Atatürk'e Ait Üç Hâtıra» başlıklı yazısında bu sahneleri çok canlı olarak tasvir etmiştir. (S. 6). Mustafa Kemal, çok geçmeden Millî Mücadelede sınıf arkadaşı ile aynı münasebet çerçevesi içerisinde, çok daha sıkı ve verimli işbirliği yapmıştır.

(36) Mustafa Kemal, bahsi geçen Kulüpte, bir kış gecesi, Binbaşı Cemil (Uybadın) tarafından verilen bir konferanstan sonra arkadaşlarıyle inkılâbı tamamlama konusunu konuşmaktadır. Savunduğu tezin özeti şudur: «Memleketi, binbir akılsızın eline ve keyfine bırakamayız. Birçok adamların yerine birkaç kafa ile idare edebilirim: Meselâ, Köprülü Kâzım (Özalp) ı Harbiye Nazırı yapacağım. Nuri (Conker)'yi kumandan ve İdare Şefi yaparım. Fethi (Okyar)'yi yeni İnkilâpçı Türkiye'nin mümessili sıfatiyle Avrupa'ya gönderirim.» Mecliste diğer hazır bulunanların soruları üzerine, «Sizler de göstereceğiniz değer ve faaliyet nisbetinde birer vazife alırsınız» cevabiyle karşılaşmışlardır. En sonunda Mustafa Kemal, kendi durumunu, «ben de sizle-

ri o makamlara koyabilen adam olacağım,» cümlesiyle vasıflandırmıştır. Âfet İnan, Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler. op. cit. S. 73.

(37) Mondros Mütarekesi hükümlerine göre, Osmanlı ordusundan ayrılmaları gereken Alman Kumandanlarından daha önce Falkenheyn'in yerine atanmış bulunan Liman von Saders'in yerine, yeni bir kumandan tâyini gerekiyordu. Mustafa Kemal, Çanakkale'den tanıdığı — zaman zaman çatışmalara rağmen —askeri alanda karşılıklı sevgi ve saygı duygularıyle bağlı bulundukları L. V. Sanders'in bırakma zorunda kaldığı «Yıldırım Orduları Grubu» komutanlığına getirilmişti.

(38) Mondros Mütarekesinin Osmanlı İmparatorluğunu fiilen ve hukuken tasfiye hedefini güden hükümleri arasında, özellikle 7 nci madde, üstün bir mâna ve önem taşıyordu. Buna göre, «Emniyetlerini tehdit edecek bir durum karşısında, İtilâf Devletlerinin stratejik herhangi bir yeri işgal etme» hakları tanınmıştı. İngiliz işgal ve taleplerinin henüz mütareke hükümlerinin bilinmesi imkânsız bir zaman çerçevesi içerisinde yürütülmesi, önceden hazırlanmış bir plânı kasdi ve tertipli uygulanma karakterini açığa vurmaktadır. Tafsilât için Yavuz Abadan, Inkılâp Tarihine Giriş. Ajans Türk Matbaası, 1960, S. 30 ve sonrası.

(39) Millî Misâk sınırlarının tesbiti konusunda iç ve dış politika gelişmelerinin akışına, ileride sırası geldikçe temas edilecektir.

(40) Halen İnönü Hükûmetinin İmar ve İskân Bakanı Celâlettin Uzer'in babası olan merhum ve eski Erzurum Genel Valisi olan Tahsin Uzer, Atatürk'

ür; en güvendiği ve sevdiği arkadaşlarından biri idi. Onun emrine tereddütsüz tahsis ettiği evi, bugün «İnkılâp Müzesi» ad ve şerefini taşımaktadır.

(41) 24 Aralık 1918 Ağustosundan 19 Mayıs 1919'a kadar Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Kavaklı Fevzi Paşa'nın 1948 Mayıs'ında Akın Gazetesinde yayınlanan hâtıraları, Samsun olaylarını teferruatiyle hatırlamaktadır.

(42) Bu konuda Atatürk'ün bizzat dikte ettiği Hâtıra için bakınız: Âfet İnan: Atatürk Hakkında Hâtıra ve Belgeler, op. cit. S. 37-39. Ayrıca Feridun Fazıl Tülbentçi: Anadolu'ya Geçerken, 10 Kasım 1963 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, S. 5.

(43) Bilindiği üzere, o zaman Albay rütbesinde bulunan Refet Bele, ilk günden başlıyarak Mustafa Kemal ile kader ve fikir birliği yapmış, Konya'da patlak veren Delibaş İsyanını sür'atle bastırmış, Millî Mücadelenin zaferle neticelenmesinden sonra, Ankara'nın ilk temsilcisi olarak İstanbul'a gönderilmiş, içten gelen eşsiz ve heyecanlı tezahüratla karşılanmıştı.

(44) Burada ismi geçenlerin herbiri Millî Mücadelenin, ön saflarında başarılı liderler olma mazhariyetine ulaşmışlardır.

(45) Refet Bele, Ata ile beraber Samsun'a gidişini anlatıyor. Cumhuriyet Gazetesi. 19 Mayıs 1963, S. 2.

(46) Bunlar hakkında etraflı bilgi edinmek için bakınız, Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli, İstanbul 1963, sahife 203 ve sonrası.

(47) Sabahattin Selek. op. cit., 98-99 da Kuvayı Milliye'nin hedeflerini, bünye özelliklerini ciddi bir

ri o makamlara koyabilen adam olacağım,» cümlesiyle vasıflandırmıştır. Âfet İnan, Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler. op. cit. S. 73.

(37) Mondros Mütarekesi hükümlerine göre, Osmanlı ordusundan ayrılmaları gereken Alman Kumandanlarından daha önce Falkenheyn'in yerine atanmış bulunan Liman von Saders'in yerine, yeni bir kumandan tâyini gerekiyordu. Mustafa Kemal, Çanakkale'den tanıdığı — zaman zaman çatışmalara rağmen —askerî alanda karşılıklı sevgi ve saygı duygularıyle bağlı bulundukları L. V. Sanders'in bırakma zorunda kaldığı «Yıldırım Orduları Grubu» komutanlığına getirilmişti.

(38) Mondros Mütarekesinin Osmanlı İmparatorluğunu fiilen ve hukuken tasfiye hedefini güden hükümleri arasında, özellikle 7 nci madde, üstün bir mâna ve önem taşıyordu. Buna göre, «Emniyetlerini tehdit edecek bir durum karşısında, İtilâf Devletlerinin stratejik herhangi bir yeri işgal etme» hakları tanınmıştı. İngiliz işgal ve taleplerinin henüz mütareke hükümlerinin bilinmesi imkânsız bir zaman çerçevesi içerisinde yürütülmesi, önceden hazırlanmış bir plânı kasdi ve tertipli uygulanma karakterini açığa vurmaktadır. Tafsilât için Yavuz Abadan, Inkılâp Tarihine Giriş. Ajans Türk Matbaası, 1960, S. 30 ve sonrası.

(39) Millî Misâk sınırlarının tesbiti konusunda iç ve dış politika gelişmelerinin akışına, ileride sırası geldikçe temas edilecektir.

(40) Halen İnönü Hükûmetinin İmar ve İskân Bakanı Celâlettin Uzer'in babası olan merhum ve eski Erzurum Genel Valisi olan Tahsin Uzer, Atatürk'

ür. en güvendiği ve sevdiği arkadaşlarından biri idi. Onun emrine tereddütsüz tahsis ettiği evi, bugün «İnkılâp Müzesi» ad ve şerefini taşımaktadır.

(41) 24 Aralık 1918 Ağustosundan 19 Mayıs 1919'a kadar Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Kavaklı Fevzi Paşa'nın 1948 Mayıs'ında Akın Gazetesinde yayınlanan hâtıraları, Samsun olaylarını teferruatiyle hatırlamaktadır.

(42) Bu konuda Atatürk'ün bizzat dikte ettiği Hâtıra için bakınız: Āfet İnan: Atatürk Hakkında Hâtıra ve Belgeler, op. cit. S. 37-39. Ayrıca Feridun Fazıl Tülbentçi: Anadolu'ya Geçerken, 10 Kasım 1983 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, S. 5.

(43) Bilindiği üzere, o zaman Albay rütbesinde bulunan Refet Bele, ilk günden başlıyarak Mustafa Kemal ile kader ve fikir birliği yapmış, Konya'da patlak veren Delibaş İsyanını sür'atle bastırmış, Millî Mücadelenin zaferle neticelenmesinden sonra, Ankara'nın ilk temsilcisi olarak İstanbul'a gönderilmiş, içten gelen eşsiz ve heyecanlı tezahüratla karşılanmıştı.

(44) Burada ismi geçenlerin herbiri Milli Mücadelenin, ön saflarında başarılı liderler olma mazhariyetine ulaşmışlardır.

(45) Refet Bele, Ata ile beraber Samsun'a gidişini anlatıyor. Cumhuriyet Gazetesi. 19 Mayıs 1963, S. 2.

(46) Bunlar hakkında etraflı bilgi edinmek için bakınız, Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli, İstanbul 1963, sahife 203 ve sonrası.

(47) Sabahattin Selek. op. cit., 98-99 da Kuvayı Milliye'nin hedeflerini, bünye özelliklerini ciddi bir

tetkik ve tahlil süzgecinden geçirmektedr. Müellife göre, Kuvayı Milliye Müfrezeleri, başlıca şu unsurlardan terekküp etmektedirler:

1 — Dağda gezen eşkiya ve zeybekler; 2 — Asker kaçakları; 3 — Suç işleyip adaletten kaçanlar; 4 — Hapishanelerden boşaltılan suçlular ve sanıklar; 5 — Soyguna, vurguna hevesli maceracılar; 6 — Bastırılan Milli Mücadeleye karşıt hareket ve olaylara katılıp da affa uğrama ümit ve amacıyla sonradan Kuvayı Milliye'ye sığınmış kimseler; 7 — Askerlik ödevlerini yapma durumunda olup da, askeri ve milli haysiyete hitap edilerek veya mahallî seferberlik ilân edilerek köylerden, kasabalardan toplanan mükellefler; 8 — Gerçekten milli ve vatani duygularla, başka bir emel gözetmeksizin mücadeleye katılan gönüllüler.

(48) Demirci Mehmet Efe'nin özellikle Denizli'deki icaraatı; şahsi düşmanlıklar kazanması sonucunu doğurduğu cihetle her an tedbirli ve muhafazalı hareket etme zorunda kalmıştır. 1955 de bir Cumhuriyet muhabiriyle görüşen Efe, Milli Mücadeledeki şiddet hareketlerinin gerekçesini şu sade sözlerle ifade etmişti: «Bir memleket, ya ilim, ya da zulüm ile idare olunur. Biz ilim sahibi olmadığımız için, zulüm ile idare zorunda idik.»

(49) Yukarıda bahsi geçen Eskişehir ziyaretinde Ethem Bey, Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgalinden kaçıp, bir bakkal dükkânında müşahadelerini anlatan bir arabacının, bozgunculuk yaptığı gerekçesiyle, olaydan bir saat sonra idamına karar vermişti. Arabacı, çarşıdaki bir armut ağacına asıl-

mıştır. Ertesi gün, Çarşı Camii civarında alaca karanlıkta bir Eskişehirli'nin saatini gasbeden bir çete mensubu da, aynı âkibete uğramıştır. Çerkes Ethem'in Yunanlılara iltihakından sonra, ağaç halk tarafından kesilmiştir.

(50) Bir defasında yazarın bir Rüşdiye öğrencisi olarak okuduğu mektebi ziyaret eden Ethem Bey için Musiki Hocamız merhum İzmirli İsmail Zühtü Bey'in bestelediği bir şarkıdan hatırımda kalan iki cümle Kuvay-i Seyyare Umum Kumandanının o günlerde mazhar olduğu büyük prestiji anlatmaya yeter:

**«Garbı, cihanı yerinden oynattı**
**Kahraman Ethem cihadın senin.»**

(51) Nutuk. op. cit., S. 378.

(52) Mustafa Kemal Paşa, 1931 yılına kadar, Anadolu İhtilâlini, «Millî Mücadele» terimiyle ifade etmiştir. Ancak, 1924 de hukuk öğreniminde yenileşmeye öncü olmak üzere kurulan Ankara Hukuk Mektebi (halen Hukuk Fakültesi) ders programında Mahmut Esat Bozkurt tarafından okutulan «İhtilâller Tarihi» nin yer alması, Atatürk'ün telkini ile olmuştur. İstanbul Üniversitesinin 1933 reformunda bütün Fakülteler ve yüksek okullar için ihdas edilen «İnkilâp Tarihi Kürsüsü» nde Atatürk adına Recep Peker, Yusuf Kemal Tengirşek, Hikmet Bayur ve Mahmut Esat Bozkurt'tan 1934 den itibaren İnkılâbın çeşitli yönlerini okutmuşlardır. Aynı tarihte Doçenti olarak birlikte çalışmaya başladığımız Bozkurt; İnkılâp terimini beğenmediği için, «Türk İhtilâli» veya «Atatürk İhtilâli» dediği kurtuluş ha-

reketinin hukuki yönünü konu olarak almıştı. Sonradan «İhtilâl» i «Devrim» olarak değiştirdi. Bugün dersin resmi adı «Türk İnkılâbı Tarihi ve Cumhuriyet Rejimi» dir.

(53) İstifanın metni için bakınız: Yavuz Abadan, Türk İnkılâbı Tarihi Notları, Ankara, Ulus Basımevi, 1951, S. 54-55.

(54) Nutuk. op. cit., S. 121.

(55) Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli. op. cit., S. 97.

(56) Temsil Heyetine başta Başkan Mustafa Kemal olmak üzere seçilen 15 kişinin listesi için bakınız: Sabahattin Selek. S. 244.

(57) Manda meselesinin tafsilâtı ve taraftarlarının müdafaaları için bakınız: Nutuk. op. cit., S. 67-82. Ayrıca Yavuz Abadan, op. cit., S. 57-61.

(58) Sivas Kongresine katılan delegeler için bakınız: Sabahattin Selek; Anadolu İhtilâli. op. cit., S. 238.

(59) Bu hususta etraflı bilgi için bakınız: Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları. İstanbul, 1953. S. 87-89. Akdes Nimet Kurat: Sivas Kongresi ve Amerika'lı Gazeteci, Edgar Louis Browne, Son Çağ Dergisi, 1963, sayı: 14, S. 8-9.

(60) Bugün 200.000 e yakın kişiyi barındıran Eskişehir vilâyet merkezi, o zaman 17.000 nüfuslu Kütahya vilâyetine bağlı bir mutasarrıflıktı. Adına sancak da denen ve halen kaldırılmış bulunan mutasarrıflık, il ve ilçe arasında bir idari kademe idi.

(61) Hacı Veli Efendi, dürüstlüğü ile tanınmış, deri ticareti ile uğraşan enerjik bir şahsiyetti. «Bayraktar» unvanını, İkinci Meşrutiyet devrinde İttihat

ve Terakkiye karşı isyan bayrağını kaldırmış olmasından almıştı. Uzun süre Sinop'ta menfa hayatı yaşayan merhum, İngiliz işgali sırasında Eskişehir'de Belediye Reisliği görevini üzerine almıştı. Hürriyet ve İtilâf Fırkasına mensup olması sebebiyle İngilizlerin kuşkulanmadıkları Hacı Veli efendi, oğlu Hüseyin beyi, Sivas Kongresine temsilci olarak göndermiş, sonradan birinci Büyük Millet Meclisine üye seçilmiş, gerçek bir vatanseverdir.

(62) Eskişehir'in istirdadından sonra Ali Fuat Paşa'nın unvanı, «Garp Cephesi Kumandanlığı» na çevrilmişti.

(63) 1943 yılında Ali Fuat Paşa ile Büyük Millet Meclisinde Eskişehir Milletvekili olarak karşılaşıp yeniden tanıştığımız zaman, 24 yıl önce Eskişehir istasyonunda kendini karşılayan öğrenci safının önünde yer aldığımı hatırlaması, çok kuvvetli dikkat ve hafızasının şaşmaz belgesidir.

(64) Anzavur'un hayatı ve biyografisi hakkında sıhhatli ve ilgi çekici bilgiler için bakınız: Zühtü Güven, Anzavur İsyanı. İstanbul, Aydınlık Matbaası, 1948. Sahife 40 ve sonrası.

(65) Zühtü Güven. op. cit., S. 138-143.

(66) Suphi Paşa bu harekete katılmasının sebebini, «Mustafa Kemal'e yenilmek için bu işe giriştim,» gerekçesi ile izah eden, Atatürk'ün sevip saydığı bir subaydı.

(67) Sabahattin Selek: «Karşı İhtilâlin Bastırılması» başlığı altında bahsi geçen isyanların vesikalara dayanan bir tahlilini yapmaktadır. Op. cit., S. 299-307.

## İ Ç İ N D E K İ L E R

FAYDALI KİTAPLAR

Prof. Yavuz Abadan, bu eserinde, Atatürk olmadan önce, Mustafa Kemal'in, elinde büyük kuvvetler ve düzenli ordular bulunmadığı sıralarda da hedefine varmak için çetecilik yolunu ne kadar başarı ile kullandığını ve idaresi son derece güç olan bu işi, büyük ordulara kumanda ettiği sıralardaki kadar isabetle nasıl başarmış olduğunu, olayları tarih yönünden tahlil ederek, bize gösteriyor.

Fiatı : 40.-TL.